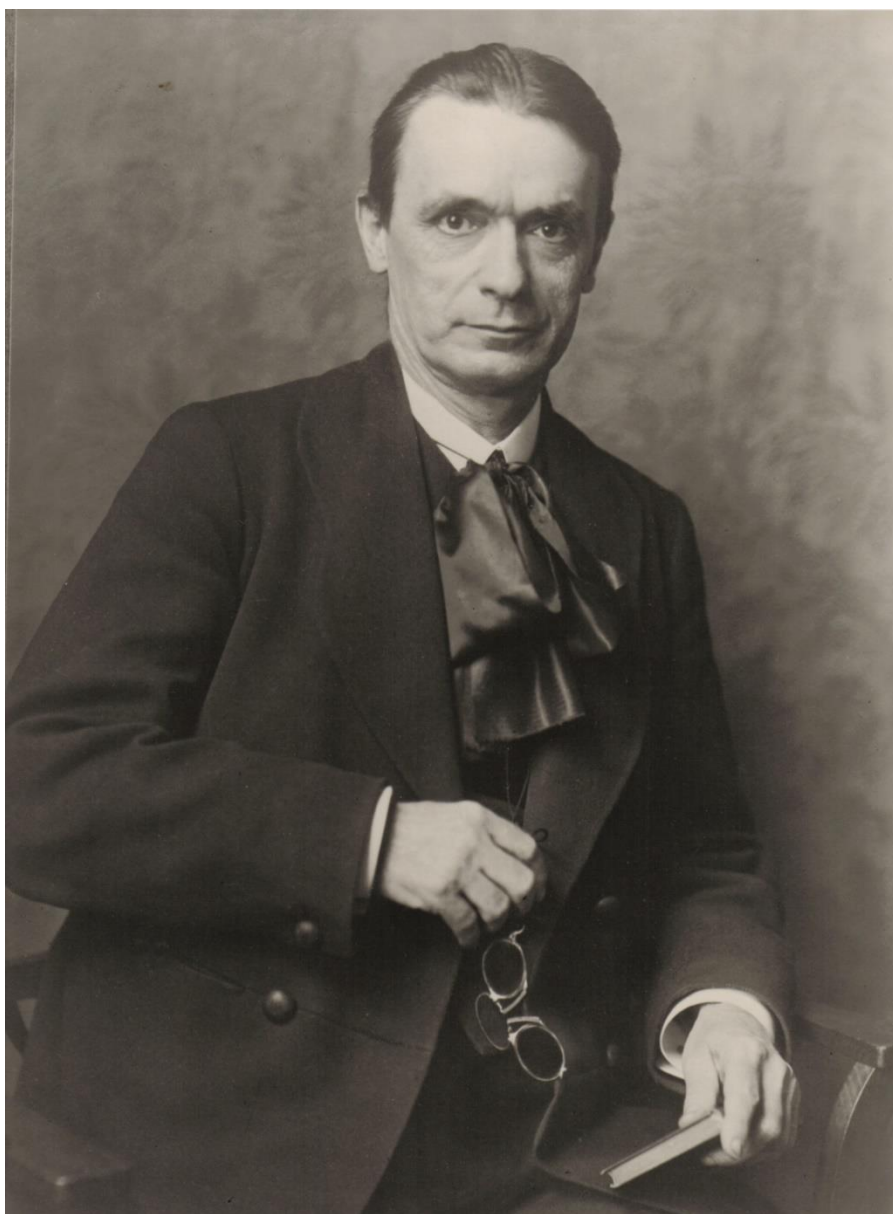

Rudolf Steiner

tema enese avaldatu ning
fotodokumentide põhjal

Koostanud Johannes Hemleben

Tõlgitud teosest:
„Rudolf Steiner in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten“
Dargestellt von Johannes Hemleben
Veröffentlicht im Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH,
Reinbek bei EP Februar 1963
© Rowohlt Taschenbuch Verlag H, Reinbek bei Hamburg,
Alle Rechte an dieser Ausgabe vorbehalten
580-ISBN 3 499 50079 5

Märkus: Rudolf Steineri enda poolt avaldatu on raamatus trükitud kaldkirjas.

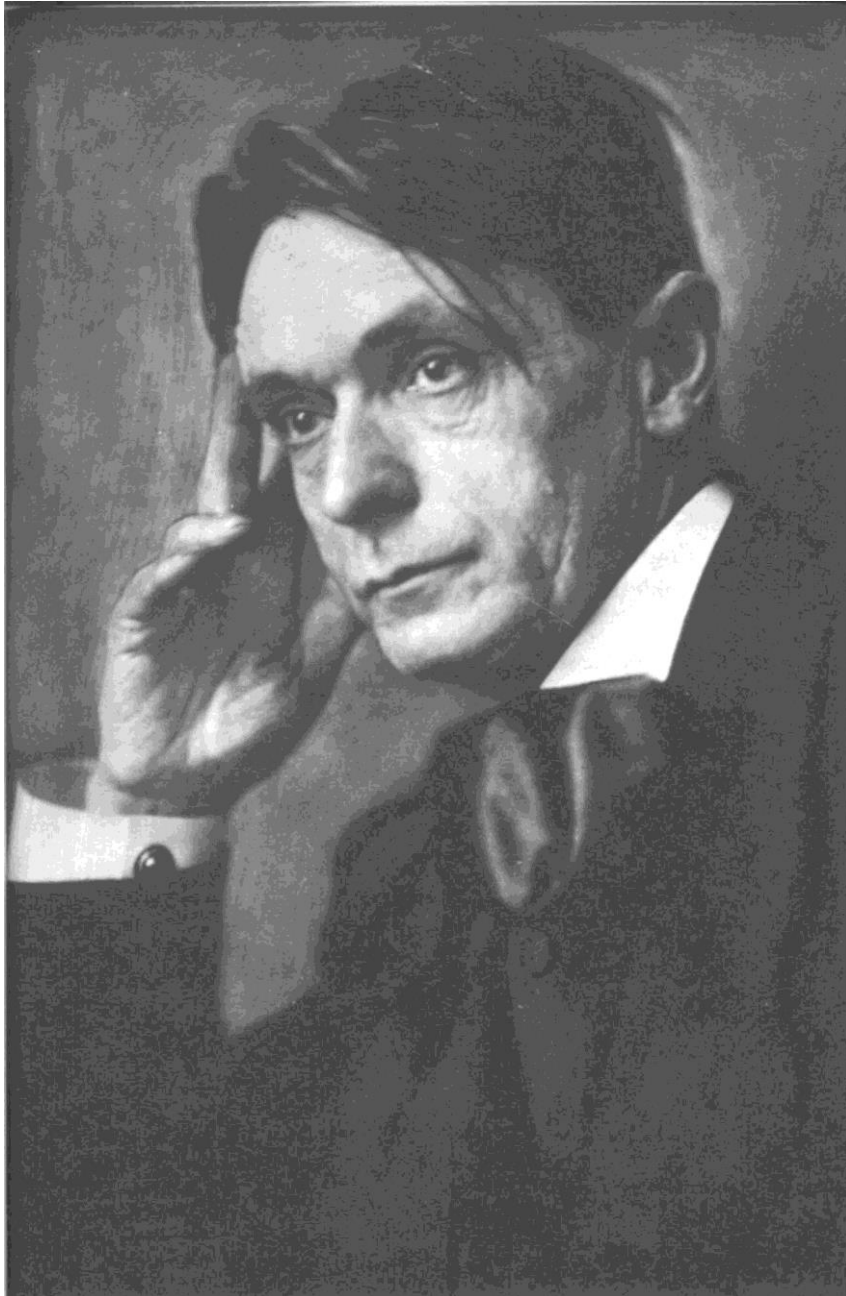
Tiitellehel Rudolf Steiner 1916. a.

Originaalteosega võrreldes on siin pildimaterjali veidi muudetud ja täiendatud.

Käesolev kirjutis on koopia tõlke käsikirjast, mis on mõeldud kasutamiseks vaid hariduslikel eesmärkidel eelkõige Antroposoofilise Seltsi liikmetele, waldorfkoolide õpetajatele, õpilastele ja waldorfkogukonna liimetele ning teistele antroposoofiaga seotud või antroposoofiast huvitatud isikutele.

SISUKORD

LAPSEPÕLV JA NOORUS.....	6
Neudörfl	9
Wiener-Neustadt.....	14
Viin	17
Karl Julius Schröer.....	21
Koduõpetajana	29
RUDOLF STEINER KUI „GOETHEANIST”	30
Weimar.....	34
Gabriele Reuter.....	40
Anna Eunike.....	41
Haeckel ja Nietzsche.....	41
TUNNETUSVÕITLUSED WEIMARI PERIOODIL	46
„VABADUSE FILOSOFIA”	49
BERLIIN 1897 – 1900	53
„Pööre”	53
TEOSOOFIAST ANTROPOSOOFIANI	64
Rudolf Steineri „Lääne-Ida aforismid”	68
ANTROPOSOOFIA	69
Antroposofia kui vaimuteaduse väljakujundamine.....	69
„Teosofia” (1904).....	71
Kuidas saavutatakse tunnetusi kõrgematest maailmadest?	76
(1904 -1909).....	76
Salateadus üldjoontes.....	78
KRISTOLOOGIA	80
ANTROPOSOOFIA KUI KUNST.....	85
Müsteeriumidraamad	85
Esimene Goetheanum	89
Eurütmia	94
Kõnekujundus	95
LOENGUTEGEVUS – ESIMENE MAAILMASÕDA	97
„KOLMELIHKMELISUSE” LIIKUMINE (1918-1921)	101
WALDORFKOOLI-PEDAGOOGIKA (1919 – 1924).....	104
MEDITSIIN (1920 – 1924)	110
RAVIPEDAGOOGIKA (1924).....	114
PÕLLUHARIMINE	117
KRISTLASTE ÜHENDUSE RAJAMINE (1921–1922)	118
VIIMASED ELUAASTAD 1921-1925	122
1922	122
1923	124
Jõuluistung.....	126
1924-1925.....	129
JÄRELSÕNA.....	134
AJATABLOO.....	136
TUNNISTUSED	142
BIBLIOGRAAFIA	145

Rudolf Steiner 1919

*Surematus, sündimatus – alles see,
kes neid mõlemaid mõistab, mõistab igavikku.*
Rudolf Steiner

Rudolf Steineri autobiograafia, mille ta pealkirja all „Minu elukäik“ kirjutas oma elu viimastel aastatel, lamades peamiselt haigevoodis, sisaldab üllatavalt vähe tema eraellu puutuvat. Kuid seda hoolikamalt on kirjeldatud tema tunnetuspüüdluste objektiivset arengukäiku, alates esimeste varajaste elamustega geomeetrias ja Koperniku õpetusega, läbi Kanti uurimise kuni küpse mehe kogemusteni meditatiivses elus. Ta pidas isikliku eraelu kirjeldamist ebaviisakaks ning ebakohaseks. „*Sest mu püüd oli alati seda, mis mul oli öelda ja mida ma uskusin, et mul tuleb teha, kujundada nii, nagu seda nõudsid asjad ja mitte minu isiklikkus. Ma olen nimelt alati olnud arvamusel, et isiklikkus annab inimlikule tegevusele paljudel aladel kõige väärtusliku ma värvingu. Kuid see isiklikkus peaks avalduma selles viisis, kuidas inimene räägib või tegutseb, mitte aga oma isiku silmas pidamises. Mis sellest oma isiku silmaspidamisest tuleneb, on asi, mis tuleb inimesel ise enesega ära lahendada.*“

Sellest põhihoiakust lähtudes on arusaadav, et hoolimata kogu inimlikust uudishimust, saab „enese poolt avaldatud“ biograafia lugeja Rudolf Steineri elu kohtumiste kohta ainult niipalju teada, kuivõrd need kohtumised leidsid aset vaimsel pinnal. Isiklike elamusi mainitakse ainult äärmise tagasihoidlikkusega. Ent seda selgemini saavad ilmsiks tulla saatuse objektiivsed asjaolud.

LAPSEPÕLV JA NOORUS

Ema: Franziska Steiner, sünd. Blie 1834–1918

Isa: Johann Steiner 1829–1910

Rudolf Steiner sündis Kesk- ja Ida-Euroopa piirijoonel. Tema ise ei pidanud oma sünnikohta mitte juhuslikuks. Et ta tuli ilmale austerlastest vanemate lapsena Kraljevecis, tookordses Ungaris, tänapäeva Horvaatias, andis see tema jaoks justkui märgilise tähenduse. Ida ja lääne polaarsuse pinge pidi teda saatma kogu elu.

„Niihästi minu isa kui ka minu ema olid Alam-Austrias, põhja pool Doonaud asuva suurepärase Metsamaa¹ tõelised lapsed.” See maailmast ära lõigatud ala on kuni tänaseni püsinud kaitstuna tsivilisatsiooni hävitava toime eest. Siin elas tema isa jäägrina krahvi teenistuses. Soov luua perekonda viis ta elukutse vahetamisele. „Ta

---

¹ Nad pärinesid Alam-Austria loode osas asuvast Waldvierteli (Metsaveerandiku) piirkonnast. Alam-Austria oli jagatud neljaks enamvähem võrdseks piirkonnaks: Waldviertel, Weinviertel (Veini-veerandik), Industrieviertel (Tööstusveerandik) ja Mostviertel (Mahlaveerandik), mis olid kuni 1868. aastani ka ametlikud administratiivsed üksused. Hiljem on tähistanud need vaid maastikulist iseloomu. (Siin ja edaspidi toimetaja märkused)

jättis jäägri ameti ning astus telegrafistina Austria Lõuna-raudtee teenistusse. Alguses töötas ta ühes väikeses jaamas Steiermargi lõunaosas. Siis paigutati ta ümber Kraljevecisse, Ungari-Horvaatia piiril. Sel ajal abiellus ta minu emaga, kelle neiupõlve nimi oli Blie. Ma olen sündinud Kraljevecis, 27. veebruaril 1861. Nii juhtus, et ma sündisin kaugel sellest maakohast, kust ma põlvnen.”

Kaks päeva pärast sündimist ristiti Rudolf Steiner naaberkülas katoliku kiriku kombe kohaselt. Ainult poolteist aastat viibis laps Kraljevecis.

Pärast pooleaastast viibimist Mödlingis, Viini lähedal, suunati isa veelkord ümber Pottschachi jaama Semmeringi-raudteel. See jaam oli tol ajal tehnika ime. Siin möödus R. Steineri lapsepõlv 2. kuni 8. eluaastani. Seda aega mäletas ta elu lõpuni rõõmu ja tänutundega.

R. Steineri sünnikodu Kraljevecis

„Minu lapsepõlve raamis imeilus maastik. Minu vaateväljas olid mäed, mis ühendavad Alam-Austriat ja Steiermarki: Schneeberg, Wechsel, Raxalpe ja Semmering. Schneeberg püüdis oma ülalt poolt palja kaljuse pinnaga päikesekiiri, ning see, mida need kuulutasid, kui nad mäelt väikese jaamahoone poole kiirgasid, see oli ilusatel suvepäevadel esimeseks hommikutervituseks. Wecheli hall külg oli sellele kontrastiks. Rohelus, mis maastikus kõikjalt sõbralikult naeratas, lasi mägedel justkui endast välja kasvada. Kauguses olid majesteetlikud mäetipud, vahetus läheduses ümbritseva looduse armsus”.

Nii kirjeldab Rudolf Steiner ise oma lapsepõlvemaad loodust. See miljöö, milles ta üles kasvas, oli teisest küljest tingitud isa elukutsest. Perekond, kes neil aastail kasvas veel venna ja õe võrra suuremaks, elas jaamahoones, otse mille ees kulgesid rööpad. Rongide saabumine ja väljumine, vilede-signaalide helid, telegraafi mehhaaniline klõbin – see kõik määras elu atmosfääri ja päeva kulgemise. *„Tol ajal liikusid seal rongid pikkade ajavahemike järel. Ent kui nad tulid, siis kogunes jaama teatud hulk küla elanikke, kel oli aega, et tuua veidi vaheldust oma muidu nii üksluisesse ellu. Kooliõpetaja, kirikuõpetaja, mõisa raamatupidaja ning sageli ka bürgermeister ilmusid sinna.“* Näiteks Viini rongi saabumine oli iga päev sündmus, mis kogus kokku kõige lugupeetumad isikud ja pani lapsed liikuma.

Pottschachi jaamahoone

Selles miljöös elas poiss Rudolf Steiner alates kõige varasemast lapsepõlvest läbi polaarsust looduse ja tehnika vahel. Ta koges ühelt poolt puutumatu looduse tervendavat mõju, teiselt poolt end ikka enam maksma paneva tehnika külge-tõmbavat võimu.

„Ma usun, et minu elu jaoks oli sellel suur tähendus, et ma oma lapsepõlve võisin mööda saata sellises ümbruses. Sest minu huvid said seetõttu tugevasti suunatud elus

sisalduvale mehaanilisele. Ja ma tean kuidas need huvid lapse hinges ikka ja jälle tahtsid tumestada hinge seda osa, mis pöördus armsa ja ühtaegu suurejoonelise looduse poole, millesse iga päev kauguses kadusid mehaanikale alluvad rongid.”

Kaks järgmist tegurit lapse elamuste pildis olid kool ja kirik, õpetaja ja preester. Pärast lahkumist nähtavasti mitte küllalt võimeka külakooli õpetajaga, võttis noore Steineri isa poja õpetamise enda kätte.

„Ja nii istusin ma siis tundide viisi isa kõrval kantseleis, pidin kirjutama ja lugema, kui ta seal vahepeal ka oma tööasju ajas.” Pole imestada, et sellise õppimise juures midagi erilist ei saavutatud. Poisi tähelepanu kõitsid igasugused raudteega seotud tegevused palju rohkem, kui esimeste kirjutamiskatsete vaevarikad harjutused. Tegelemine liivapuistekastiga ja kirjutussulgede lõikamine olid palju huvitavamad tegevused kui enda kirjutatud tähtede imetlemine. Aga sellest ajast sööbis poisi mällu ka üks inimlik kuju. Naaberküla St. Valentini preester külastas Steinerite perekonda peaaegu iga päev. Ta oli originaalne ja ühtaegu *„liberaalse katoliku vaimuliku tüüp, tolerantne, lahke ja sõbralik. Ta oli humoorikas, armastas vesta naljalugusid ning talle meeldis, kui inimesed tema ümber naersid.“* Klimpidest, kakkidest ja kokakunstist üldse kõneles ta tõelise asjatundjana. Ta suhtus terava kriitikaga oma kiriku tavadesse ja korraldustesse, tema ümber levis vanade religioossete suhete lahustumise atmosfäär. Seejuures oli tema kriitika alati humoorikas, ilma vähimagi fanaatilise teravusega ja ta jättis seejuures püsima kõik kiriku traditsioonilised vormid, nii nagu nad kord olid. Reformaatorlik tegevus jäi sellest armastusväärsest austerlasest täiesti eemale.

NEUDÖRFL

Poisi kaheksandal eluaastal siirdus Steinerite perekond Pottschachist Neudörflisse, väikesesse Ungari külasse, ühe tunni tee kaugusele Wiener-Neustadtist. Selle ümberasumisega viidi noor Steiner moodsale tsivilisatsioonile lähemale. Temale nii lähedaseks ja armsaks saanud Alpide rida koos nende jalamil asunud metsadega oli eemaldunud kaugemale ning moodustas nüüd veel kulissi horisondil. Nagu mälestusena kaotatud metsaparadiisist näisid talle nüüd Rosalie-mäed, mille jalamil asub Neudörfl. Justkui kaitsva ning rahustava müüri lahus see metsaga kaetud küngastik teda Ungarist ning selle laiadest steppidest.

Rosalie mägede kõrgustest rõõmustab pilku avar vaade Viini nõole, mille esiplaanil on näha mitte väga suur, kuid intensiivne tööstuskeskus Wiener-Neustadt.

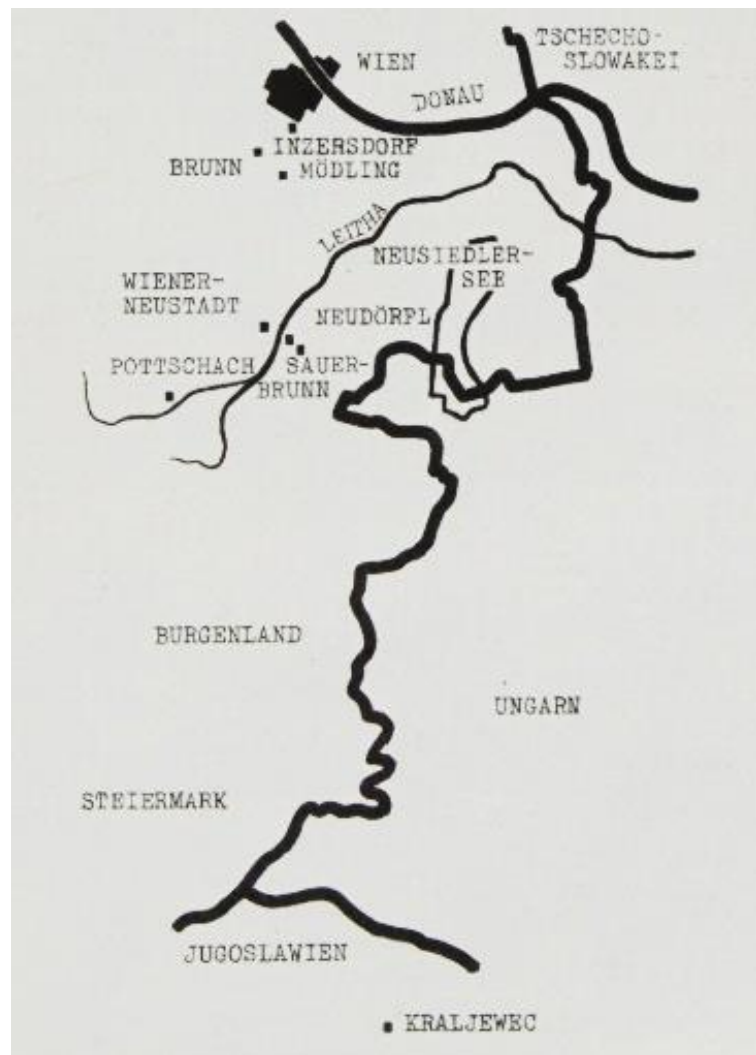
Need metsad olid õnnistuseks ka kasvavale poisile. Sest metsades leidis vaarikaid, põldmurakaid, maasikaid. *„Tihtipeale sai tunda seesmist rahuldust sellest, kui*

pooleteisetunnise korjamise järel võis pakkuda meeldivat lisa pere õhtusöögile, mis muidu koosnes igapähe jaoks ainult võileivast või tükist leivast juustuga.

Neudörflist pooletunnise jalgsimatka kaugusel asus Sauerbrunn. Seal oli allikas, mille vesi sisaldas rauda ja süsihapet. Tee sinna kulges piki raudteed ja osalt läbi ilusate metsade. Kui olid koolivaheajad, siis kõndisin ma iga päev juba vara hommikul sinna, kaasas „blutzer”. See on savist veenõu. Minu „blutzer” mahutas umbes 3-4 liitrit. Seda sai allika juures tasuta täita. Lõunasöögil võis siis terve pere nautida maitavat pärlendavat vett.“

On näha, et olud, mille keskel Rudolf Steiner üles kasvas, olid äärmiselt lihtsad – karmid ja terved. Ei jälgegi poputamisest ja helitamisest poisi elus. Ta ise kirjeldab oma vanemate majanduslikku olukorda kui „alatist võitlust taoliste väikeste raudtee-ametnike viletsa tasu pärast”. Ta lisab juurde, et „vanemad olid alati valmis viimase kroitseri laste heaks ohverdama, aga neid viimaseid kroitsereid polnud kuigi palju.“

Neudörflis õppis poiss esialgu külakoolis. See hoone on osaliselt säilinud tänapäevani, kuigi seda ei kasutata enam kooliruumidena. Ta asub küla peatänaval, mis oma madalate majade ja laia asetusega jätab tugevalt idamaise mulje.

Piirkond, kus moodus Rudolf Steineri noorus

„Kahe majareala vahel voolas ojake, mille kallastel kasvasid vägevad pähklipuud. Seoses nende pähklipuudega kujunes koolilaste seas välja mingi astmejärjestus. Kui pähklid hakkasid valmima, pildusid neid nii poisid kui tüdrukud kividega ja said sel viisil talvise pähklitagavara omanikeks. Sügisel ei kõneldud muust kui oma pähklisaagi suurusest. Kõige lugupeetavam oli see, kes kõige suurema saagi oli kogunud. Temast allapoole järgnesid teised astmelises järjekorras kuni minuni, kes ma olin võõrsilt sisserännanu ja kellel polnud seetõttu õigust osa võtta sellisest „seisustevahelisest” üritusest.”

Neudörfli koolimaja

Jaamahoone, mis oli ka Steineri perekonna elukorteriks, paiknes õieti külast kõrgemal. Kirik koos teda ümbritseva kalmistuga asus poolel kõrgusel jaamahoone ja küla vahepeal. Nõnda viis poisid igapäevane lühike koolitee mööda kirikuaia. Ka sisemisel alal asetsesid kool ja kirik teineteisega vahetult lähestikku. Kõik, mis koolis toimus, kujunes koostöös kirikuga. Klassiruumid olid üksainus ja selles õpetati poisse ja tüdrukuid üheskoos esimesest kuni viienda klassini. Nii oli see tavaks tolleaegsetes külakoolides. Pärast koolimeister näitas ennast harva. Tema tegutses enamasti küla-notarina ja lasi end koolitöös asendada abiõpetajal.

Selle abiõpetaja juures avastas poisike geomeetria õpiku. See oli otsustav silmapilk tema nooruses. *„Ma söötsin selle kallale kogu entusiasmiga. Nädalate viisi oli minu hing täielikult täidetud kolmnurkade, nelinurkade, hulknurkade kongruentsusega, sarnasusega; ma murdsin pead selle üle, kus paralleelid õieti lõikuvad; mind lummas Pythagorase teoreem ... Midagi puhtalt vaimus mõista suuta, see tõi mulle sisetunde õnne. Ma tean, et ma õppisin esimest korda õnne tundma geomeetria najal.“*

Tundub olevat peaaegu uskumatu, et vaevalt 9-aastane poiss oli võimeline sellisteks elamusteks. Ent R. Steineri puhul on need nähtused tüüpilised ja ilmestavad. Tema edasises kujunemises leiame sellele pidevat kinnitust.

„Ma ei öelnud lapsena seda loomulikult endale selgesti välja, aga ma tundsin: nii nagu geomeetria, tuleb eneses kanda teadmist vaimsest maailmast. Sest vaimse maailma tõelisuses olin ma niisama kindel kui meelilise maailma tõelisuses. Ent mul oli

vaja õigustust sellele tõekspidamisele. Ma tahtsin, et ma oleksin võinud endale öelda, et vaimse maailma läbielamine on sama vähe pettekujutus, kui füüsilise maailma läbielamine. Geomeetria kohta ütlesin ma enesele, et siin tohib teada midagi niisugust, mida hing ise oma jõu abil läbi elab. Selle tunde põhjal leidsin mingi õigustuse kõneleda vaimsest maailmast sama moodi, nagu kõneldakse meelelisest maailmast. Ja nii ma sellest kõnelesingi. Mul oli kaks ettekujutust, mis olid üsna ebamäärased, kuid mis veel enne kaheksandat eluaastat minu hingeelus suurt rolli mängisid. Ma eristasin asju ja olemusi, „mida nähakse“ ja neid, „mida ei nähta“.

Neudörfli jaamahoone

Ta leiab lohutust selles kindlas teadmises, et on olemas ka niisugused tõelisused, mis on nähtamatud. See kogemus annab talle valguse, ilma milleta oleks meeleline maailm jäänud poisi jaoks pimedaks. „Neudörfli abiõpetaja andis mulle oma geomeetriaõpikuga vaimse maailma õigustuse, mida ma tol ajal vajasin.“

Samale abiõpetajale võlgneb nooruke R. Steiner tänu ka esimeste kunstiliste mõjutuste eest. Abiõpetaja mängis viulit ja klaverit. Ja ta joonistas palju. „Mõlemad kunstid tõmbasid mind tugevasti tema poole... Ta ergutas mind juba üheksa-aastaselt söega joonistama.“

Abiõpetaja oli ühtlasi kiriku orelimängija, missarüüde ja muude kirikuriistade varahoidja; ta oli preestri abiline jumalateenistustel. Meie, koolipoiste, hooleks olid kooriteenistus ja ministrantide ülesanded missadel, surnutepühadel ja matustel. Ladina keel ja kultuse pidulikkus olid elemendid, milles minu poisihing meelsasti elas. Seetõttu, et ma neist jumalateenistustest kuni oma kümnenda eluaastani intensiivselt osa võtsin, olin ma sageli minu poolt nii kõrgesti hinnatud preestri läheduses.

Siin Neudörfli kirikus ministreeris poisina Rudolf Steiner.

Minu Neudörfli poisipõlvest seisab tugevalt mu hinge ees see, kuidas kultuse kogemine, ühendatuna muusikalise ohvri-pühalikkusega vaimu ees, laseb olemasolu mõistatusküsimesi tugeval sugestiivsel moel üles kerkida. Piibli- ja katekismuse-õpetus, mida preester jagas, olid minu hingemaailmas hoopis vähema tähtsusega kui see, mida ta tegi kultuse läbiviijana ja vahendajana meelelise ning ülemeelelise maailma vahel. See polnud minule algusest peale mingiks pelgaks vormiks, vaid sügavale tungivaks elamuseks. Seda enam veel selletõttu, et oma vanematekodus olin sellel alal „võõras”.

Oma vanematekodus ei leidnud ma suhtes kirikuga mingit tuge või ergutust. Minu isa ei võtnud sellest kuidagi osa. Ta oli sel ajal „vabamõtteleja”.

Isa vabameelsus oli ka põhjuseks, miks poiss ei saanud leeriõpetust.

Koolimaja vastas asus kogudusemaja. Siin elas preester, kelle ülesandeks oli valvata kogu kooliõpetuse üle. Ta ise andis kaks korda nädalas usuõpetuse tunde.

„Selle mehe kaju on sööbinud sügavale minu hinge. Kõigi nende inimeste seas, keda mina kuni oma 10. või 11. eluaastani tundma õppisin, omas tema kõige tähtsamat kohta.

Sellele preestrile võlgnen ma eriti tänu just ühe tugeva mulje eest, mis osutus erakordselt tähtsaks minu hilisemas vaimses orientatsioonis. Ta tuli kord kooli, kogus kokku kõik „küpsemad“ õpilased, kellede hulka ta arvas ka mind, viis õpetajate tupp, laotas lauale laiali ühe joonise, mille ta oli ise teinud ja seletas selle abil Koperniku süsteemi. Ta kõneles seejuures väga näitlikult Maa tiirlemisest ümber Päikese ja pöörlemisest ümber oma telje, Maa telje kallakust, suve ja talve vaheldumisest, Maa vöönditest. Mina sain sellest kõigest sügavasti haaratud, joonistasin päevade viisi kõike järgi ja sain siis preestrilt veel ühe õppetunni päikese- ja kuuvarjutuse kohta. Sealtpäele oli kogu minu teadmistejanu suunatud sellele alale.”

WIENER-NEUSTADT

Üheteistkümnendast eluaastast hakkas Steiner käima naabruses asuva Wiener-Neustadti reaalkoolis. Nüüd pidi ta iga päev rongiga kooli sõitma. Kuid sageli juhtus, et rongid ei käinud ja koolitee tuli jalgsi ette võtta. Neudörfl asus Ungaris, Wiener-Neustadt aga Alam-Austrias. Nende vahel voolas piirijõgi Leitha. Nii pidi Rudolf Steiner iga päev „Transleitaaniast“ kõndima „Tsisleitaaniasse“ ja tagasi. Soodsa ilmaga oli see umbes ühe tunni tee. Kuid talvel juhtus sageli, et niihästi raudtee kui ka jalgrada oli täiesti täistuisanud. Siis tuli poisil vaevaliselt põlvini lumes endale teed rajada. Mõnikord tuli õde talle külaserva vastu, et aidata rasket koolikotti tassida. Vanemas eas vaatab ta tagasi oma noorusaja rasketele kehalistele pingutustele ilma igasuguse kahetsuseta. Ta peab just neid oma hilisema tervise põhjuseks.

Linnaelu valmistab talle raskusi. Niivõrd koduselt, nagu ta ennast tundis metsade ja aasade keskel, nii kindlana, kui ta tundis end matemaatika ning puhaste mõtete moodustamise sisemisel alal, samavõrra abituna tundis ta ennast linnasagina välispidises maailmas. *„Ma seisin hämmeldunult kõige selle ees, mis toimus üksteise külge liitunud majade vahel ning seesmuses.”* Ja see kohanemiskõhustus - leida endas samasugust kindlust linnaelu suhtes, nagu see oli olemas sisemaailma suhtes - andis ennast tunda veel tervelt kaks järgnevat aastakümnet.

Reaalkoolis koges ta kõige sügavamaid muljeid läbi matemaatika. Tema kätte sattus koolidirektor Heinrich Schrammi kirjutis „Die Anziehungskraft betrachtet als eine Wirkung der Bewegung“ („Tõmbejõud vaadelduna liikumise mõjuna“). Loomulikult polnud ta veel võimeline mõistma integraalarvutusel põhinevat tööd. Väsimatu vaevanagemisega päris koolitöö kõrvalt sai ta sellest takistusest lühikese ajaga üle. Kaks õpetajat, kes teda selle juures oluliselt aitasid, olid: Laurenz Jelinek – füüsik

ja matemaatik ning Georg Kosak – geomeetria õpetaja. Nende juhendamise ja intensiivse iseõppimise abil jõudis kaheteist-kolmeteistaastane poiss tähelepanuväärivaste teadmiseni kujutavas geomeetrias ning tõenäosusarvutustes. Ta ise ütleb, et ta „oli sel ajal geomeetriasse täiesti narruseneni armunud.“

Kosaki isikus nägi ta õpetajat, „kes tõepoolest vastas sellele „ideaalile“, mis minu hinge ees seisis. Selle poole võisin ma püüelda. Tema tunnid olid erakordselt korrastatud ja arusaadavad. Ta ehitas elementidest kõik nii selgesti üles, et tema jälgimine oli mõtlemisele ülimalt arendav.“

Steineri võimeid tunnustas ka kooli juhtkond, nii et alates neljandast klassist hinnati tema võimeid kujutavas geomeetrias ja joonistamises kõrgeima hindega, mida muidu kunagi ei pandud. Kõrgeim, raskesti saavutatav hinne oli – suurepärane, tema oli saanud – silmapaistev.

Võib tõesti ilma liialdamata öelda, et kuuteist-seitsmeteistaastane poiss oli jõudnud niikaugele, et ta Kanti teosed, niipalju kui neid kirjastusel Reclam Universal-Bibliothek välja oli antud, endasse talletas. See oli täiesti uus maailm, mis talle sellest filosoofiastuudiumist avanes.

Wiener-Neustadti realkool

Tol ajal hakkas Reclam Universal-Bibliothek esmakordselt seniseid õpetlaste eksklusiivseid tarkusi populaarse taskuformaadina välja andma. Sellega tuldi Rudolf Steineri viletsale majanduslikule olukorrale ning tema vaimsetele huvidele igati vastu. Nii võis ta juba 14. aastaselt soetada enesele Kanti „Puhta mõistuse kriitika“. Kuna kooli ajalooprofessori loengud olid talle igavad ning et tema vaba aeg kulus enamasti kooliülesannete täitmiseks, siis lahutas ta oma kooli ajalooramatute köitest

lahti „ning kleepis raamatuköitja korralikkusega selle vahele Kanti „Puhta mõistuse kriitika” lehed. Nõnda uuris ta tunni ajal usinalt ja põhjalikult Kanti teoseid.”

Samal ajal püüab too matemaatilises selguses koolitatud poiss, kellele tegelemine ülevaatlike, läbipaistvate mõtetega on muutunud eluliseks vajaduseks, luua „kooskõla sellise loogilise mõtlemise ning religiooniõpetuse vahel”. Kuna tal polnud kunagi vähimatki põhjust vaimse maailma olemasolus ega selle mõjuavaldustes kahelda, elas ta ilma mingite vasturääkivusteta ning tõelise andumusega koos kirikuõpetustega, mis said talle kättesaadavaiks heade dogmaatika, sümboolika ja kirikuloo õpperaamatute kaudu.

Arusaadavatel põhjustel, „et vähemasti osagi sellest tasuda, mida mu vanemad oma kasinast sissetulekust minu koolitamiseks kulutasid,” andis Rudolf Steiner alates viieteistkümnendast eluaastast järeleaitamistunde „kas siis sama aastakäigu kaasõpilastele, või siis ka õpilastele, kes olid nooremast aastakäigust kui ma ise ... Ma võlgnen nendele järeleaitamistundidele väga palju.”

See polnud veel kõik. Kuna ta oma isa tahtmisel, kes soovis temast inseneri koolitada, astus mitte gümnaasiumi vaid reaalkooli, siis puudusid tal teadmised klassikalistes keeltes (ladina ja kreeka), ning ta tunnetas seda valusa puudusena. „Ja nii ostsin ma enesele ladina ja kreeka keele õpikud ning tegelesin üsna salaja reaalkooli kursuse kõrval ka gümnaasiumi kursusega.” Hiljem üliõpilasena võimaldas see iseõppimine tal gümnaasiumi õpilastele ka klassikalistes keeltes järeleaitamistunde anda.

Kaheksateistkümnendaastaselt (1879) sooritab ta oma koolis abituriumi. Veel tänaseni alles hoitud lõputunnistusest võib lugeda järgmist:

«Lõputunnistus – abituriend Rudolf Steiner, pärit Kraljevécist Ungaris, sündinud 27. veebruaril 1861, Johann Steineri poeg, kes on Lõunaraudtee Neudörfli jaamaülem, katoliku usku, alustas 1872/73. kooliaastal õpinguid maakonna ülemreaalkoolis Wiener-Neustadtis ja on 1878/79. kooliaastal kõik selle klassid lõpetanud, kombelises käitumises saanud hindeks «Eeskujulik». Abituriendile antakse välja tunnistus: „Küpsus väljapaistev“.»

Rudolf Steiner abituriendina
Wiener-Neustadtis, 1879

Selleks, et võimaldada oma pojale õpinguid Viini Tehnikaülikoolis, laskis Steineri isa ennast Neudörflist üle viia Inzersdorfi Viini lähedal. Ametialaselt ei tähendanud see tema jaoks mingit tõusu. Ümbritseva maastiku poolest oli see maakoht hoopis viletsam. Vaevalt on Austrias võimalik leida veel troostitumat maanurka. „*Jaama-hoone asus kaugel, täielikus üksinduses keset inetut ümbrust.*“ Tänapäeval annavad ümbrusele iseloomu ainult tagavararööpmed ja remondi-töökojad. Pottschachi metsa-paradiis ja Rosalie-mäed on kaotatud. Siiski on alles jäänud võimalused õppimiseks. 1879. aasta sügisel immatrikuleeritakse Rudolf Steiner Viini Tehnikaülikooli üliõpilaseks. Tema õppeaineteks saavad bioloogia, keemia, füüsika ja matemaatika. Näis, et isa soovunelm teha oma pojast insener, peaks nüüd täituma. Kuid tegelikkus kujunes teisiti.

Abituuriumi ja ülikooli vahele jäänud ajal oli Rudolf Steiner saanud oma seniste kooliõpikute müügiga soetada endale rea saksa idealismi suurte filosoofide raamatuid. Kanti ja tema nõnda põhjalikult väljatöötatud tunnetusteooria juurest pöördus ta nüüd Fichte, Hegeli, Schellingi ning nende õpilaste ja isegi Darwini poole.

Fichtes ja tema „mina-filosoofias“ kõlab üks 19. ja 20. sajandi inimkonna suur teema. Kierkegaard, Stirner, Nietzsche on selle üles tõstnud ning oma vastused andnud, ilma üksmeelt leidmata. See on küsimus „inimese määratlusest“, tema autonoomiast ning sõltumisest selles maailmakõiksuses, mis siin teadlikult kõlab. „Mina“, see inimese vaimne olemustuum, annab talle tema eriseisundi kõigi teiste olevuste seas. Mis on tema missioon, mis ülesanne tal on loodusriikide suhtes. Need on küsimused, mis Rudolf Steineri jaoks 20. eluaasta paiku vahetult esile kerkivad.

„*Minu pingutused loodusteaduslike ideede vallas viisid mind lõpuks selleni, et ma nägin inimese „mina“ tegevuses ainsat võimalikku lähtepunkti tõelise tunnetuse jaoks. Kui „mina“ on tegev ja seda tegevust ise vaatleb, siis omatakse teadvuses kõige vahetumal moel vaimset, nii ütlesin ma endale.*“ Et luua enesele selgus oma arusaamade ning selle ühilduvuste ning erinevuste suhtes Fichte teadusõpetusega, võttis ta selle lehekülje lehekülje haaval ette ja kirjutas „*kõik ümber. — Varem vaevasin ma ennast sellega, et püüdsin loodusnähtuste jaoks leida mõisteid, millest lähtudes võiks ühe sellise ka „mina“ jaoks leida. Nüüd tahtsin ma vastupidi – kõigesse looduse saamisse ja olemisse sisse tungida just „minast“ lähtudes. Tookord seisid vaim ja loodus minu hige ees nende täielikus vastuolus. Minu jaoks oli olemas vaimsete olevuste maailm. Et „mina“, kes ise on vaim, vaimude maailmas elab, oli minu jaoks vahetult vaadeldav. Ent loodus ei tahtnud sellesse läbielatud vaimumaailma sisse mahtuda.*”

Selles ülestunnistuses puudutab Rudolf Steiner uuendatud kujul omaenese vaimse arenemise kardinaalpunkti. Vastupidiselt „moodsale“ inimesele pole vaimne maailm talle mingiks probleemiks või suletud sfääriks. Meeleline maailm ning

kindel elamine selles on see mõistatus, mis talle läbi suurimate raskuste lahendada on antud.

Juba lapsepõlvest alates ilmnisid Rudolf Steineri juures selgeltnägelikud võimed, mis ei lasknud tal vaimses maailmas meelelise maailma „taga” või „kohal” iialgi kahelda. Seetõttu polnud juba varasest noorusest talle probleemiks mitte küsimus: „Kas eksisteerib vaimne maailm?” – vaid just: „Milline on füüsilise ja vaimse maailma omavaheline suhe?”

„Tookord pidasin ma oma kohuseks filosoofia abil tõe otsida. Mul tuli õppida matemaatikat ja loodusteadust. Ma olin veendunud, et ma ei või iialgi jõuda õigesse suhtesse nende mõlemaga, kui ma ei suuda nende teaduste saavutusi asetada ühele kindlale filosoofilisele aluspõhjale. Ent ma nägin ometi vaimset maailma kui tegelikust. Täies selguses ilmutus mulle iga inimese juures tema vaimne individualiteet. Füüsiline kehalikkus ning teotsemine füüsilises maailmas on ainult tema ilmutuseks. Ta on ühinenud sellega, mis füüsilise eona pärines vanematest. Surnud inimest jälgin ma edasi tema teel vaimsesse maailma.”

Kuidas oleks pidanud möödunud sajandi kaheksakümnendatel aastatel mõistma oma teed üks noor inimene, kes avastab endas siinkirjeldatud võimed? Materialism oli oma lummusega kõik vande alla pannud, isegi kuni teoloogiani välja. Surnud inimhingede tajumist võidi tema kaasaegsete poolt tõlgendada ainult mingi hallutsinatsioonina, mingi hingeelu haiglase nähtena. Kes sellelaadsetest tajumustest kõneles, pidi teadma, et vastuseks võib oodata ainult pilkeid ja mõnitusi. Parimal juhul oleks ta kohanud kaastunnet nii andeka, noore inimese vastu, kes on nii traagilisel moel hingeliselt haigestunud.

Ühes loengus, milles Rudolf Steiner 1913. aastal Berliinis oma elu visandas², kõneles ta sellest, kuidas tema ebatavaline surnutega läbikäimise võime juba lapseeas esile kerkis. See pidi olema 1868. aasta paiku, niisiis tema kaheksandal eluaastal. Tookord istus poiss ühel päeval üksinda Pottschachi jaamahoone ootesaalis. Ja kui ta seal nii istus, siis näis nagu oleks jaamahoone uks avanenud „uksest astus sisse keegi naisterahvas, tuli ruumi keskele, žestikuleeris ning kõneles sõnu, mida tuleks umbes järgnevalt edasi anda: – Püüa nüüd ja tulevikus teha minu heaks niipalju kui sa võid! Pärast seda oli ta veel veidi aega seal, tehes žeste, mis iialgi hingest ei kao, kui neid kord nähtud on ...” Seepeale too naisterahvakuju kadus ning poiss oli taas üksinda. Laps teadis, et tegemist ei olnud ühe füüsilise inimesega. Kuidas aga pidi ta sellise läbielamisega oma hinges toime tulema? „Poisil polnud oma perekonnas kedagi, kellele ta oleks midagi taolist jutustada sõandanud, ning nimelt just seepärast, et ta oli siiani kuulnud ainult hukkamõistvaid sõnu oma rumala ebausku kohta.”

Mõni päev hiljem selgus, et täpselt samal ajal, mil poiss ooteruumis selle elamuse oli saanud, oli üks lähedane sugulane kusagil kauges paigas enesetapu läbi

---

² „Skizze eines Lebensabrisses“ 4. veebruar 1913

oma elust lahkunud. Poisi jaoks ei olnud mingit kahtlust, et ta nägi just sedasama lahkunut, kes oma tuleviku jaoks talt abi palus.

See elamus jättis lapsesse sügava mulje. Ent see oli ainult algus tolele ebarahilikule loomulikule selgeltnägemise võimele, mis sai sealtpeale tema enesestmõistetavaks saatjaks läbi kogu elu. Nähtamatu oli saanud tema hingele nähtavaks. *„Ning umbes tollest ajahetkest alates elas poiss koos loodusvaimudega, keda taolises looduslikus ümbruses oli võimalik just eriti hästi jälgida, elas koos asjade taga toimivate loovate olevustega, täpselt samal moel, nagu ta ka välisel maailmal enesele mõju avaldada lasi.”*

Kuid ta seisis, nagu öeldud, selle loomuliku, spontaanse selgeltnägemise andega täiesti üksi. See on üheks märgiks tema hingelisest tervisest ja jõust, et ta juba poisikesepõlves vaikimise jõudu ilmutas ning oma elamused täielikus saladuses, ainult iseene seesmuses läbi töötas. Kui ta oleks lapsena üles kasvanud Soomemaa metsades või Himaalaja mäestiku orgudes, siis poleks selline „teine nägemine“ muidugi mitte millegi eriskummalisena tundunud. Poiss oleks oma ümbruses enesestmõistetavat arusaamist kohanud. Kuid 19. sajandi lõpu Kesk-Euroopa, kus alles 100 aastat tagasi ainult vaevaliselt ning nagu vastu tahtmist Emanuel Swedenborgi omapäraseid selgeltnägelikke võimeid oldi sunnitud arvestama (vaata Kanti „Ühe vaimudenägija ulmad”³), sundis noort inimest vaikima, kui ta ei tahtnud muutuda ümbruskonna pilkenoolte objektiks. Rudolf Steiner vaikus. Ta vaikus seni, kuni helde saatus juhtis ta teele mehe, kellega võis nendest asjadest rääkida.

Selleks, et jõuda Viini, pidi kaheksateistkümneaastane Steiner iga päev sõitma Inzersdorfist Lõuna vaksalini. *„Juhtus, et ma sain tuttavaks ühe rahva seast pärineva lihtsa inimesega. Tema sõitis iga nädal Viini sellesama rongiga, mida minagi kasutasin. Ta korjas maal ravimtaimi ning müütas neid Viini apteekidele. Me saime sõpradeks. Temaga sai vaimsest maailmast rääkida, kui isikuga, kellel oli selles kogemusi. Ta oli seesmiselt väga isiksus. Kõige koolitarkuse mõttes oli ta harimatu. Ta oli küll lugenud palju müstilise sisuga raamatuid; aga kõik, mida ta rääkis, oli sellest lektüürist täiesti mõjutamata. Selles avaldus hingeelu, mis kandis endas mingit täiesti elementaarset, loovat tarkust ... Temaga koos olles oli võimalik teha looduse saladustesse sügavale tungivaid sissevaateid. Ta kandis seljas ravimtaimede kimpe; ent omas südames kandis ta vilju, mida ta taimede korjamistel looduse vaimususest omandanud oli ... Ja nii hakkasin aina enam tundma, nagu oleksin koos ühe hingega väga iidsetest aegadest, kes on jäänud puutumata oleviku tsivilisatsioonist, teadusest ja vaadetest, kes justkui mingit ürgkauget instinktiivset teadmist minuni kannab.*

Kui mõistet „õppima”, võtta tavalises mõttes, siis tõepoolest – sellelt mehelt ei saanud midagi „õppida”. Ent olles ise jõudnud vaimsete maailmade vaatlemiseni, võis sellesse, ühe teise, selles kindlalt sees seisva isiku kaudu, sügavaid pilke heita.”

---

³ Immanuel Kant, „Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik“

Rudolf Steiner pole selle ravimtaimede koguja nime, kes talle tema vaimses üksinduses väga palju tähendas, kunagi avaldanud. Meil tuleb tänada Emil Bock'i, järjekindlaid pingutusi, et saladus selle lihtsa mehe ümber selgines. Tema nimi oli Felix Koguzki, ta oli sündinud 1. augustil 1833 Viinis ning elas Rudolf Steineriga kohtumise ajal Trumaus, ühes külas Viinist lõunapool, äärmiselt tagasihoidlikes kuid korralikes oludes. Ta suri aastal 1909 ning maeti Trumau surnuaiale. Tema hauakivi on hästi säilinud ning kannab raidkirja: „Siin puhkab Felix Koguzki, surnud 1909 oma 76. eluaastal“.

Ravimtaimede korjaja Felix Koguzki oma naise ja viie pojaga

Oma 1910–1913 loodud müsteeriumidraamades on Rudolf Steiner sellele ravimtaimede korjajale Felix Balde kujus teatud mälestussamba püstitanud.

Ka ühe teise mehe nime pole ta iialgi nimetanud. Me teame temast ainult vihjete kaudu, mida Rudolf Steiner siin ja seal on teinud. Õige varsti pärast tutvumist ravimtaimekorjajaga pidi ta olema tolle „tundmatuga“ Viinis kohtunud. Tollele „tundmatule“ võlgneb ta muuhulgas tänu oluliste vihjete eest Fichteleg – suunas, millest hiljem kujunes välja „Salateadus“. „*Ning mõnigi mõte nendest, millest hiljem kujunes „Salateadus”, sai tookord seoses Fichte teesidega läbi arutatud. Kuid oma välises elukutses oli see tähelepanuväärne inimene sama silmapaistmatu nagu seda oli Felix'ki.*” Sellest kohtumisest on ta 1907. aastal rääkinud Edouard Schuré'le, kui ta oli viimase külaliseks Barris, Elsassi maakonnas.

Rudolf Steineri raamatu: „*Kristlus kui müstiline tõsiasi*”, prantsuskeelse väljaande eessõnas kirjutas Schuré: „Too meister, kelle Rudolf Steiner oma elu teerajal avastas, oli üks neist mõjuvõimsatest isiksustest, kes olgugi maailma jaoks tundmatuna, elavad mõne kodanliku elukutse maski taga selleks, et oma missiooni täita ...

Anonüümsus on nende jõu eeltingimuseks, kuid nende mõju on seetõttu ainult tugevam, sest nad äratavad, koolitavad ja juhatavad neid, kes siis avalikult terve maailma ees suudavad oma tegusid sooritada ... Iseenda jaoks oli Rudolf Steiner juba oma vaimse ülesande kavandanud: teadus ja religioon taas ühendusse viia. Jumal teadusesse ja loodus religiooni sisse viia. Ning sellest lähtudes kunsti ja elu uuesti viljastada. Ent kuidas pidi ta sellise enneolematu ja julge ülesande kallale asuma. Kuidas pidi ta suurt vastalist – 19. sajandi ajavaimu – võitma või pigem taltsutama ning teiseks muutma? Kuidas pidi ta moodsa loodusteaduse lohet taltsutama ning teda vaimutunnetuse vankri ette rakendama. Ning enne kõike, kuidas oleks ta pidanud ära võitma avaliku arvamuse härja. Oma õpilase küsimusele vastas „meister” selles vaimus: „Kui sa tahad toda vaenlast võita, siis alusta sellega, et sa teda kõigepealt täielikult mõistad. Sa võidad selle lohe ainult siis, kui sa tema nahka sisse lipsad.”

Kõigist neist Barris toimunud kõnelustest jäi Schuréle arusaam, et see teine „abistaja” oli Rudolf Steineri jaoks isiksus, keda esoteerilises keeles niihästi oriendis kui ka oksidendis ammusest ajast on nimetatud „pühitsetuks”, meistriks.

Meil pole võimalik kindlaks teha, kui palju Schuré esitatu kõiges ajalooliselt täpne on. Kuid täpselt tabab ta igal juhul selle tuuma, mis Rudolf Steineris üliõpilasaastatel alates 1879 tema tahet kujundas. Tal tuli enesele öelda: kui sa tahad enda vaimse maailma sisemise läbielamise viia kooskõlla sind ümbritseva maailma intellektuaalse teadvusega, nii et oleks võimalik aina enam maailmavaatena ning eluviisina tugevamaks muutuvat materialismi tegelikkuses võita, siis tuleb sul kõigepealt omandada see 19. sajandi inimese intellektuaalne teadvushoiak. Sul tuleb pugeda tolle lohe nahasse. Alles siis, kui sa ise loodusteadusliku mõtlemise meetodeid valdad ning selle kaudu saavutatud maailmapildi piiratud tõesisu täielikult läbi suudad näha, saad sa Õhtumaa jaoks kujundada toimiva spirituaalse maailmapildi. Pikk, vaearikas tee seisis noormehe ees.

KARL JULIUS SCHRÖER

Koolituse jaoks, mida Rudolf Steiner nüüd vajas, pakkus saatus talle erakordset abi kohtumises oma õpetaja, tuntud germanisti Karl Julius Schröeriga. Too pidas Viini Tehnikaülikoolis loenguid saksa kirjandusest. Talvisel semestril 1879/1880 olid tema loengute temadeks: „Saksa kirjandus alates Goethest” ja „Schilleri elu ja looming”.

„Juba tema esimestest loengutest peale olin ma lummatud .... See soojus, millega ta oma ainet käsitles, see vaimustav viis, kuidas ta oma loengutes luuletajaid ette luges, juhtisid mingil sügaval viisil luulesse sisse”.

Professor Karl Julius Schröer
(1825 – 1900)

Nüüd, üheksateistkümnendaastasena, jõudis Rudolf Steiner niikaugele, et ta luges esmakordselt ja suure huviga Goethe „Fausti”. „Sellele lisaks sai mulle osaks veel õnn, et ma juba üsna varsti peale tema esimesi loenguid Schröeriga ka lähemalt tuttavaks sain. Ta kutsus mind sageli oma koju kaasa, kõneles mulle üht-teist täienduseks oma loengutele, vastas meelsasti mu küsimustele ning laenas mulle lugemiseks raamatuid oma raamatukogust. Kõige selle juures pudes ka mõni sõna „Fausti” teise osa kohta, mille väljaandmise ja kommentaaride kallal ta parasjagu töötas. Ma lugesin ka seda tol ajal.”

„Ma tänan jumalat ja head saatust”, kirjutas üliõpilane Rudolf Steiner 13. jaanuaril 1881 ühele sõbrale, „et mul õnnestus siin Viinis tuttavaks saada ühe mehega ..., keda ma väga kõrgelt hindan ning austan kui õpetajat, kui õpetlast, kui

luuletajat, kui inimest. See on Karl Julius Schröer”. Schröeri peamiseks püüdluseks oli kõrvaldada haritud ringides juurdunud eksiarvamus, et Fausti teine osa olevat vana Goethe nõrk sooritus. Võib igatahes öelda, et seda püüet kroonis teatava määrani edu. Schröeri teiseks teeneks on „Oberuferi jõulumängude” päästmine, mille ta avaldas pealkirja all: „Saksa jõulumängud Ungarist”. Saksa talupojad, kes olid Ungarisse, Pressburgi⁴ ümbrusesse välja rännanud, mängisid neid igal aastal. Rudolf Steiner äratas need hiljem reeglipäraste lavastustega Goetheanumis taas ellu.

Ent kogu Schröeri elu põhiteemaks oli siiski Goethe. „Tema juures olles muutus mu vaim soojaks. Ma võisin tundide viisi tema kõrval istuda ... ja mul oli tegelikult alati, kui ma nõnda üksinda Schröeri kõrval istusin, tunne, et meie juures viibib veel keegi kolmas – Goethe vaim. Sest Schröer elas nii tugevalt Goethe olemuses ja tema loomingu, et ta iga tajumuse või idee juures, mis tema enda hinges üles kerkisid, enesele tundepehelt küsimuse esitas: kas ka Goethe oleks nii tajunud või mõelnud.”

Ning see andumus Goethe vaimulaadile läks Schröerilt üle tema õpilasele. Kuid viis, kuidas Goethe oli tema juhttäheks edaspidisel teel, oli teistsugune.

---

⁴ Pressburg, ungari k. Pozsony on praegu Slovakkia pealinn Bratislava. (Bratislavast Viini on vaid 60 km, mis on vähim kaugus kahe pealinna vahel Euroopas.)

Marie Eugenie delle Grazie (1864-1931)

Tookord elas Viinis noor naiskirjanik Marie Eugenie delle Grazie. Ta äratas tähelepanu juba enne kuutteist eluaastat oma luuletustega, eeposega „Herman”, draamaga „Saul” ja jutustusega „Mustlanna”. Silmapaistev esteetik ja filosoof Robert Zimmermann olivat tema kohta lausunud: „Ainus tõeline geenius, keda mina olen oma elus kohanud.”

Vaevalt oli Steiner mõningaid delle Grazie luuletusi lugenud, kui ta juba kirjutas nende kohta ühe följetoni. See asjaolu tegi ta poetessiga isiklikult tuttavaks. Too elas katoliku preestri ja kristliku filosoofia professori Laurenz Müllneri⁵ juures, kes oli 1894. aastal Viini ülikooli rektoriks. Õpetaja ja isaliku sõbrana hoolitses ta üksiku noore luuletajanna eest. Mõlemad koos moodustasid Viinis ühe mõjusama vaimse tsentrumi. Iga nädal

kohtus nende juures teatud ring juhtivaid isikuid, kunstnikke ja teadlasi. Nende kohtumiste atmosfäär jättis vastuvõtlikule Steinerile sügava mulje. See tõmbas teda ligi ning tõukas samal ajal eemale.

„Seal kohtusid väga mitmesuguste vaimsete suundadega isiksused. Keskpunktiks oli luuletajanna. Ta luges ette oma luuletusi; ta kõneles resoluuutsete sõnakujunditega oma enda maailmamõistmise vaimus; ta valgustas selle maailmakäsitluse ideedega inimelu. See polnud mitte päikesevalgus. Õiguspoolest alati sünges kuuhämarus. Ähvardav pilvedes taevas. Inimeste eluasemetest kerkisid aga sellesse süngesse hämarusse üles tuleleegid, justkui kirgi ja illusioone kandes, milles inimesed ennast hävitasid. Ent kõik oli inimlikult haarav, alati kütkestav, kibedus voogavalt täiesti läbi-vaimustatud isiksuse õilsasse maagiasse mähitud.”

Neil samadel aastatel, mil teda protestant K. J. Schröeri poolt Goethe elu- ja vaimuilma juhiti ning mille kaudu ta leidis lähtepunkti oma enda „Goetheanismile”, võttis teda Müllneri majas vastu teatav kultiveeritud katolitsism, mis oli sisemise põhimõttekindlusega võtnud Goethe suhtes tõrjuva hoiaku. Müllneri ringis tunti tol

---

⁵ Laurenz Müllner 1848-1911

ajal suurt poolehoidu Dostojevski romaanide ning tema inimlike kannatuste geniaalsete kirjelduste vastu. Ka Shakespeare draamakujud oma realistlikes kurjategijate-kehastustes ning nende nõrga inimloomuse eksirännakutes leidsid seal elavat huvi. Kuid Goethe vastu seisid niihästi delle Grazie kui ka Müllner ägedalt tõrjuval seisukohal. „Delle Grazie juures võis märgata nagu mingit sügavat antipaatiat Goethe vastu. – Delle Grazie maja oli üks paik, milles ilmutas pessimism end vahetu elujõuga, üks „anti-Goetheanismi” kolle.”

See on Rudolf Steineri arengukäigule iseloomulik, et ta end tahtlikult asetas Schröeri ning delle Grazie ringi vaimsete atmosfääride vahelisse vastuollu. Schröeri ise tuli sinna ainult esimesel õhtul. Rohkem ta ei tulnud. Steiner jäi alaliseks külaliseks, kuni elu ta mujale viis.

Teda ei häirinud Goethe tõrjumine selle ringi poolt. See oli ju üheks tema elureeglik, mitte kunagi täielikult tunnistada mingit asja või vaimu, kui ta pole enne tundma õppinud tema antipoodi. Ja nii võis ta hiljem pilku tagasi heites öelda, et ta võlgneb delle Grazie ringile „ütlemata palju”.

Siin kohtame Rudolf Steineri olemuse üht põhijoont, mille tõttu on teda sageli vääriti mõistetud. See on tema ebaharilik huvi „täiesti teistsuguse” vastu kaasinimeste hingedes. Oma enda vaimsete alusprobleemide suhtes leidis Rudolf Steiner oma õpetajatelt kui ka noorpõlvesõpradelt vähe tõelist mõistmist. Tema oli nende probleemidele alati avatud. See asjaolu tõi nagu iseenesest teatud liiki kaksikelu tema hinge.

„See võitlus tunnetusmõistatustega, mis eriti tol ajal minu hinge täitis, äratas minu sõprades alati suurt huvi, kuid vähe kaasategevat osavõttu. Ma jäin nende mõistatuste läbielamisega üsna üksildaseks. Seevastu elasin ma aga ise täielikult kaasa kõigele, mis mu sõprade hinges üles kerkis. Nõnda kulgesid minus teineteise kõrval kaks eluhoovust: üks mida ma järgisin kui üksik rändur, ning teine, mida ma kogesin elavas läbikäimises armsaks saanud inimestega.”

Steiner kannatas selle kahe eluringi lõhestatuse all, mille mõlemaga tundis ta end lähedalt seotud olevat. „Minu tundeelus valitses seeläbi, et ta mõlemale poole oli siira armastuse ja austusega jagatud, tõeline lõhe.”

Üliõpilane Rudolf Steiner Viinis 1882

Ning sama seaduspära kohaselt peame nägema ka tema suhteid oma kõrgesti austatud õpetajaga. Schröer oli talle avanud värava Goethe juurde. „Ma kuulasin vaimselt suurima sümpaatiaga kõike, mis tuli Schröeri poolt. Kuid siiski ei saanud ma teisiti, kui pidin seda, mille poole ma vaimus intiimselt püüdsin, omaenese hinges täiesti sõltumatult ise üles ehitama. Schröer oli idealist, ning ideedemaailm kui selline oli tema jaoks see, mis toimis looduse ja inimese loomises liikumapaneva jõuna. Minu jaoks oli idee täis-elusa vaimumaailma vari.”

Nende sõnadega osutab Rudolf Steiner oma „Elukäigus“ lõhele, mis teda vaatamata kogu inimlikule lähedusele siiski Schröerist lahutas.

Üheks markantsemaks isiksuseks delle Grazie vaimurikkas ringis oli Püha-Risti Tsistertslaste Ordu preester Wilhelm Neumann, kelle nimi oli tuntud nii teadlasena kui ka kirikumehena. Temaga armastas Steiner neilt õhtutelt koju minnes eriti mõtteid vahetada.

Wilhelm Neumann (1837–1919)

„Ma tahaksin siin mainida ainult kahte. Üks oli Kristuse olemus. Ma ütlesin oma vaate selle kohta välja, kuidas Jeesus Naatsaretist võttis maavälise sisenemise kaudu Kristuse enesesse ja kuidas Kristus vaimse olevusena elab Kolgata müsteeriumist alates koos inimkonna arenguga. Too jutuajaminine jättis minu hinge sügava jälje; sealt kerkis see ikka ja jälle üles. Sest see oli minu jaoks sügavalt tähendusrikas. Õigupoolest oli vestlejaid tookord kolm. Professor Neumann ja mina ja keegi kolmas nähtamatu, katoliikliku dogmaatika personifikatsioon, kes justkui ähvardavalt, vaimsele silmale nähtaval kujul, professor Neumanni taga, teda saates, ennast näitas, ning talle alati noomides õlale koputas, kui selle õpetlase peenetundeline loogika minuga liialt nõustus. Selle juures oli tähelepanuväärne, kuidas järgnev lause tema

jutus kõneles sageli risti vastu eelnevale. Ma seisin tookord silmitsi ühe katoliikliku eluviisi parima esindajaga; ma olen õppinud sellest lugu pidama, aga ka tõesti põhjalikult tundma just tema kaudu.

Üks teine kord kõnelesime korduvatest maistest eludest. Siis kuulas professor mind, kõneles ise igasugusest kirjandusest, millest selle kohta midagi leida võib, ta raputas sageli vaikselt pead, kuid ei ilmutanud sealjuures erilist tahtmist sellesse tema jaoks iseäralikuna näiva teema sisusse süveneda. Ja ometi on ka see kõnelus mulle

tähtis olnud. See ebamugavus, mida Neumann tundis, kui ta minu jutu kohta oma seisukoha välja ütlemata jättis, on sügavasti mu mällu jäänud.”

Ning mitte juhuslikult ei tuleta Rudolf Steiner 40 aastat hiljem meelde neid kahte vestlust Wilhelm Neumanniga. Nende vestlusteemade näol oli ju tegemist Steineri poolt hiljem õpetatava „antroposoofia” mõlema kardinaalpunktiga: kristoloogia ning reinkarnatsiooniga.

Mõlema teema puhul nägi 25-aastane Steiner end Neumanni kaudu vastamisi seismas kiriku õpetusega, millest ta isegi pärines, ning tunnetas seda „ebamugavust”, mida tema ideed rooma teoloogia esindajale valmistasid. Seepärast pidi ta nendes jutuajamistes läbi elama otsekui eelmängu kõigele sellele, millega tal hilisematel aastatel tuli silmitsi seista.

Tolleaegsed Viini kohvimajad olid omandanud maailmakuulsuse. Suurem osa Austria keiserlik-kuningliku Doonau-monarhia vaimsest elust toimus just neis. Tehti poliitilisi otsuseid, kirjutati luuletusi ja romaane, ning mis kõige olulisem oli, et seal kohtuti vabalt, nagu juhuslikult, kuigi teati alati, kus, kunas ja keda võib kohata.

„Ma pean sageli tagasi mõtlema neile kohati lõpututele vaidlustele, mida tookord ühes tuntud kohvikus Michaeli platsil peeti.” See on Griensteidli kohvik, mida Steiner siin mainib. See oli ajuti tema teiseks aadressiks, sest kui ka kõik muu võis küsitavaks muutuda, oli ilmumine Griensteidli vääramatu.

S. Griensteidli kohvimaja Viinis Michaeli platsil, Herrengasse nurgal

Paljud neist, kellega Steiner tookord läbi käis ning kelle nimed olid tuntud ka Viinist kaugemal, on tänapäeval unustatud. Vaevalt, et keegi mäletab veel luuletajat Fercher von Steinwandi või heliloojat Stroßi.

S. Griensteidli kohvimaja seestpoolt

Üks järgmine isiksus, kes Viinis Rudolf Steinerile sügavat mõju avaldas, oli Rosa Mayreder. Steiner tutvus temaga teosoof Marie Langi majas. Tema isikus kohtas Steiner üht hoopis teistlaadset, ent mitte vähema tähtsusega naishinge, kui seda oli Eugenie delle Grazie, ning juba õige varsti sidus neid sügav omavaheline sõprus.

„Rosa Mayreder kuulub nende isiksuste hulka, kelle vastu ma oma elu suurimat austust olen tundnud ning kelle arengukäigust ma kõige enam olen osa võtnud ... See naine jättis mulle mulje, nagu omaks ta igat inimhinge üksikut annet sellisel määral, et need oma harmoonilises koostoimes moodustavad inimlikkuse tõelise väljenduse.” Rosa Mayreder oli maalikunstnik, kirjanik ja luuletaja samal ajal. Tuntuks sai ta omal ajal kaheköitelise teosega: „Naiselikkuse kriitika”. Hugo Wolfi ooperile „Corregidor” kirjutas ta teksti. Koos Marie Langega andis ta hiljem välja naisteajakirja „Naiste dokumendid”. Ta oli üheks sümpaatseks pioneeriks tolele „naissoo vabadusvõitlusele”, millest tänapäeval veel vaevalt üldse kõneldakse, kuid mis siiski on sugude võrdõiguslikkusele otsustavalt teed rajanud.

Vastupidi delle Grazie pessimistlikule põhitoonile, oli Rosa Mayreder naine täis tugevat, positiivset loomisvõimet väljapoole – ehkki oma tüübilt oli ta kõike muud kui

Rosa Mayreder (1858–1938)

„naisõiguslane”. Ta oli „ajakohane” ning haaras kindlalt kinni talle osaks langevast ülesandest. Oma vabadusepüüdluses leidis ta Rudolf Steineris ühe sugulashinge.

Noil aastatel töötas Rudolf Steiner oma enese tunnetusteooria mõttelise formeerimise kallal, mis hiljem raamatus „Vabaduse filosoofia” oma kuju sai. „Rosa Mayreder on isiksus, kellega ma oma raamatu vormumise ajal neist ideedest kõige rohkem rääkisin. Ta võttis mult ära ühe osa sellest sisemisest üksildusest, milles ma elanud olin ... Ning ka hilisemas elus on sageli kõige tänulikumas mälestuses minu vaimusilma ette kerkinud üks või teine pilt sellest, kuidas me läbi suursuguste alpimetsade kõndides

Rosa Mayrederiga inimliku vabaduse tõelisest mõttest kõnelesime.“

See sõprus kestis edasi veel kaua pärast Viini aega. Säilinud on mitmeid kirju, mis sellest tunnistust annavad. Aasta pärast Rudolf Steineri siirdumist Weimaris, kirjutas talle Rosa Mayreder: „Sest see lünk, mille teie lahkumine minu ellu on jätnud, saab mulle päev-päevalt ja tund-tunnilt tuntavamaks, kõigil neil loendamatuil järelemõtlemise hetkedel, mil ebakindlus, kahtlus, segadus, rahutus äratavad soovi leida sõbraga jagamise asendamatu õnne, mida Teie mulle pakkusite. Mida kauem Teie eemal viibite, mu kallis sõber, seda mõeldamatum tundub mulle, et te eemale peate jääma. (Viinis, 26. oktoober 1890)

KODUÕPETAJANA

Steineri elus pandi juba üsna vara alus sellele, mis tema elu viimastel aastatel pidi vilja hakkama kandma: ravipedagoogikale. Professor Karl Julius Schröeri soovitusel tuli ta 1884. aastal koduõpetajana Ladislaus ja Pauline Spechti perekonda ning jäi sinna kuni lahkumiseni Viinist 1890. aastal.

„Pedagoogilisel alal tõi saatus mulle ühe erilise ülesande. Mind soovitati kasvatajaks perekonda, kus oli neli poissi. Kolme tuli mul õpetada alguses ainult tundide ettevalmistamisel rahvakooli jaoks ning siis anda järeleaitamistunde keskkooli osas. Neljas, kes oli umbes kümneaastane, anti alguses täielikult minu kasvatamise alla. Ta oli oma vanemate valulaps, eriti emale. Kui ma nende majja tulin, oli ta hädavaevalt omandanud lugemise, kirjutamise ning rehkendamise kõige esimesed alged. Teda peeti kehalises ja hingelises arengus niivõrd tugeval määral ebanormaalseks, et perekonnas kaheldi, kas ta üldse on võimeline mingi hariduse omandamiseks. Tema mõtlemine oli aeglane ja loid. Isegi väiksemad vaimsed pingutused põhjustasid peavalu, eluprotsesside pärssimist, kahvatumist, murettekitavat hingelist reaktsiooni ...

Minu rahulduseks suutis poiss kahe aastaga rahvakooliõpingud järgi teha ning sooritada küpsuseksami gümnaasiumisse astumiseks. Ka tema tervislik seisund oli oluliselt paranenud. Tema märgatav hydrocephalia (vesipäisus) oli tugevalt taandunud. Ma võisin teha vanematele ettepaneku poiss avalikku kooli saata ...

Ma pean saatusele tänulik olema, et ta mind sellisesse eluolukorda tõi. Sest ma omandasin seeläbi elaval viisil inimolemuse teatud tunnetuse, millist, ma usun, nõnda elavalt mingil muul moel poleks saanud omandada ...

Mu kasvandik suutis läbi teha gümnaasiumi; ma jäin ta kõrvale eelviimase klassini (Unterprima). Siis oli ta niikaugel, et ta minu abi enam ei vajanud. Pärast gümnaasiumi lõpetamist astus ta meditsiiniteaduskonda, temast sai arst, ning arstina langes ta maailmasõja ohvrina ...

Suur osa minu nooruselust on seotud selle ülesandega, mis oli mulle endale niivõrd arendav.”

Oma elule Spechtide perekonnas vaatas Rudolf Steiner hiljem tagasi suure tänuikkusega, nagu ka talle usaldatud ülesandele, töötada poisi – tema nimi oli Otto Specht – ja tema tervenemise nimel. Eks hea saatus oli teda juba varakult selle juurde aidanud, et tal tuli tervise ja haiguse probleemidele pühenduda konkreetselt. Ilma sellise tubli kuus aastat kestnud õppeajata, oleks hiljem vaevalt võimalik olnud saada ravi-pedagoogilise liikumise ellukutsujaks.

RUDOLF STEINER KUI „GOETHEANIST”

Karl Julius Schröer soovitas Rudolf Steinerit Joseph Kürschnerile, kes seisis tol ajal nende õpetlaste eesotsas, kes Goethe teoseid „Saksa rahvusliku kirjanduse” raames

Joseph Kürschner (1855–1902)

välja andsid. Steineri ülesandeks jäi Goethe loodusteaduslike teoste väljaandmine. Oma kahekümne ühe eluaastaga oli ta kaugelt kõige noorem selles kommenteerijate ringis. Juba 1884 ilmus esimene köide. Eessõna kirjutas Schröer. Kui tänapäeval see Steineri esimene suurem töö kätte võtta, siis tikub paratamatult huulte sõna: „noorus-geniaalsus”. See on lihtsalt mõistmatu, kuidas üks niisugune verisulis nooruk, kes tehnilises kõrgkoolis alles esimesi loodusteaduse põhialuseid omandada oli jõudnud, näitas end vääriline olevat temale usaldatud ülesande jaoks. Paremaid, see tähendab mõistetavamaid kommentaare Goethe botaanika- ja zoologiaalaste teoste kohta pole

tänaseni kirjutatud. Seejuures on üksikud ebatäpsused pisiasjades, mis Steineril võisid sisse sattuda, tähtsusetud. Terviku haaramine iseloomustab seda ainulaadset situatsiooni, milles Goethe oli läbi aastakümnete püüdnud saavutada uut ja teistsugust arusaamist orgaanilist uurivates teadustes.

Kuidas oli Goethe selle all kannatanud, et seda, mis oli tema jaoks niivõrd tõsiselt südameasjaks, vastu ei võetud! „On suurimaks piinaks saada mitte mõistetud ...” („Trükisõna saatus”)

Goethe oli oma „Taime metamorfoosi”, mida me võime koos tema sissejuhatusega julgelt pidada uue orgaanilise teaduse programmiliseks kirjutiseks, lasknud ilmuda, ilma et ta oleks selle erilist kohta loodusteaduse ajaloos üksikasjalikumalt määratlenud. See polnud ta loomusele omane. Põhimõttelist esitas ta

rohkem ääremärkustes. Nii ka sissejuhatuses: "Mida keemia ja anatoomia looduse sisse- ja ülevaate tarvis on andnud, seda võime me vaid väheste sõnadega teadmise sõpradele meelde tuletada.

Kuid need püüdlused eraldada, ikka ja aina jätkudes, toovad kaasa ka mitmed puudused. Elav on lahutatud küll elementideks, ent teda ei saa neist jälle kokku panna ega elavaks muuta." Goethe usub, et ta teab muud meetodit kui „tükeldamis-meetod“. Ta on püüdnud seda uut orgaanilise olemusele kohast meetodit selle algideedes ise luua.

Selle „unustatud Goethe“ avastas noor Rudolf Steiner oma aja jaoks uuesti:

„Goethe on orgaanilise maailma Kopernik ja Kepler.“

Nii seisab see loetavalt Rudolf Steineri sissejuhatuses, ja peaaegu poolteist aastakümnet oma elust kulutas ta sellele, et tõestada selle väite õigsust, mida 19. sajand ei tahtnud vastu võtta. Veel enne, kui ilmusid Kürschneri „Saksa rahvuskirjanduse“ järgnevad köited (1887, 1890 jne), avaldas Steiner oma enda mõtted selle uue orgaanikateaduse kohta oma raamatus „Goethe maailmavaate tunnetusteooria põhi-jooned – erilise tähelepanuga Schilleril“ (1886).

Selles oma esikteoses viib ta lõpule selle, mida Goethe oli alati vältinud: mõelda omaenese mõtlemise üle. Seda aga tuli teha, et tõestada Goethe loodusuurimise meetodi „teaduslikkust“.

Brunn am Gebirge'st, kuhu ta vanemad olid isa edasiste tööülesannete tõttu üle viidud, saatis ta, viidates nelja aasta tagusele kirjavahetusele, tol ajal väga tuntud

Friedrich Theodor Vischer (1807–1887)

esteetikule ja kirjanikule Friedrich Theodor Vischerile (1807–1887) oma teose eksemplari koos selgitava kirjaga: „Kui see“ – tema enda tunnetusteooria – „ka Goethe omaga liitub, siis tunnistan täiesti avameelselt, et ma tahtsin esma-joones anda panuse tunnetusteooriasse ja sugugi mitte Goethe uurimisse. Goethe maailmavaates polnud mulle mõõtuandvateks mitte tema positiivsed uurimistulemused, vaid tema maailma vaatlusviisi suund. Goethe ja Schilleri poolt teaduslikult esitatu on minu jaoks üks keskpaik, millele tuleb algus ja lõpp otsida. Algus: sellisel printsübil rajaneva põhialuse esitamise kaudu, mille põhjal me peame mõtlema, et selline maailmanägemine kantud on; lõpp: nende tulemuste analüüsimise kaudu, mida selline vaatlusviis

on kaasa toonud meie vaatele maailma ja elu kohta.“ F. Th. Vischer on seda kirja igatahes sedavõrd tõsiselt võtnud, et see pärast surma tema pärandi seast leiti. Tema vastus pole kahjuks säilinud. Teos ise sisaldab selle Vischerile väljendatud põhihoia-ku selget väljatöötlust.

Sama vähe, kui vanad 18. ja 19. saj. esimese poole vitalistlikud ja teoloogilised teooriad, olid oma spekulatiivse iseloomu tõttu võimelised viljakat botaanika-teadust välja arendama, sama vähe kõlbasid selleks ka hiljem tarvitusele võetud füüsikalise-mehaanilised meetodid.

„Usutakse, et tuleb teatud kindlal viisil objektide üle mõelda, ja täpsemalt öeldes, kõigi üle – ka kogu universumi üle – samamoodi.

Füüsika meetodid on lihtsalt üldise teadusliku uurimisviisi üheks erijuhtumiks, mille puhul pööratakse tähelepanu vaadeldavate objektide loomusele just selles alas, mida see teadus uurib. Kui sedasama meetodit laiendatakse orgaanilisele, siis kustutatakse ära viimase spetsiifiline loomus. Selle asemel, et orgaanilist tema loomuse kohaselt uurida, surutakse talle peale mingi võõras seaduspärasus. Nii aga, salates orgaanilise olemust, ei hakata teda kunagi tunnetama. Taoline teaduslik käitumine lihtsalt kordab kõrgemal tasandil seda, mida ta on mingil madalamal tasandil saavutanud ...“

Kuivõrd anorgaanilised protsessid elusorganismidesse sisse mõjudes jätkuvad, on füüsikalise-keemilisel meetodil ka bioloogias oma õigustus. Ainult et, kui asi puudutab seda, mis teeb taime üheks spetsiifiliseks taimeks, looma üheks spetsiifiliseks loomaks, tuleb mehaaniline meetod tagasi lükata. Roosi, viljapead, metskitse, lõvi ei ole võimalik ei tänapäeval ega ka tulevikus keemiliste elementide perioodilisuse süsteemist tuletada. Bioloogia tegelikud objektid asuvad alal, kus mõiste „keemiline element“ kasutamine on mõttetu. Need Goethe poolt vaevast väärtustatud selged pildilised mõisted, nagu ürgtaim, typus, polaarsus ja tõus, viivad edasi, kui neid samasuguse hoolikusega, nagu see on omane „eksaktsele“ füüsikule ja keemikule, ka bioloogide poolt kasutatakse.

Steiner ei tahtnud „tagasi“ Goethe juurde. Ta ei tahtnud ka tagasi goetheanistide juurde. Kogu tunnustuse juures Carus'e, Oken'i, Batschi, Aleksander Brauni ja paljude teiste saavutuste suhtes, – ei suutnud nad mehhanistide ja materialistide võidukäiku 19. sajandi teisel ja 20. sajandi esimesel poolel peatada. Ka „terviklikkuse“-teoreetikute, nagu Driesch, ja holistide, nagu Smut, rohkem või vähem jõuetud katsed ei suutnud „mehhanistide“ triumfile midagi otsustavat vastu seada. Neil kõigil puudus tunnetusteoreetiline alus, mille abil oleksid nad võinud füüsikute ja keemikute kõrval võrdõiguslikult tegutseda bioloogia, psühholoogia ja pneumatoloogia valdkonnas. Luua orgaanilist uurivale teadusele filosoofiline alus, mis ületaks materialismi, oli Rudolf Steineri püüdluseks aastatel 1882–1896.

Goethe untersucht die subjektiven
Farben, indem er sie auf
Grundphänomene zurückführt,
nämlich indem er in der Anatomie
des Organe die Ursachen prüft. Er prüft die
Bedingungen, unter denen sich
bestimmte Phänomene ent-
wickeln. Er kühlt den Organismus
ab, wärmt ihn auf, untersucht das Leben
auf der Höhe.

Rudolf Steineri märkmikust 1890. aasta paiku: „Goethe uuris subjektiivseid värve, viies need tagasi algfenomenideni, mitte otsides põhjuseid organite anatoomias. Ta otsib tingimusi, milles teatav fenomen esineb. Ta ei surma organismi, vaid uurib elu ka siin“.

WEIMAR

Karl Julius Schröer juhtis Weimaris asuva Goethe ja Schilleri Arhiivi juhtkonna tähelepanu noorele Goethe-uurijale Steinerile. Teda kutsutakse Weimarisse. Augustis 1889 külastab ta seda esimest korda. Arhiivi direktor Bernhard Suphan lepib temaga kokku tulevase töö lähemad üksikasjad arhiivis. Steineri ülesandeks jääb loodus-teaduslike kirjutiste väljaandmine seoses suure „Sophie-väljaandega”.⁶

Arhiivi direktor Bernhard Suphan oma tööruumis, 1909

---

⁶ Saksi-Weimar-Eisenachi suurhertsoginna Sophie päris Goethe lapselapselt Walther Wolfgang von Goethelt luuletaja käsikirjad ja kirjavahetuse. Ta rajas Goethe ja Schilleri arhiivi ning sellest sai uurimiskeskus, mis hakkas välja andma Goethe teoseid. Väljaanne ilmus neljas jaos aastatel 1887–1919 ja oli pikka aega ainus Johann Wolfgang von Goethe teoste tervikväljaanne. Suurhertzoginna nime järgi nimetatakse seda väljaannet „Sophien-Ausgabe“.

Naturwissenschaftliche Abtheilung

Der Herr der naturwissenschaftlichen Abtheilung spricht mir, nachdem
ich eine Vorlesung der vorerwähnten Grundvorlesung abgehalten
habe, in Einklang mit Joseph'sch'schen Anordnungen in folgende
Reihe anzugeben:

Morphologisches.

1. Alles auf Botanik bezügliche

(Bildung und Entwicklung org. Substanzen, Mikroskopie, Sporenbildung des thierischen, Einwirkung
des Vaccinums und Vaccination, Recensieren, zur Pflanzenlehre Paralelismen.) } 1. Band.

2. Alles auf Zoologie und Anatomie bezügliche

(Präparieren, Injektionen, Physiologisches, Paralelismen.) } 1. Band

I. Mineralogie, Geologie, Meteorologie. } 1. Band.
(Zur Kenntn. d. - geol. Systeme)

II } Zur Naturwissenschaft im Allgemeinen
} Naturwissenschaftliche Einheiten. } 2. Band.
(Ordnung und Zusammenfassung aller naturwissenschaftlichen
Materien, Erklärung der Wissenschaften in 1. u. 2. Band)

Weimar, d. 2. August 1839

Suphan

Rud. Steiner.

Suphani ja Rudolf Steineri vahel läbiräägitud töökavand

Steiner on röömsas elevuses. 9. augustil kirjutab ta Richard Spechtile: „On täiesti omaette tunne kõndida pinnal, mis on kandnud suurimaid saksa meistreid. Ma ei mõtle esmalt mitte üksnes Weimarit. Sest ma pean teile ütlema, et minu elus on olnud väheselliseid silmapilke nagu eilne, mil ma Wartburgi lossis Lutheri tuppast astusin ... Saksamaal on õige väheselliseid paiku, mis meile nõnda mõjuvad nagu Wartburg, mis

kätkeb endas nii palju ajaloolisi mälestusi. Kahjuks saan ma kõike seda ainult nii lennult näha, sest mul on arhiivis väga palju teha. Ma olen siin palju, väga palju õppinud. Mul on nüüd ka väga raske nendest aaretest lahkuda ... Ma elan siin otse Goethe maja taga ning hommikuti arhiivi minnes lähen mööda proua von Steini majast. Need kõik on minu jaoks armsad seosed.

Kui ma esimest korda selle suurepärase kaksik-raidkujude ees seisin, siis tundus mulle, otsekui oleks järsku kõik see, mida ma Goethe ja Schilleri kohta mõelnud ja kujutlenud olen, saanud uue elu, nagu puhuks kõige selle üle mingi täiesti iseäralik elustav hingus. — ”

Goethe ja Schilleri arhiiv Weimaris

Tagasiteel Viini teeb Steiner kõrvalepõike Berliini ning külastab seal Eduard von Hartmanni. Nende vahel tekib elav mõttevahetus. Aasta hiljem, 1890. a. sügisel õnnestub Steineril ennast lõplikult Viinist lahti rebida ja Weimarisse kolida.

Steineri töö algusest Weimaris Goethe ja Schilleri arhiivis, mis seisis suurhertsoginna Sophie protektoraadi all, teadustatakse ka Goethe aastaraamatu 12. köites: „Alaliste töötajatega on sügisest 1890 liitunud Rudolf Steiner Viinist. Tema ülesandeks on kogu morfoloogia valdkond (väljaarvatud osteoloogiline⁷ ala), viis või tõenäolisemalt kuus köidet teisest jaost, millesse koondub väga oluline materjal käsikirjalisest pärandist.“

---

⁷ Osteoloogia – luuõpetus

Rudolf Steiner Weimaris, 1889

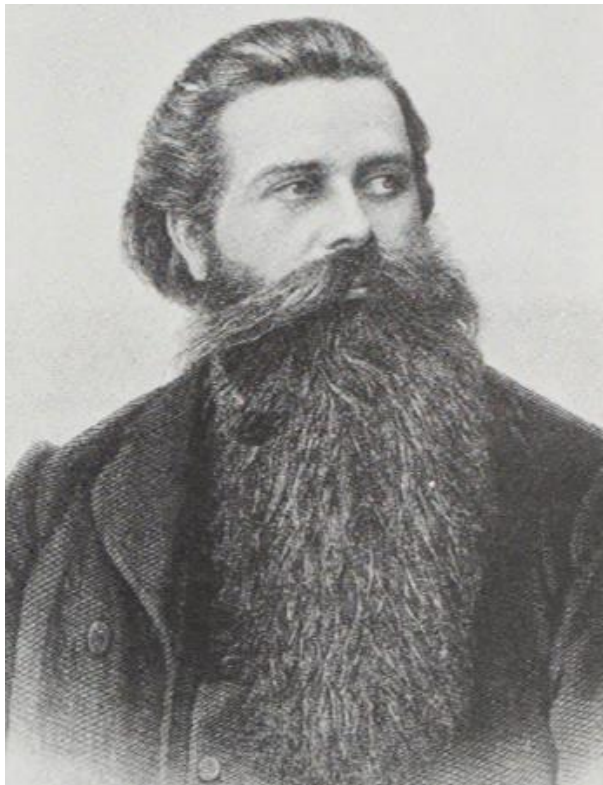
Rudolf Steiner täidab talle pandud ülesande täie vastutustundega – ja mitte kunagi pelgalt filoloogiliselt mineviku poole pööratult. Ta saavutab üldise tunnustuse kui kõige silmapaistvam autoriteet Goethe loodusteaduslike kirjutiste alal. Tema filoloogilist eksaktsust on mõnikord kahtluse alla seatud. Ta nõustub avameelselt: „*Ühegi puht filoloogilise tegevuse üle pole kõnealune isik – ta räägib endast – kunagi olnud eriti uhke, ta võiks ise selles suhtes paljudele vigadele osutada ega taha apse, mis tal juhtunud on, kuidagi ilustada*”.

Viinis oli Rudolf Steiner „kodus”. Ta polnud austerlane mitte ainult sündimise poolest. See viinlastele eelkõige iseloomulik lihtne südamlikkus ja vastutulelikkus oli temalegi

omane. Ka tema kõne tonaalsuses säilis elu aeg tema Austria kodukoha kaasa-and. Weimaris oli ja jäi ta ainult „külaliseks”. Külaliseks, kes tuli alguses suurimate lootustega, suurima austusega Saksa Ateenaga vastu, mis kord oli – olgugi lühikest aega – maailma vaimse ajaloo keskpunkt. Ent varsti tabas Rudolf Steinerit sügav pettumus. Selle põhjuseks polnud mitte nii väga Weimari seltskondlik elu, ehkki just selles osas oli ta Viinis ära hellitatud. Ka Weimaris leidis ju kirjanike, kunstnike ning teadlaste ringe, kelle seas Rudolf Steinerit, kes end *seltsivaks inimeseks* pidas, meeeldi nähti ning ta end hästi tundis. Kuid see pedantse filoloogia viis ja laad, mis valitses Goethe ja Schilleri arhiivis – Rudolf Steineri tegelikkus töökohas Weimaris –

ümbritses teda külmuse ning üksildusega. Nii kirjutab ta 20. oktoobril 1890 Rosa Mayrederile: „Siin seisan ma üksinda. Siin pole kedagi, kes kaugeltki mingit mõistmist omaks selle kohta, mis mind innustab ja mis mu vaimu kannab”. Ning sama tundega kirjutab ta ühele oma Viini sõbrale (Friedrich Ecksteinile) novembris 1890: „Kui üksinda ning mittemõistetuna ma siin ennast tunnen, seda on Teil raske ette kujutada.”

Eduard von Hartmann (1842-1906)

Ta siirdus Weimarisse suurimate lootustega, otsekui palverännakule pühale maale. Nüüd aga kurdab ta: „Siin Weimaris, klassikaliste muumiate linnas, seisan ma selle elu ja püüdluste kõrval võõra ja külmana.” (Mai 1891)

See vaimne üksindus kestis rohkem või vähem läbi kõigi nende Weimari aastate, hoolimata mitmekesistest kohtumistest tähtsate ja tolle aja silmapaistvate isiksustega nagu Treitschke, Herman Grimm, Ernst Haeckel, Gabriele Reuter, Fritz Koegel ning paljud teised.

Peaaegu seitse aastat peab ta selles paguluses vastu. Ja mitte ainult peab vastu! Sel eluetapil viib ta lõpule nende tööde kõrval, mida tal tuli teha „Sophie-väljaande” jaoks, ka tema poolt „Antroposoofiaks” nimetatud

vaimuteaduse filosoofilise aluse väljatöötamise.

Kõigepealt viib ta, ise Weimaris olles, lõpuni oma pikalt viibinud filosoofia doktori promotsiooni Rostockis. Sealne filosoof Heinrich von Stein oli Rudolf Steineris huvi ärritanud oma teosega „Platonismi seitse raamatut“. „See asjaolu viis selleni, et ma sellele vanale armsale filosoofile, kelle ta raamat minu jaoks eriti lugupeetavaks muutis, ning keda ma ainult eksamil näinud olin, oma traktaadi esitasin.” Tollest ainsast kohtumisest sai Steiner mulje Heinrich von Steini olemusest. „Kogu oma hoiakus rahulik isiksus, kõrges eas leebe silmavaatega, mis paistis otsekui kohane olevat õrnalt, kuid siiski läbitungivalt õpilaste arenemisse sisse vaatama; kõne, mille iga lause kandis sõnade toonis filosoofi järelemõtlemist ... Ta ütles mulle: „Teie dissertatsioon pole selline, nagu nõutakse; sellest on näha, et te pole seda koostanud professori juhendamisel; kuid see, mida ta sisaldab, teeb võimalikuks, et ma selle meeeldi vastu võtan.”

Väitekirja pealkirjaks oli: „*Tunnetusteooria põhiküsimus, erilise tähelepanuga Fichte teadusõpetusel. Prolegomena⁸ filosoofilise teadvuse vahekorra mõistmiseks ise endaga (1891)*”.⁹

Selgemalt poleks saanud Rudolf Steineri põhiprobleemi formuleerida: Prolegomena filosoofilise teadvuse vahekorra mõistmiseks iseenesega. Just selleni polnud Goethe kunagi püüdnud tungida. Tema loodusevaade kasvas välja otsekui iseenesestmõistetavalt tema enda olevuse loomusest. Goethe lähenemisviisi kohta tahaks kasutada paradoksaalset sõna: „vaimu-instinkt”. Seepärast oli Goethe, kogu tulevikupotentsiaali juures, mida ta töö endas kätkeb, Steineri jaoks siiski mingi lõpp, millele ta ise *mõtlemise üle mõtlemise kaudu, vaimse teadvuse ise enda mõistmise kaudu* uue alguse tahtis anda, ja ka andnud on. Olulisem osa tema dissertatsioonist ilmus aasta hiljem

Heinrich von Stein (1833-1896)
Rudolf Steineri „doktori-isa“ Rostockis

Rostocki Ülikool

⁸ „Prolegomena“ on mitmuse vorm kreeka keelsest sõnast „prolegomenon“ (προλεγόμενον – eelnevalt öeldu või mainitu) ja kasutatakse tähenduses – eelmärkmed, sissejuhatus.

⁹ Die Grundfrage der Erkenntnistheorie mit besonderer Rücksicht auf Fichtes Wissenschaftslehre. Prolegomena zur Verständigung des philosophischen Bewußtseins mit sich selbst.

pealkirja all: „Tõde ja teadus. Eelmäng ühele „vabaduse filosoofiale”. Pühendatud dr. Eduard von Hartmannile südamlikkus austuses 1892“.

GABRIELE REUTER

Weimaris õppis Rudolf Steiner kirjanik Oldeni majas, kelle sõbralikus ringis ta tihti liikus, tundma Gabriele Reuterit. Viimane kirjutas parajasti oma romaani „Heast perekonnast”, mis teda ka laiemalt tunduks tegi. „Imetlus, mis Gabriele

Gabriele Reuter (1859-1941)

Reuterile Oldeni ringis osaks sai, oli midagi ütlemata ilusat.” Ning imetlust selle tähelepanuväärse naise vastu jagas Rudolf Steiner kogu südamest. „Oma elu kaunimate tundide hulka pean ma arvama need, mida ma läbi elasin koos Gabriele Reuteriga ... Isiksus, kes kandis endas sügavaid inimkonna probleeme ning haaras neid teatava südame ja tunnete radikaalsusega. Ta seisis kogu oma hingega kõiges selles, mis talle sotsiaalses elus traditsiooniliste eelarvamuste ja inimloomuse ürgsete nõuete vahel vastuolulisena paistis.” Tagasi vaadates emantsipeerumisvõitlustele naise inimväärse asendi eest sotsiaalses elus, mida XIX sajandi kahel viimasel aastakümnel nii

suure hingelise pühendumusega peeti, võib Gabriele Reuterit täna pidada selle vabadusvõitluse üheks kõige õilsamaks esindajaks. Täna on ta peaaegu unustatud. Steiner omalt poolt päästab ta enda „Elukäigus“ sellest unustusest tänulike sõnadega: „Ääretult kütkestavad võisid olla need vestlused, mida temaga ... sai pidada. Mõtlen tagasi ja näen end koos temaga seismas tänavanurgal, kuumas päikeselõõsas, arutlemas üle tunni aja küsimuste üle, mis teda liigutasid. Gabriele Reuter suutis kõige väarikamal moel, silmapilgukski oma rahulikku hoiakut kaotamata, rääkida asjadest, mille puhul teised otsekohe silmanähtavalt ärritunuks muutuvad ... Gabriele Reuter rõhutas teravalt, mida ta öelda tahtis; kuid ta ei teinud seda kunagi kõlaliselt, vaid ainult hingeliselt. Ma usun, et see kunst, hoida kõlaliselt kõne ühtlase voolamise juures artikulatsioon täielikult hingelisuses, on talle stiilina eriliselt omane. Ning mulle näib, et kirjutamises on ta selle eripära oma nõnda kütkestavaks stiiliks täielikult välja arendanud.“

ANNA EUNIKE

Tuba otsiva „allüürniku” kannatused, mis Weimaris talle algul osaks said, leidsid lõpu, kui ta võeti vastu perekonda, kus kõigi tema elutarviduste eest hoolt kanti. Erukaptlen Eugen Friedrich Eunike oli 1882. aastal surnud. Temast jäi maha Anna Eunike, sünd. Schultz, viie lapsega, nelja tütre ja ühe pojaga. Rudolf Steiner kodunes ses perekonnas ning elas seal suurema osa oma Weimari ajast. *„Minu käsutuses oli üks osa korterist; proua Anna Eunike, kellega ma varsti lähedaseks sõbraks sain, hoolitses mu eest kõige ohvrimeelsemal viisil kõiges, mis vaja. Ta hindas väga seda, et ma talle laste kasvatamise raskes ülesandes abiks olin ... Lapsi nägin, kui aga võimalust tekkis. Seda juhtus sagedasti, sest mind nähti ju täiesti perekonda kuuluvana. Väljaarvatud hommiku- ja õhtusöök, sõin ma aga tavaliselt väljas. Nüüd, kus ma olin sellesse ilusasse perekonnaringi vastu võetud, tundsin ma end tõepoolest mitte ainult üksi olles hästi. Kui Goethe-seltsi kokkutuleku nooremad külastajad Berliinist, kes olid minuga lähedasemaks saanud, soovisid õdusamalt „omavahel” olla, siis tulid nad minu juurde Eunikede majja. Ning mul on täiesti alust arvata, et nad tundsid seal ennast tõesti hästi.“*

Anna Steiner, sünd. Schultz,
lesena Eunike (1853–1911)

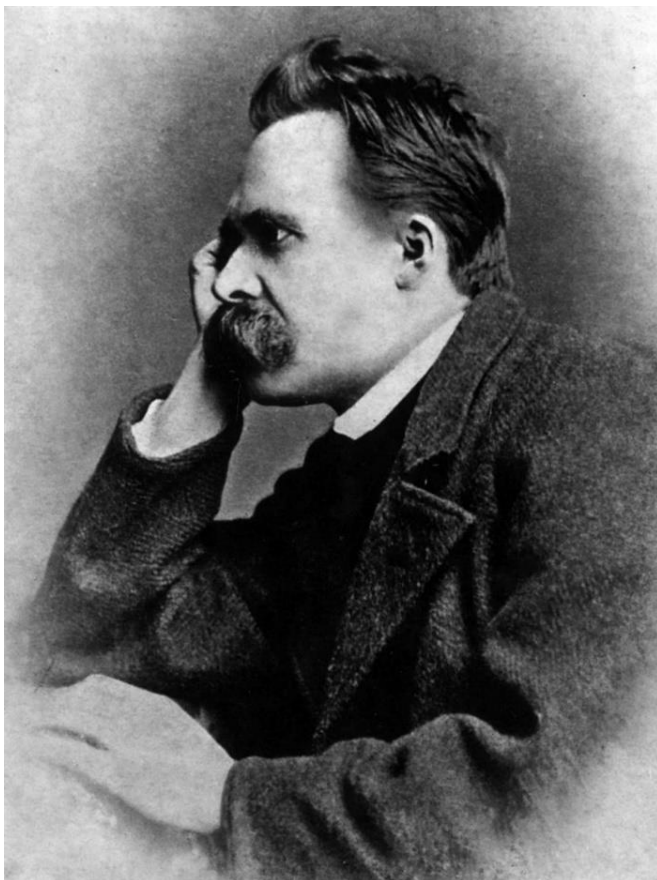
Nende sõbralike õhtute külastajate hulka kuulus ka Otto Erich Hartleben, kellega edasine saatus Rudolf Steineri ka Berliini perioodi algusaegadel tihedalt siduma pidi.

HAECKEL JA NIETZSCHE

Selleks ajaks, mil Steiner Weimarisse tuli, jõudis võitlus darvinismi eest, mida juhtis materialistliku monismi eestvedajana Ernst Haeckel Jenast, oma kõrgpunktini. Samal ajal lamas haige Friedrich Nietzsche juba aasta aega kõigi külastajate jaoks ligipääsmatuna ning kõigest maailmast eraldatuna Naumburgis. Mõlemaga, Ernst Haeckeli ja Friedrich Nietzschega tuli Rudolf Steineril oma Weimari perioodil kohtuda ja luua sealt peale väga iselaadsed saatusesidemed.

Nõnda erinevad nagu olid Haeckel ja Nietzsche individualiteetidena, sama erinevalt kulgesid Rudolf Steineri jaoks ka kohtumised nende mõlemaga.

1889. aastal oli ta Viinis esmakordselt Nietzsche kirjutisi lugenud. See „Nietzsche fenomen“ tõmbas teda ligi. Ta nägi temas üht vaimse elu ülimalt tähendusrikast ilmingut, mida ta pidi tõsiselt võtma. Polnud Steineri loomuses hakata Haeckeli või

Friedrich Nietzsche (1844–1900)

Nietzsche „järgijaks“. Ent selles võitluses, mida enne kõike kirik mõlema vastu pidas, leiame me Steineri alati nende poolel, kellele kallale tungiti. 1895 sekkub Steiner sellesse võitlusse Nietzsche pärast. Ilmub tema raamat: „Friedrich Nietzsche, võitleja oma aja vastu“.

„Veidi enne seda, kui ma alustasin selle raamatu kirjutamist, ilmus ühel päeval Nietzsche õde – Elisabeth Förster-Nietzsche – Goethe ja Schilleri arhiivi ning soovis näha, kuidas see oli sisustatud ja korraldatud. Ta astus parajasti esimesi samme Nietzsche arhiivi rajamiseks. Varsti peale seda ilmus ka Nietzsche teoste väljaandja Fritz Koegel Weimarisse ning ma sain temaga tuttavaks.

Hiljem tekkisid mul proua Elisabeth Förster-Nietzschega rasked

konfliktid. Tookord aga kutsus tema liikuv, armastusväärne vaim minus esile sügavaima sümpaatia.

Ma olen nende konfliktide all ütlemata palju kannatanud; selleni viis üks keeruline situatsiooni sasipundar, ma olin sunnitud end süüdistuste eest kaitsma; ma tean, et see kõik oli vajalik, et seeläbi on minu jaoks need kaunid tunnid, mida ma Nietzsche arhiivis Naumburgis ja Weimaris veeta tohtisin, mälestustes kibeduse looriga kaetud.

... Kuid ma olen proua Förster-Nietzschele siiski tänulik, et ta mind juba esimesel neist paljudest külastustest, mida ma teha tohtisin, Friedrich Nietzsche tuppa viis. Seal sohvale lamas too ööga ümbritsetu imepäraselt kauni laubaga, kunstniku ja mõtleja laubaga ühtlasi. Olid esimesed pärastlõunatunnid. Need silmad, mis veel kutsunultki läbihingestatuna mõjusid, võtsid vastu veel ainult pildi sellest ümbrusest, millel mingit ligipääsu hingeni enam polnud. Seisti seal, ja Nietzsche ei teadnud sellest midagi. Ja ometi oleks sellest läbivaimsustatud näost võinud uskuda, et temas peegeldub hing, kes terve ennelõuna on eneses mõtteid moodustanud ning kes nüüd viivuks puhata tahaks. Mingi sisemine vapustus, mis mu hinge haaras, andis lootust, et see muundub tolle geeniuse mõistmiseks, kelle pilk oli küll minule suunatud, kuid mind ei

kohanud. Selline pikaks ajaks tardunud pilgu passiivsus lasi esile tulla mõistmise oma enese pilgu läbi, mis tohtis lasta toimida silma hingejõul, ilma, et seda oleks kohatud.

Ma suutsin tookord oma mõtetes ainult kogelda, kõigest sellest, mida ma tookord nägin; ja see kogelemine on minu raamatu „Nietzsche - võitleja oma aja vastu” sisu. Et see raamat on jäänud ainult taoliseks kogelemiseks, peidab eneses aga tegelikku tõsi-
asja, et too pilt Nietzschest on mind inspireerinud.”

Tollele Steineri Nietzsche-raamatule järgnes tema sulest veel teisigi kirjutusi Nietzschest, näiteks „Friedrich Nietzsche filosoofia kui psühhopatoloogiline probleem”¹⁰ ja „Friedrich Nietzsche isikus ja psühhopatoloogia.”¹¹ Mõlemad ilmusid „Viini kliinilises ülevaates.”¹²

Pärast Nietzsche surma on Steiner talle mitmeid mälestuskõnesid pidanud, näiteks „Kommende” ringis Berliinis, 13. september 1900.

Nietzsche murdis tema enese võimetuse tõttu lüüa loodusteaduslikust ajastust välja tõelise vaimu sädet. Rudolf Steiner on Nietzsche piinarikast, ausat püüdlust ja tema murdumist sügavaima osavõtuga jälginud – kuid oma enda teerada eksimatult edasi sammunud.

Tugev poolehoid, mis Rudolf Steineri poolt sai osaks Ernst Haeckelile, on palju rahulolematust tekitanud. Kas ei peaks mitte „monistide-paavsti”, nagu Haeckelit tema vastaste poolt meelsasti tituleeriti, maailmavaadet pidama kokkusobimatuks just tolle vaimse goetheanismiga, mille eest Rudolf Steiner oma hilisema „antroposoofia” alusena alates 1882. aastast avalikult seisis. Kuidas võib see sama vaim, kes on oma tunnetusteooria kvintessentsi juba varakult verminud lausesse: „Idee märkamine tegelikkuses on inimese tõeline kommunioon”, oma raamatu: „Elu- ja maailmavaated 19. sajandil”¹³ (1900) pühendada tollajal just äsjailmunud raamatu „Maailma-mõistatused” (1899) autorile, kelle raamat on üheks naiivse materialismi klassikaliseks dokumendiks? Kuidas ta saab kõnelda iseseisvast vaimust ning toimivatest ideedest, kirjutada „Vabaduse filosoofia”, kui ta samal ajal tunnustab üht sellist teost, mis veendunult kuulutab: „Pole olemas mingit jumalat, mingit surematust ega mingit inimhinge vabadust”?

Üks on kindel: Haeckeli loendamatu vastaste poolelt Rudolf Steinerit ei leia. Talle paistis see Haeckeli aetav asi 19.–20. sajandi ülemineku jaoks palju tähtsamana, kui kõik see, mida kristlikud teoloogid samal ajal Haeckeli vastu ja oma enda positsiooni kaitseks esitasid. Rudolf Steiner oli veendunud, et arenemisõpetus, mille teerajajaks Darwin ja Haeckel juba kord olid, tuleb uusaegsel teadvusel tingimata omaks võtta. Kui need tekkeloo esimesed kirjeldused ka primitiivsetena ja ebaküpsetena välja kukkusid, eriti väited arenemist esilekutsuvate põhjuste osas olid

---

¹⁰ Die Philosophie Friedrich Nietzsches als psychopathologisches Problem

¹¹ Friedrich Nietzsches Persönlichkeit und die Psycho-Pathologie

¹² Wiener Klinischen Rundschau

¹³ Welt- und Lebensanschauungen im 19. Jahrhundert

täiesti puudulikud - tunnustas Rudolf Steiner elusolendite evolutsiooni aluspõhimõtet. Teoloogide nõrkusena tuli tal näha seda, et need ei soovinud arvestada looduse tõsiasjadega ning seisis abituna kõige ees, mida loodusteadus looduse ja inimkonna arenemistee kohta välja oli uurinud. „Ohtlikum, kui kogu see kahju, mida mingi „põlvnemise-religioon“ ebaküpsetes peades sünnitada võib, on igal juhul too aastakümneid teoloogiliste ja teiste reaktionääride kiiduavalduste saatel põlvnemise teooria vastu peetud võitlus.”

Ernst Haeckel võitles kogu entusiasmiga iganenud maailmavaate vastu naiivses usus, et uued teadmised looduse olemise ja saamise kohta viivad ühe uue kandva maailmavaateni.

Ta ei suutnud aga märgata, kuivõrd ebapiisavad olid tema enda võimalused oma avastustele mõttelist väljendust anda.

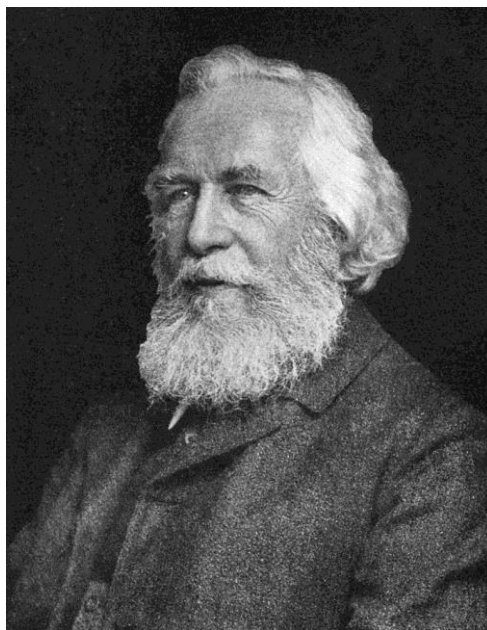
„Oleks Haeckel kunagi natukenegi filosoofiat uurinud, milles ta pole mitte lihtsalt diletant, vaid lausa laps, siis oleks ta täiesti kindlalt oma epohhi rajavate fülogeneetiliste¹⁴ uurimuste põhjal jõudnud kõrgeimate spirituaalsete järeldusteni.

Nüüd on vaatamata kogu saksa filosoofiale, vaatamata kogu ülejäänud saksa haridusele, Haeckeli fülogeneetiline idee saksa vaimuelu suurim tegu 19. sajandi teisel poolel. Ja pole paremat okultismi teaduslikku alust, kui Haeckeli õpetus. Haeckeli õpetus on suur ja Haeckel ise on selle õpetuse kõige halvem kommenteerija. Kultuuri jaoks pole kasu sellest, kui juhatakse kaasaegsete tähelepanu Haeckeli puudustele, vaid kui nende ette asetatakse Haeckeli fülogeneetilise mõtte suurus. Seda tegin ma oma kaheköitelises „Elu ja maailmavaated 19. sajandil”, mis on ka Haeckelile pühendatud ning oma väikeses kirjutises: „Haeckel ja tema vastased.”¹⁵

Paljude aastate vältel piirdusid Steineri ja Haeckeli suhted ainult kirjavahetusega. „Ma ei tundnud esialgu mingit vajadust Haeckelit, kellest ma olin sunnitud küll palju mõtlema, isiklikult tundma õppida”.

Kui Haeckeli 60. sünnipäeva Jena 1894. aastal uhke pidulikkusega tähistati, oli ka Rudolf Steiner kutsutud külaliste seas. Pidusöögil esitles Haeckeli poeg isa palvel talle Steinerit:

„Nii sain ma Haeckeliga isiklikult tuttavaks. Ta oli lummas isiksus. Silmapaar, mis naiivselt maailma vaatles, nii leebelt, et tundus nagu peaks see pilk murduma, kui mõtlemise teravus sellest peaks läbi tungima. See pilk võis taluda vaid meelelisi muljeid,

Ernst Haeckel (1834-1919)

¹⁴ Fülogenees – mingi organismide rühma (liigi, sugukonna, klassi ...) põlvnemiskäik

¹⁵ «Haeckel und seine Gegner»

ent mitte mõtteid, mis asjades ja protsessides end ilmutavad. Haeckeli iga liigutus oli seatud nii, et pääseks mõjule see, mida väljendavad meeled, mitte lasta valitseval mõttel neis end ilmutada. Ma sain aru, miks Haeckelile nii väga maalida meeldis. Sest ta avanes meelelisele vaatele. Seal, kus ta oleks pidanud alustama mõtlemisega, seal peatas ta selle hingetegevuse arendamise ja jäädvustas nähtu meelsamini pintsli abil. Selline oli Haeckeli enda olemus. Oleks ta seda vaid arendanud, oleks ilmnenu midagi erakordselt võluvalt inimlikku.

Kuid mingi nurga all näris selles hinges miski, mis tahtis kangekaelselt ennast teatava mõttesuunana maksma panna, miski, mis pärines hoopis teistsugustest maailmasuundadest kui tema loodusmeel ...

... Sellisel vastuolulisel moel elab Haeckelis kaks olevust. Üks inimene maheda, armuküllase loodustundega, ning selle taga justkui mingi variolevus, kelle poolikult mõeldud, kitsapiirilistest ideedest õhku bfanatismi. Kui Haeckel kõneles, siis ei lasknud tema mahedus fanatismil nii lihtsasti tema sõnadesse voolata; nagu oleks looduse poolt antud malbus mingit varjatud demonlikkust kõnes summutanud. Üks inimõistatus, keda võis ainult armastada, kui teda nähti; kelle peale võis vihaseks saada, kui ta seisukoha võttis. Sellisena nägin ma Haeckelit enda ees, kui ta möödunud sajandi üheksakümnendatel aastatel ette valmistas seda, mis siis metsiku vaimuvõitluseni viis ja sajandivahetusel tema mõttesuuna ümber möllas.”

Haeckeli-teema ei ole Rudolf Steineri elus kunagi lakanud. See on saatnud teda kuni viimase eluaastani. Mitte vähem kui 25 kirjutises ning lugematuis Steineri loenguis kõlab Haeckeli nimi.

TUNNETUSVÕITLUSED WEIMARI PERIOODIL

Rudolf Steineri hingelisvaimne situatsioon Weimari perioodil oli ebaharilik. Kuid ebaharilik oli ka see teadvuse jõud, millega ta seda valitses.

„ ... Ma olin sel ajal eas, mil hing oma kalduvuse kohaselt pöördub intensiivselt välise elu poole, et leida kindlat kokkukuuluvust selle eluga. Mu ellu ilmunud maailmavaated – näiteks Nietzsche ja Haeckeli omad – said minu jaoks osakeseks välismaailmast. Ja ma pidin tundma, kui vähe ma õieti välismaailmaga seni koos olin elanud.

Rudolf Steiner Weimaris 1896

Kui ma elavast suhtlusest tagasi tõmbusin, sain ma just tol ajal ikka ja jälle teadlikuks, et selleks maailmaks, mida ma seni usaldasin, oli olnud ainult vaimne, mida ma seesmuses vaatlesin. Selle maailmaga suutsin ma end kergesti siduda. Ja mu mõtted käisid tookord sageli selles suunas, et öelda enesele, kui raskeks on kujunenud minu jaoks tee meelte kaudu välismaailmani läbi kogu mu lapsepõlve ja noorusaja. Mul on alati raske olnud väliseid andmeid mällu talletada, mida on paratamatult vaja näiteks teaduse vallas. Ma pidin ikka ja jälle mingit loodusobjekti nägema, kui oli vaja teada, kuidas teda nimetatakse, millisesse klassi ta teaduslikult kuulub jne. Võin küllap öelda: meeleline maailm oli minu jaoks midagi varjutaolist, pilditaolist. See liikus piltides minu hinge eest läbi, samas kui koos olemine vaimsega omas täiesti ehtsat tõelisuse karakterit.”

Võibolla kaldutakse sellisele enesekirjeldusele „introverteerituse“ templit peale lööma. Rudolf Steineri puhul viiks see aga valediagnoosini.

Ta nimelt jätkab: „Mul tuli omaenese olemusega ikka iseendasse jääda. Minu maailm oli tõesti justkui õhukese seinaga kõigest välismaailmast eraldatud”. Ent too pidev – osalt kannatusrikas – läbimurdmine sellest vaheseinast ja üleminek „täiesti-teiste“ mõtte- ning tundemaailma, kuni enesest loobumise piirini – just see iseloomustab umbes kolmekümne viie aastase Rudolf Steineri sisemist olukorda.

„Oma enese hingega elasin ma maailmas, mis piirnes välismaailmaga; kuid mul oli alati tarvis mingi piir ületada, kui ma tahtsin välismaailmaga tegemist teha. Ma seisin kesk kõige elavamat suhtlust; kuid ma pidin igal üksikul juhul omaenese maailmast otsekui mingi ukse kaudu sellesse suhtlusse astuma. Seepärast näis mulle, nagu kujutaks mu igakordne astumine välismaailma endast mingit külaskäiku. Ent see ei suutnud takistada mind elavaima osavõtuga neile pühendumast, kelle juures ma külas olin; ma tundsin end külas olles isegi täitsa koduselt.”

Tolles Steineri enese-iseloomustuses peitub võti selle tarvis, mis mitte just kõige heatahtlikumatele biograafidele on sageli suuri raskusi valmistanud. Kui ta kirjutas Darwinist ja Haeckelist, võis mitte just väga täpse jälgimise puhul näida, nagu oleks ta darvinismi pooldaja. Astus ta Nietzsche eest välja, peeti teda nitšeaaniks. Ja nõnda edasi.

„Nii oli see inimestega, nii oli see maailmavaadetega. Ma käisin meelsasti Suphani juures, ma käisin meelsasti Hartlebeni juures. Suphan ei käinud kunagi Hartlebeni juures ja Hartleben Suphani juures. Kumbki ei suutnud teise mõtte- ja tundesuunda siseneda. Ent mina olin niihästi Suphani kui ka Hartlebeni juures nagu kodus. Kuid ei Suphan ega ka Hartleben minu juures eriti käinud. Kui nad minu juurde ka tulid, jäid nad enesesse.”

Mitte tema polnud „introverteeritud“, vaid „teised“. See pole nüüd üksnes Rudolf Steineri enese ütlus, vaid seda tunnistavad ka mehed, kes temaga elus on kohtunud, nagu Edouard Schuré, Jules Sauerwein, Christian Morgenstern, Friedrich Rittelmeyer, Albert Steffen. Nemad ning veel paljud teised kõnelevad Rudolf Steineri erakordsest võimest justkui oma vastasolija hinge siseneda ning sel kombel teda paremini mõista ning tema sisemust selgemini väljendada kui too ise.

Nii seisis ta ka Haeckeli ja Nietzsche maailmavaadete ees.

„Ma tundsin nende suhtelist õigustatust. Oma hingelaadi tõttu ei saanud ma neid nii käsitleda, et ma ütleksin: see on õige, see on vale. Siis oleksin ma pidanud seda, mis neis elas, tajuma kui midagi enesele võõrast. Ent ma ei tajunud üht võõramana kui teist; sest kodus tundsin ma end olevat ainult vaimses maailmas, mis mu pilgule avatud oli, ja „nagu kodus“ võisin ma end tunda igas teises.”

Too nii kindel seismine ja elamine omaenese vaimses maailmas kaitses teda iseloomutusse relativismi langemast, mis ilma enda seisukohta omamata kõigest aru saab.

Tema poolt hiljem väljatöötatud antroposoofia õpetuste hulka kuulub ka paljude maailmavaadete relatiivse õigsuse tunnustamine. Steineri järgi on idealismi, materialismi, empirismi jne tõde, nagu on Fichte, Herbarti, Marxi jne. tõde. Tema püüdluseks oli vaade, mis näeks neid kõiki tervikuna koos, tunnustades neist igäühe õigustatud aspekte ja intellektuaalseid seisukohti – ja siiski sünkretismi vältides.

„Kes lükkab tagasi kõik, mis tema mõttesuunas ei sisaldu, seda ei piina see relatiivne õigustatus, mida kõik erinevad maailmavaated omavad. Ta võib end tagasi hoidmata olla lummatud sellest, mis vastava suuna kohaselt on välja mõeldud. See

intellektualismi lummus elab ju nii paljudes inimestes. Nad tulevad kergesti toime kõige sellega, mis püüab mõista asju teisiti kui nemad.

Kellel on aga maailma v a a d e , v a a t e maailm, nagu seda vaimne olema p e a b , see näeb erinevaimate „seisukohtade“ õigustatust; ja ta peab oma hinge sisemuses endale lakkamatult vastupanu osutama, et mitte liig tugevalt ühe või teise poole pööratud saada.

Nii ei elanud ma mitte ilma vaimsete ohtudeta ja raskusteta.”

Tolle seitsmeaastase Weimari-perioodi jooksul ilmunud Rudolf Steineri kirjatööd hõlmavad umbes 95 nimetust. Lisaks „Sophie-väljaande” seitsmele köitele, Kürschneri „Rahvuskirjanduse” ülejäänud köidetele, tema doktoriväitekirjale, mille ta „Tõeks ja Teaduseks” ümber töötas, tema Nietzsche-raamatule, ilmus Steineri filosoofiline standardteos „Vabaduse filosoofia”.

*Idee märkamine tegelikkuses
on inimese tõeline kommunioon.*

R. Steiner 1887

„VABADUSE FILOSOOFIA”

Põhimõtteliselt sisaldab „*Vabaduse filosoofia*” puhtas mõttelises vormis juba kõike seda, mida Rudolf Steiner hiljem antroposoofia sisuna arendas. Seetõttu ei mahu selle raamatu sisu edasiandmine kaugeltki ühe monograafia raamesse. Sellele vaatamata proovime siiski tolle Rudolf Steineri elu keskpaigast pärineva tunnetusteoreetilise standardteose põhijooni visandada.

„*Vabaduse filosoofial*” on alapealkiri: „*Hinge vaatluse tulemused loodusteaduslikul meetodil.*” Selle lisanduse kaudu saab selgeks peamine, mis Steineril südamel on. Tema jaoks oli oluline välja arendada vaimuteadus, mis järgib loodusteaduse ranget metoodikat, aga mille tunnetuse objektideks on ühtviisi nii meeleline kui ka üle-meeleline maailm.

Meeleline maailm kui maailma osa, mida uuritakse peamiselt füüsiliste meelte ning nende „võimendajate”, mikroskoobi, teleskoobi ja muude aparaatide abil, jääb maajaks, näivusmaailmaks niikaua, kui ta pole läbistatud mõtleva teadvusega. Meeltemaailm ei ole kunagi kogu tegelikkus. Alles sellise aktiivse mõtlemise rakendamise, mis pole orjalikult seotud meeltetajude juhtnööri otsa, vaid mis ennast oma vaimses tegevuses *meelelisusest vaba* mõtlemisena arendab, on suuteline meeltemaailma pooliklikkust sellise tunnetusakti kaudu tervikliku reaalsuseni tõstma. Sellise *meeltevaba* mõtlemise rakendamise ületab inimene vaimus need piirid, mis Kantist alates olid 19. sajandi tunnetusteooria jaoks igavestena antud ja ületamatuks tunnistatud. Rudolf Steineri peamine võitlus oli suunatud just tolle inimliku tunnetuse põhimõtteliste piiride dogma vastu. Oma enese mõtlemiskogemuses elas ta pidevalt läbi seda astumist üle piiri, mille intellekt oli ise enda jaoks tõmmanud, end vabatahtlikult sidudes sellega, mida on võimalik uurida ainult „mõõdu, arvu ja kaalu” abil. Meeltevaba mõtlemise puhul seisab hing maailma enda vaimses olemuses teotsedes sees. Vaimse protsessina on meeltemaailmast vabastatud mõtlemine üks vaimse maailma osa-protsess. Mida intensiivsemalt – mida loovamalt – vaimuvõimsamalt too meelelisusest vaba mõtlemine ennast avaldab, seda teadlikumalt kogeb ta enda juurdumist olemasolu vaimsetes algpõhjustes. Seepärast: „*Jutul tunnetuse piiridest ei olnud minu jaoks mingit mõtet. Tunnetus oli minu jaoks hinges*”

läbielatud vaimsete sisude taasleidmine tajutavas maailmas.¹⁶ Kui keegi kõneles tunnetuspiiridest, siis oli see mulle märgiks, et ta pole võimeline tõelist tegelikkust endas vaimset läbi elama ja seetõttu seda ka tajutavas maailmas taas leidma. Minu jaoks sõltus tunnetuspiiride ettekujutuse kummutamisest mu enda vaadete esitamine enne kõike.”

On enesestmõistetav, et igal individualiteedil on teatud ajal tunnetuselus piirid. Lapse tunnetuse piirid avarduvad elu jooksul koos isiksuse küpsemisega. Need pole seatud mitte alatiseks, vaid need muutuvad vastavalt inimese arenemisele. Arene mine toimub aga kahes vallas: tajumises ja mõtlemises. Tajutava läbistamisel mõis teid moodustava mõtlemistegevusega tekib tunnetus.

„Mitte asjadest ei olene see, et nad meile esilagu ilma vastavate mõisteteta antakse, vaid meie vaimsest organisatsioonist. Meie kogu olemus funktsioneerib sel viisil, et tegelikkuse iga asja puhul voolavad meieni elemendid kahelt poolt: tajumise ning mõtlemise poolt, ja mõlemad võetakse selle asja jaoks arvesse.”

Rudolf Steiner ei mõista tajumise all mitte üksnes meelelist taju. Ka tunnete ja aistingute hingeelamused kuuluvad tajumise poolele, ja teenivad meid tajumisorganitena, nagu ka silm ja kõrv. Tunnetajalt nõutakse, et too seisaks oma subjektiivsel alal saadud tajumiskogemuste ees samal moel objektiivselt, nagu oma teadusaparatuuri näitude ees eksperimenti tehes. Seetõttu on ka edasimineku tunnetuses ühelt poolt oluliselt sõltuv tajumisvõime koolitamisest, peenendamisest ja laiendamisest. Kuid too maailma tajumine kõikides kehalise, hingelise ning vaimse oleluse kihtides ei too veel mingit tunnetust. See tekib alles siis, kui samaaegselt tuleb teiselt poolt sellele vastu kõikidest mittevaimsetest elementidest puhastatud mõtlemine. Mida tuleb mõelda puhastatud mõtlemise all? „Puhastamist“ kõigist ebaasjalikest faktoritest, nagu seda on soovid, kalduvused, emotsioonid, afektid, igat liiki illusioonid! Ka ülemeelelist uurivalt teadlaselt, ja eriti just temalt, on nõutav, et ta tunnetusprotsessis laseb oma hinges valitseda sama objektiivsust, mis on iga loodusteadusliku eksperimendi eelduseks. *„Tajumus ei ole niisiis midagi valmisolevat, lõpetatud, vaid täis-tegelikkuse üks külg. Teine külg on mõiste. Tunnetusakt on tajumuse ja mõiste süntees. Tajumus ja mõiste mingist asjast annavad alles tervikliku asja.”*

Tajumuse ja mõiste sünteesimine ei toimu mitte paratamatult iseenesest, vaid tekitatakse mõtlemisprotsessi teostava isiksuse mõtlemistegevuse kaudu. Niivõrd, kui selline mõtlemine pole soovide, instinktide, tungide ja kirgede survest hägustatud, toimub see vabaduses. Kui inimene tegutseb impulsside ajal, mida ta ilma läbi nägemata laseb voolata oma mõtlemisse, mis omakorda on ju tema tegutsemise aluseks, siis pole ta vaba. Mitte tema ise pole see, kes seal tegutseb, vaid teda juhtivates emotsioonides toimiv „see”. *„Ta laseb tegutseda ebavaimsel. Tema vaimne*

---

¹⁶ Huvitav, et saksa keeles väljendub see sõnas *tunnetus* täiesti otseselt: *erkennen – tunnetama* – on kõige otsesemas tõlkes *ära tundma*.

tegutseb alles siis, kui ta leiab oma tegutsemise impulsid meelelisusest vaba mõtlemise sfääris moraalse intuitsioonina. Siis tegutseb ta ise, mitte keegi muu. Siis on ta vaba, iseenda ajal tegutsev olevus.“

Siit näeme, et ülesanne ületada tunnetuse piirid on Steineri jaoks kõige tihedamalt seotud inimliku vabaduse probleemiga.

„Ma tahtsin näidata, kuidas see, kes meeltevaba mõtlemise, kui puht vaimse inimeses tagasi lükkab, ei saa kunagi jõuda vabaduse mõistmiseni; kuidas aga selline mõistmine tekib kohe, kui meelelisusest vaba mõtlemise tegelikkusest aru saadakse.“

Selles mõttes on inimese vabaduse aste määratud tema mõtlemise kvaliteediga. Kes pole võimeline seda Steineri poolt kirjeldatud *meeltevaba mõtlemist* sisemise tegevusena kogema, või näiteks ei suuda sellist meelelisuse küljest lahti lastud sise-mist tegevust ka isegi mitte ette kujutada, see ei suuda järgida ei teda ega ta „*Vabaduse filosoofiat*“. Steiner lähtub sellest meeltevaba mõtlemise alast kui talle antud vahetust kogemusest. Selle mõtlemise kaudu astub inimene kõlbelisuse-ideelisuse tasandile. Siin tegeleb ta mõtete ja ideedega sama konkreetset, nagu füüsilisel alal toolide ja laudadega. Inimene on vaimselt tegev, kui ta ka vaimses alas vaadeldes liikuda suudab ja selle võime alusel oma enda valitud moraalselt fantaasiat teostab. „*Olla vaba tähendab suuta tegutsemise aluseks olevad kujutlused (motiivid) määrata ise enda poolt läbi moraalse fantaasia. Vabadus on võimatu, kui miski väljaspool mind (mehaaniline protsess või ainult järeldatud maailmaväline jumal) määrab mu moraalsed kujutlused. Vaba olen ma ainult siis, kui ma ise need kujutlused produtseerin; mitte siis, kui s u u d a n teostada motiive, mille mingi muu olevus või olemus¹⁷ minusse on asetanud. Vaba olen ma ainult siis, kes suudab t a h t a seda, mida ta ise õigeks peab.“*

Selles mõttes määrab inimese astme tolle võime tase ja tugevus, mida Rudolf Steiner nimetab *moraalseks fantaasiaks*. „*See on vaba vaimu jaoks tegutsemise allikas. Seetõttu on ainult moraalse fantaasiaga inimesed tegelikult kõlbeliselt produktiivsed. Pelgad moraalijutlustajad, see tähendab inimesed, kes moraalireegleid välja nuputavad, ilma et suudaksid neid konkreetseteks kujutlusteks tihendada, on moraalselt ebaproductiivsed“*

Ühes hilisemas tagasivaates sellele põhjapanevale teosele, millest me siin ainult täiesti ebapiisava visandi võisime luua, mis iialgi ei suuda asendada selle raamatu isiklikku läbitöötamist, kirjutab Rudolf Steiner oma „*Elukäigus*“:

„Minu „Vabaduse filosoofia“ põhineb läbielamisel, mis seisneb inimliku teadvuse selgusele jõudmises iseendast. Tahtes teostatakse vabadust; tundes elatakse teda läbi; mõtlemises tunnetatakse teda. Ainult, et seda saavutada, ei tohi mõtlemisest elu kaotada.“

---

¹⁷ Saksakeelne *Wesen* – olemus; loomus; olemine; olevus, olend – omab olulisemalt laiemat tähendusvälja kui ükski eestikeelseist tõlkevasteist. Antud lause kontekstis on kõik need tähendused olulised.

Võib olla saab siit ka selgeks, miks Rudolf Steiner kogu eluaja nõudis *antroposoofia* mõistmise eeldusena elavat ja mitte surnud mõtlemist.

Selle eluperioodi lõpetab raamat „*Goethe maailmavaade*“ (1897). Nagu möödamminnes – tema tohutu tööjõu tunnistuseks – kirjutas ta „*Cottasche Bibliothek der Weltliteratur*”¹⁸ sarjas väljaantud Schopenhaueri (1894/95) ja Jean Pauli (1897) teostele sissejuhatused.

Kui ta 1897 aastal Weimarist lahkus, avaldati Goethe Seltsi aastaaruandes tema tegevuse kohta Goethe ja Schilleri arhiivis ametlikku tunnustust järgmiste sõnadega: „See, mida tema on siin kriitilise ja produktiivse tegevuse õnnelikul koosmõjul saavutanud, on kõikide asjatundjate poolt kiitust pälvinud. Tänu tema ennastalgavale pingutusele, on olemas hästikorraldatud järjestuses ja tervikliku ülesehitusega ajalooliste dokumentide rikkalik kogu, mis kindlustab Goethele kui loodusuurijale, täieliku ning kõrgema lugupidamise.” Kolmekümnekuue aastane Rudolf Steiner võis selle „järelehüüdega” rahule jääda – ka siis, kui tema enese sisemisi püüdlusi „ametliku” Weimari ringkonnas ei märganud ega mõistetud.

---

¹⁸ Cotta kirjastuse välja antud „Cotta maailmakirjanduse raamatukogu“. Cotta kirjastus – J. G. Cotta'sche Verlagsbuchhandlung – on etendanud Saksa vaimuelus väga olulist rolli, iseäranis Goethe ja Schilleri ajajärgul.

BERLIIN 1897–1900

„PÖÖRE”

„Minu Weimari-aja lõpus jäi mul selja taha kolmkümmend kuus eluaastat. Juba aasta enne seda oli minu hinges alanud üks sügavale küündiv pööre. Lahkumisega Weimarist sai sellest murranguline elamus. See oli täiesti sõltumatu mu elu väliste tingimuste muutustest, mis olid ju ka muidugi suured.“

Kogu lapseea ja nooruse, kogu Viini ja Weimari perioodi jäi Steineri jaoks ikka raskeks kogeda meelelist maailma sama intensiivsusega, nagu ta elas läbi ideede valdkonda ja vaimset maailma. Kuna elamine vaimus oli tema jaoks enesestmõistetav ning tähendas selgeimat ärkvelolekut, tundis ta end meelelise maailma vormide, värvide ning helide ees otsekui unelevana. Just see, mis on tänapäeval keset tänavaliiklust üles kasvanud „modernsele“ noorele inimesele iseloomulik, nimelt meelte liigerksus, puudus Rudolf Steineril esialgu. *„Meelelise maailma tajumuslik haaramine valmistab mulle suurimaid raskusi. Oli nõnda, nagu poleks ma suutnud oma hingelist elamust mitte nii kaugele meeltesse valada, et seda, mida n o o d läbi elasid, ka täies sisus oma hingega siduda. Alates minu kolmekümne kuuenda eluaasta algusest muutus see täielikult. Füüsilise maailma asjade, olevuste ja protsesside vaatemisvõime kujunes ümber täpsuse ja läbitungivuse suunas.*

... Minus ärkas mingi varem puudunud tähelepanelikkus meeleliselt tajutava suhtes.“

Teatavasti toimub selline „hinge-pööre” igas inimeses täiesti loomulikult viisil juba lapseeas, aeglaselt ja orgaaniliselt. Rudolf Steineri arengu eripäraks on aga see, et ta koges seda muutust alles palju hilisemas eas. Välismaailma suhtes jäi ta „kauem lapseks”. Kuna ta elas selle pöörde läbi nii palju tavalisest hiljem, siis võis ta seda läbi elada täie teadvusega ja seeläbi kogeda taolise „hilise arengu” positiivseid külgi. *„Ma märkasin, kuidas inimesed, seetõttu, et nad hingelise kudumise juurest vaimses maailmas juba varakult füüsilise maailma läbielamise juurde üle lähevad, ei jõua ei vaimse ega ka füüsilise maailma p u h t a m õ i s t m i s e n i . Nad segavad pidevalt täiesti instinktiivselt segamini selle, mida asjad nende meeltele ütlevad, sellega, mida hing vaimu kaudu läbi elab ja mida nad siis kasutavad, et endale asju „ette kujutada”.“*

Taolisse hinge-pöörde elamusse on end raske asetada. Võrdlemisi lühikese aja jooksul astub meeltemaailm, mis seni Steineri ees justkui mingi udusse looritatud maastikuna laotus, tema ette sellises selguses ja arusaadavuses, millist ta polnud veel kunagi kogenud. Uduloor rebeneb ning tema ees avaneb päikesepaistes välismaailm kõigis oma piirjoontes ja värvides. „*Minu jaoks andis see meeltele tugineva vaatluse täpsus ja selgus sissepääsu täiesti uude maailma.*”

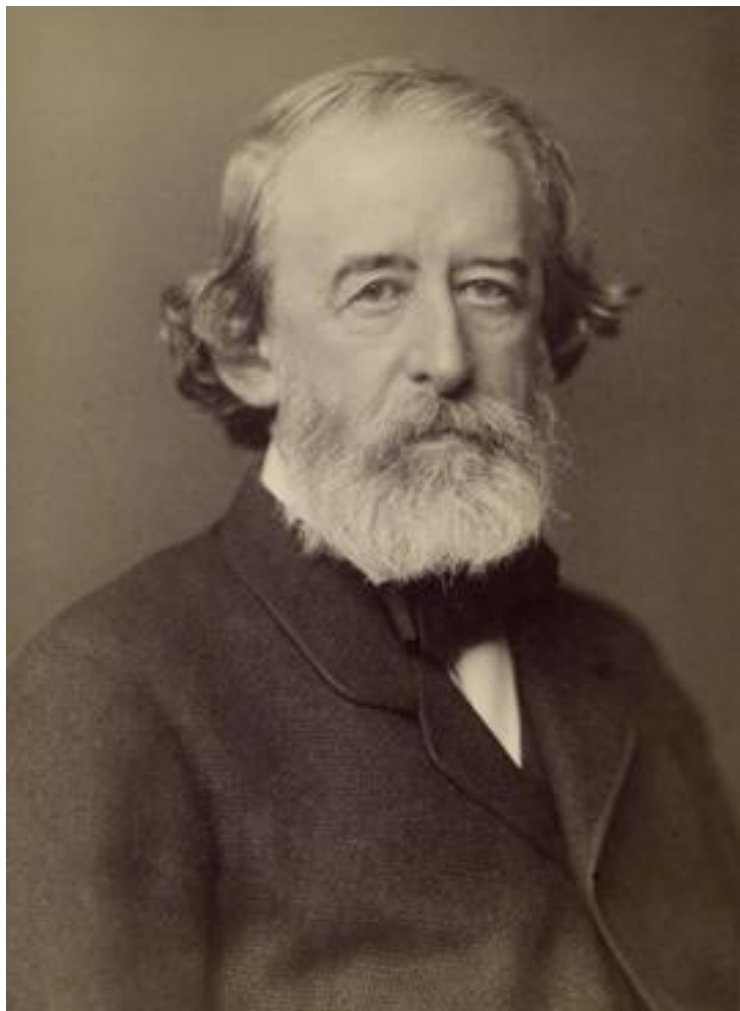
Enesestmõistetavalt oli sel uuel suhtel välisilmaga ka oma tagasimõju Steineri sisemaailmale. Tema hingeelu elas seetõttu läbi tõusu, mis mõjutas eelkõige tema suhet kaasinimestesse. „*Minu vaatlusvõime seadis end eelkõige selle poole, et võtta vaatluses täiesti objektiivselt, puhtalt vastu seda, mis inimeses elas. Piinliku hoolega vältisin ma kõige selle kritiseerimist, mis inimesed tegid, või et sümpaatia ja antipaatia mu suhtumises neisse maksvusele pääseks; ma tahtsin „inimesel, lihtsalt nii nagu ta on, enesele mõju lasta avaldada“. Ma avastasin varsti, et selline maailma vaatlemine tõepoolest vaimsesse maailma juhib.*”

Alles siitpeale tunneb ta ennast maailma tervikus sees-elavana, teades end suveräänselt sisemaailma ja välismaailma vahel sinna ja siia liikuvat. Selles sisemise ja välise vahelise polaarsuse läbi elamises ja tasakaalustamises ühes ja samas teadvuses näeb ta *elu tõelist mõistmist*. Ta iseloomustab uut situatsiooni: „*Siin on maailm täis mõistatusi. Tunnetus tahaks neile ligi pääseda. Aga ta tahab mõistatuse lahendusena enamasti esitada mingit mõttesisu. Ent mõistatused – ... ei lahendu mitte mõtete kaudu. Need toovad hinge lahenduste eele; kuid lahendusi nad ei sisalda.*

... *Nii ma endale ka ütlesin: terve see maailm, väljaspool inimest, on mõistatus, tegelik maailmamõistatus; ning inimene ise on lahendus.*”

1897. aastal oli Berliini vaimne elu nii mitmeski mõttes mitmekihiline. Oli alanud „*Wilhelmi ajastu*”. Bismark oli Wilhelm II poolt Sachsenwaldi pensionile saadetud. Ent siiski oli veel tunda Alexander Humboldti, Hegeli ja Schleiermacheri suure ajastu järelmõjusid. Üks selline mees nagu Herman Grimm, kes oli Weimari Goethe ja Schilleri arhiivis mõõtuandev tegelane, oli professoriks Berliini ülikoolis, kus tal oli oma õppetool. Võinuks oletada, et Rudolf Steiner pöörduks Herman Grimmi poole, et jõuda tema kaudu kokkupuutesse Berliini akadeemiliste ringidega. Oli ta ju ometigi kõigi Goethe uurijate seas Schröeri järel kohanud just Herman Grimmi näol isiksust, kes oma olemuse ning saatuse poolest veel suurel määral nagu mälestusena toda suurt klassikalist Weimari ajastut esindas. Herman Grimm oli abielus Gisela von Arnimiga, Bettina von Arnimi tütreaga. Bettina von Arnimit omakorda peavad

kõik Goethe-uurijad tänu „Goethe kirjavahetusele ühe lapsega”¹⁹ üheks Goethet vahetult ümbritsenud lähiringi liikmeks. Rudolf Steiner nägi Herman Grimmis „teatavat laadi Goethe vaimset järeltulijat” ning suhtus temasse enesestmõistetava austusega. Weimaris oli ta ju seda sageli läbi elanud: „Vaimne suursugusus täitis arhiivi, niipea kui Herman Grimm ilmus. Alates ajast, mil ma veel Viinis tema Goethe-

Herman Grimm (1828–1901)

raamatut lugesin, elas minus sügav poolehoid tema vaimulaadi suhtes”. Seda võib mõista. Sest Herman Grimm oli otsekui kehastunud õhtukuma Goethe-päikeseajastule, mis muidu 19. sajandi lõpuks sama hästi kui loojunud oli. „Kui Herman Grimm Weimaris ja arhiivi ilmus, võis tunda, kuidas see pärandipaik justkui salajaste niitide kaudu Goethega seoti”.

Mis oleks niisiis Steineri jaoks olnud loomulik, kui Berliinis talle võimalikult lähedale hoida ning tema kaudu Berliini ametlikus vaimuelus endale koht leida. Herman Grimm oleks talle kindlasti abiks olnud. Aga just see oli Rudolf Steineri enese tahte läbi keelatud.

Veel Weimaris kord kahekesi hotellis lõunat süües oli

Herman Grimm harukordselt avameelsel moel esitanud talle oma mõtteid „Saksa fantaasia ajaloo” kohta. Steinerile jätsid need mõttearendused sügava mulje, aga ta tunnetas kohe ka kuristikku, mis teda Herman Grimmist lahutas: „Ma arvasin teadvat, kuidas ülemeeleline vaimsus inimeste kaudu tegutseb. Minu ees oli mees, kelle hingepilk küünib kuni loova vaimsuseni, kes aga ei taha tunnetuslikult haarata selle vaimuse iseseisvat olemist, vaid jääb püsima regiooni, kus vaimsus avaldub inimestes

¹⁹ Bettina von Arnim „Goethes Briefwechsel mit einem Kinde“ (Briefe) – „Goethe kirjavahetus ühe lapsega” (Kirjad) 1835.

Bettina von Arnim (sünd. Elisabeth Catharina Ludovica Magdalena Brentano, 4. aprill 1785; † 20. jaanuar 1859) oli Saksa kirjanik, illustraator ja helilooja ning Saksa romantismi oluline esindaja. Clemens Brentano õde.

fantaasiana.” Goethe enda vastumeelsus *mõtlemise üle järele mõtelda*, inimhinge subjektiivsel areenil ilmsiks tulevate mõtete ja ideede objektiivset karakterit uurida, asus ka Herman Grimmi huvidest absoluutselt väljaspool. Nii juhtus, et Rudolf Steiner – mitte ilma vajaduseta ületada seesmisi takistusi – otsis ühendust hoopis teist laadi ringkondadega.

Alates aastast 1832, Goethe surma-aastast, ilmus Berliinis vahelduvate nimede ja väljaandjate all ajakiri „Magazin für Litteratur“. Rudolf Steiner omandas selle ostu teel. Ostu-müügilepingu kohaselt langes talle kohustus kaasväljaandjana tunnustada Otto Erich Hartlebenit. Rudolf Steiner võttis seda kohustust, mis ta ülesannet

Otto Erich Hartleben(1864–1905)

kuidagi ei kergendanud, *kui saatuse poolt kootud tõsiasja*. Eelkõige majanduslikel põhjustel muutus „Magazin für Litteratur“ ühtlasi ka „Vaba Kirjandusseltsi“ («Freie literarische Gesellschaft») häälekandjaks, mis oli traditsioonilise „Kirjandusseltsi“ revolutsiooniline vastasmängija.

Neisse inimseostesse astus kolmekümne kuue aastane Rudolf Steiner. Weimari sisemine „pööre“ jätkus nüüd välises elumurrangus, mis Viini ja Weimari ajaga võrreldes vaevalt radikaalsem saaks olla. Mitte Berliini ülikooli kõrgelt hinnatud professorkonna, vaid Saksa riigi pealinnale ainuomase boheemlaste avangardi valis Steiner endale uueks elukeskkonnaks.

Paistab, nagu peaks ta oma rikka sisemise maailma veel korra järele katsuma, kas see ka siinpool-

se elu kõige tugevamate tõmbejõudude rebestamis-proovile vastu suudab pidada, kui ta end tagasi hoidmata *selle maailma* elule pühendab. Veidi aega enne oma surma vaatab ta ise neile Berliini „katsumusaastatele“ tagasi: „*Aeg alates minu lahkumisest Weimari-töölt – 1897 – kuni mu raamatu „Kristlus kui müstiline tõsiasi“ valmimiseni – 1901/1902 – oli sellest katsumusest täidetud. Sellised katsumused on saatuse (karma) poolt antud takistused, mida vaimne areng peab ületama.*”

Dramaturgische Blätter

Erscheint
jeden
Sonntags.

Organ des deutschen Bühnen-Vereins.

(Beiblatt zum Magazin für Literatur.)

Preis 1.50 Mark
vierteljährlich.
Einzelnnummer 15 Pfg.

Herausgegeben von **Rudolf Steiner**. — Redaktion: Berlin W 30, Habburgerstraße 11 I.
Bestellungen werden von jeder Buchhandlung, jedem Postamt (Nr. 2086a der Postzeitungsliste), sowie vom Verlage des „Magazins“ entgegengenommen.

I. Jahrgang.

Berlin und Weimar, den 21. Mai 1898.

Nr. 20.

Unbegl. Nachdruck wird auf Grund der Rechte und Verträge verfolgt.

Das Wiener Theater, Historisches und Modernes.

Von
H. Fred.

(Fortsetzung.)

Der Erfolg dieses Shakespeare-Festus muß ganz un-
glaublicher gewesen sein. Während noch in den unmittelbar
vorhergegangenen Jahren über sehr schlechten Besuch des
Burgtheaters selbst am Sonntag geklagt wurde, war
zum Shakespeare-Festus an allen Abenden das Haus bis

wie die Rezensenten damals über Ibsen urteilten, was
sie von ihm erwarten zu müssen glaubten und wie sie
seine dramatischen Absichten auffaßten. Ludwig Speidel²⁰
erklärt, daß das Stück gar keinen nordischen Charakter
habe. Malitiosa weist er Ibsen neben George Sand
einen Platz an. Er erscheint als eleganter Geist franzö-
sischer Salons. Nach Darstellung des dramatischen Kon-
flikts heißt es in diesem Heftelton: „Zum (. . . zur
Lösung des Knotens . . .) gilt es, ein dichtender Nord-
länder zu sein, ein tragischer Poet, der vor der außer-
sten Konsequenz nicht zurückweicht. Henrik Ibsen hält
diese Probe nicht aus . . .“ Zum Schluß meinte

Kirjutises: „Tegelased Rudolf Steineri ümber sajandivahetuse eel Berliinis“²⁰ on Emil Bock püüdnud seda miljööd, milles Rudolf Steiner esialgu liikus, mõningate meeleolupiltidega jäädvustada:

„... Haritud ja väarikate kodanlaste seas oli ka põhjust Otto Erich Hartlebeni ringkonna peale täiesti ränga moraalse pahameelega alla vaadata. Igaüks, kes seal liikus, ei olnud lihtsalt salongikõlbulik. Nõnda tuli Rudolf Steineril tookord nende kahe seltskonna vahel valida. Kuigi seda talle mitmel pool pahaks pandi, sattus ta just nende veidrike, logardite, ööhulguste, seltskonnast irdunute, imelike ja originaalsete tegelaste ringi. Kuid seal valitses tõeline värvikus. Seal käis elu. Et asi selgem oleks, milline elustiil sel kontinendil valitses, tahan ma alustuseks ühe väikese anekdoodi jutustada: Otto Erich Hartleben ei armastanud õhtuti koju jääda. Aga ta ei armastanud mööda oma kõrtse istudes ka koju tagasi minna. Päike oli alati juba kõrges, kui ta kodupoole asutas.

²⁰ Leitav peatükina «Gestalten im Umkreis Rudolf Steiners in Berlin vor der Jahrhundertwende» Emil Bocki raamatus „Rudolf Steiner. Studien zu seinem Lebensgang und Lebenswerk“.

Das Magazin

— für Literatur. —

Begründet von
Joseph Lehmann
im Jahre 1832.

Herausgegeben von Rudolf Steiner und Otto Erich Karfschen.

Verlag von
Emil Felber
in Weimar.

Redaktion: Berlin W 30, Habsburgerstraße 11 I.

Scheint jeden Sonnabend. — Preis 4 Mark vierteljährlich. Bestellungen werden von jeder Buchhandlung, jedem Buchant (Nr. 4548 der Postzeitungsliste), sowie vom Verlage des „Magazins“ entgegengenommen. Anzeigen 40 Bfg. die vierachtpolte Petitzeile.

— Preis der Einzelnummer 10 Pfg. —

67. Jahrgang.

Berlin und Weimar, den 27. August 1898.

Nr. 34.

Ausgussweiser Nachdruck sämtlicher Artikel, außer den novellistischen und dramatischen, unter genauer Quellenangabe gestattet. Unbefugter Nachdruck wird auf Grund der Gesetze und Verträge verfolgt.

Inhalt:

Literatur, Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben.

Rudolf Steiner, Ein patriotischer Denkhelfer . . . Sp. 793
Leopold Katscher, Eine Reminiscenz 796
E. Bransowetter, Ein Weib als Dichterin

die Pflanze selbst über ihr Wesen aufklären könnte. Da sie aber nicht reden kann, ist es nicht möglich, über dieses Wesen etwas zu erfahren.

Es ist leicht, eine solche Ansicht zu widerlegen. Was wir Menschen das Wesen der Pflanze nennen, könnte nämlich die Pflanze niemals selbst aussprechen. Wir nennen dasjenige „Wesen der Pflanze“, was wir fühlen und denken, wenn wir die Pflanze auf uns einwirken lassen. Was die Pflanze fühlt und denkt und in Gefühlen und Gedanken als ihr Wesen erkennt, kann uns

Faksimile ajakirjast „Das Magazin“

Pole ime, et ta alles pärastlõunal voodist tõusis. Ühel hommikul astus ta mööda oma tavalist rada läbi Tiergarteni²¹. Keegi lamab pargipingil ja magab. Hartleben vaatab lähemalt: see on ju tema väga hea sõber, luuletaja Peter Hille nimelt. Ta läheb sõbra juurde, raputab ta üles ja ütleb: „Peter, see ei sobi küll kuidagi, et sa siin niiskes Tiergartenis sedasi laagris oled. Sul on inimkonnale veel nii palju anda. Tõuse, lähme ja otsime sulle ühe toa.“ — Kui Peter oli end üles võidelnud, vantsisid nad kahekesi minema. Igatahes tuli neil veel päeva algust oodata ja seni ühes trahteris, kus istusid öised voorimehed, aega viita. Kui siis majade ukсед lahti tehti, käisid nad kahekesi Nollendorfi platsi äärses kvartalis ühest majast teise, et mõnd odavat tuba leida. Pika otsimise peale leidsidki nad viimaks ühe maja viiendal korrusel toa, ning Peter Hille hakkas juba unistama: siin saab sisse seatud ülemaailmse ajakirja toimeetus. Ta tahab kohe minna oma kotti ära tooma, kus sees on paberitükkide peal tema

²¹ Suur (ca 2 km²) park keset Berliini, Brandenburgi väravate ja loomaia vahel. Park oli algselt – XVI saj. – rajatud väljapoole linnamüüri Brandenburgi kuurvürstidele aiaga ümbritsetud jahipargiks. Sellest ka nimetus Tiergarten – loomaaed. Friedrich Suur ei hoolinud jahist ja avas Tiergarteni rahvale puhkekohana, kujundades seda baroksete skulptuuride, pinkide, purskaevude, vaaside, lillepeenarde ja muu sarnasega.

kogutud teosed, ning mille ta on sõprade kätte hoiule andnud. Otto Erich maksab kahe kuu üüri ette. Mõlemad on õnnelikud. Otto Erich on ühe heateo korda saatnud ja Peter Hillel on jälle võimalus natuke aega korralikku elu elada. — Järgmisel hommikul tuleb Hartleben umbes sel samal tunnil sama teed läbi Tiergarteni, ainult et vihma sajab. Pingil lamab, nagu päev varem, Peter Hille. Hartleben saab maru vihaseks ja sõimab. Siis küsib aga Hille: „Kuule, ütle, jätsid ehk sina aadressi meelde?” Ja Hartleben peab tunnistama: „Ei, mina ka mitte.“ ”

Kui aga selliste anekdootide põhjal järeldatakse, et see ring koosnes täiesti allakäinud inimestest, siis eksitakse väga. Paljude individualiteetide geniaalsus, kes tolles sajandivahetuse Berliini miljões kohtusid, kaalub inimlikud nõrkused kaugelt üle. Ja mitte ainult Otto Erich Hartleben ja Peter Hille polnud kaugelt üle keskmise isiksused. Eriti südamlikud suhted kujunesid Rudolf Steineril luuletaja Ludwig Jacobowskiga, kes oli seltskondliku ühingu „Die Kommende” („Tulijad”) asutajaks. Noored kunstnikud esitlesid selles ringis oma esmaloomingut. Mitmekesise sisuga

Ludvig Jacobowski (1868 – 1900)

Ludwig Jacobowski

loengud, mida ka Steiner seal tihti esitas, andsid neile koosolemistele ehtsa tunnetusliku sisu ja suuna. Mõttevahetused süvendasid kuuldut.

„Õhtu lõppes vaba seltskondliku olemisega. Tolle, järjest suureneva ringi keskpunktiks oli Ludwig Jacobowski. Kõik armastasid seda armastusväärset, ideedest tulvil isiksust, kes tollesse seltskonda mõistis pealegi peent, ülalast huumorit sisse tuua ... Ta oli isiksus, kelle hingeline põhimeeleolu hingas sügavas traagikas.” Kolmekümne aastasena, 2. detsembril 1900 – kolm kuud pärast Nietzschet (kes suri 25. augustil) – sureb Jacobowski ajukelmepõletiku tagajärjel. Rudolf Steiner on sügavalt vapustatud. Ta võtab enda ülesandeks sõbrale matusekõne pidada. Pärast aga hooldab ta ustavalt tema pärandit.

Veel ühe erakordse isiksusega sidus Steinerit eriline sõprus: John Henry Mackay, kes oli sünnilt šotlane, kuid otsustas 1898. aastal hakata berliinlaseks. Riigi pealinna haritud kodanike jaoks oli Mackay üks ärevust tekitav nähtus. Oli ju tema kirjutanud romaani „Anarhistid”,

välja andnud palju vaidlusi tekitanud „individualisti” Stirneri²² teosed ja võtnud täie inimliku veendumusega omaks Stirneri eluvaate, mida too ise „individualistlikuks anarhismiks” nimetas. Paljudele piisav põhjus temasse äärmise kahtlusega suhtuda. Steiner õppis teda tundma juba Weimaris, kui üht läbinisti sümpaatset isiksust.

Mackay ümber puhusid laia maailma tuuled. „Kogu tema välises ja sisemises hoiakus kõneles maailmakogemus. Ta oli mõnda aega viibinud Inglismaal ja Ameerikas. See kõik oli põimitud piiritu lahkusega.”

Alguses võis Steiner oma „Vabaduse filosoofias” kirjeldatud eetilise individualismi ning Mackay „individualistliku anarhismi” vahel suuremat kooskõla näha, kui see tõeliselt oli. Igatahes on see sõpruse ajajärk Mackayga ühtlasi ka Steineri teravate ja agressiivsete formuleeringute aeg vaba inimese absoluutsest autonoomiast ning igasuguse välise autoriteedi tagasilükkamisest. Tol ajajärgul oli ta spirituaalses mõttes ohus: „Tookord, 1898. aasta paiku, pidi mu hing oma puhta eetilise individualismiga teatavasse kuristikku kistama. Puhtinimlikust sisemisest pidi saama midagi välist. Esoteeriline pidi kõrvale juhitama eksoteerilisse”.

Selle reaalse proovilepaneku, me võiksime ka öelda, vaimse eksami, suutis Steiner läbi teha. Tema edaspidine elukäik on selle täielikuks tõestuseks. Tundub, et me võime Rudolf Steineri hingeõitlustesse pilku heita, kui me loeme ridu, mida ta

John Henry Mackay (1864 – 1933)

oma sõbra John Henry Mackay kohta kirjutab:

„Mackay suursugused tunded juurduvad aluspõhjaks olevas aistingus, et isiksusel on suur vastutus iseenda ees. Aalandlikud, orjalikud loomused otsivad üht jumalust, üht ideaali, keda nad võivad austada ja kummardada. Nad ei suuda endale ise väärtust anda ning seepärast tahaksid seda väljastpoolt saada. Uhked loomused tunnustavad endas ainult seda, mida nad ise endast teinud on ... Seepärast on nad väga tundlikud igasuguse võõra sekkumise suhtes oma ellu. Nende eneste mina tahab olla omaette maailm, selleks, et end arengus takistamatult avada. Ainult sellest iseenese

isiku pühaks pidamisest saab tuleneda teise mina austamine ... Üks suursugune ja enesekindel loomus on Mackay. Ning kes sellise tõsidusega, nagu tema, omaenese hinge kuristikesse laskub, selles ärkavad üles kired ning soovid, millest vabaduseta inimesel pole mingit ettekujutust ...” Nii kirjutab vaid see, kes ise neisse kuristikesse on vaadanud.

---

²² Max Stirner (1806-1856), Saksa filosoof ja kirjanik.

John Mackay oli ka tunnistaja laulatusel, kui 31. oktoobril 1899 Berliin-Friedenau perekonnaseisuametis „*sõprus Anna Eunikega ... kodanlikuks abieluks muudeti*”. Anna Eunike oli juba enne Steinerit Weimarist Berliini kolunud. Kui Steiner peagi sinna järgi läks, üüris ta esialgu endale korteri Karlsbadis Potsdami silla lähedal. Kuid tal tuli seda „*omaenese korteris elamise viletsust*” läbi elada ainult lühikest aega. Siis kolis ta jällegi Eunikede juurde.

Seda abielu pole – vastupidi kõigile kuuldustele – kunagi lahutatud. Pärast Rudolf Steineri lahkumist paljude aastate järel, suri Anna Steiner-Eunike 19. märtsil 1911. Oma tütrele Wilhelminele ütles ta veel vahetult enne surma, et „minu elu ilusaimaks ajaks oli siiski elu koos Rudolf Steineriga.”

Rudolf Steineri ellu Berliinis tõi uue noodi tema kaasa töötamine õpetajana Wilhelm Liebnechti poolt rajatud Töölisshariduskoolis (Arbeiter-Bildungsschule). Suhtudes kooli nõukogu poliitilistesse eesmärkidesse valvsalt erapooletusega, rakendas ta oma teadmised ning õpetajavõimed selle proletaarsete kooli teenistusse.

See oli aeg, mil paljud otsiva hingega töölised tahetäis vaimustusega hariduse ja teadmiste poole püüdsid. Ehkki lööklauset „Teadmine on võim” palju vääralt tõlgendati, oli see siiski tööliskonna emantsipatsiooni-tahte tunnuslauseks vaba inimkonna poole võideldes.

„*Ma nägin enese ees ilusat ülesannet, õpetada juba küpseid mehi ja naisi töölises seisusest. Sest noori inimesi oli õpilaste seas vähe. Ma selgitasin kooli eestseisusele, et kui ma siin õpetama asun, siis esitan ma inimkonna arenemiskäiku täiesti oma enese arusaamise kohaselt, mitte marksistlikus stiilis, nagu see on kombeks sotsiaaldemokraatlikes ringides. Jäädi selle juurde, et soovitakse mind õpetajaks.*” Omakasupüüdmatult, kuid mitte ennast kooli juhtkonna materialistliku maailmavaatega sidudes, asus Steiner oma ülesandeid täitma. Teemad, mida ta ses tööliskoolis käsitles, ulatusid keskaja ajaloost, prantsuse revolutsioonist, uusajast kuni „maailma arengu ja loomade sotsiaalse kooselu” ning „inimese anatoomiani”.

Rudolf Steiner Töölisshariduskooli õpetajana, 1901

Tol ajal polnud veel mingit 8-tunnist tööpäeva ega 40-tunnist töönädalat. 10-12 tunnised tööpäevad olid tavalised. Seda suurem oli „proletaarlaste” tahtepingutus, kes õhtuti kella 9-11-ni – ja sageli kuni keskööni – äärmiselt piiratud koolitingimustes suure innuga õppisid.

Rudolf Steiner, kes viis õhtut nädalas ses koolis õpetajana tegev oli, suutis osade kursustega suurendada kuulajate arvu kaheksajani. Alates 1900 aasta jaanuarist hakkas ta lisaks sellele pidama „kõnekunsti” kursust, kus töölisi koolitati esinemis- oskustes. Emil Bock leidis sellest ajast ühe dokumendi, mis oli avaldatud pealkirja all „Grete Lenz, üks Berliini tütarlaps”, mis seda „kõnekursuse” õhkkonda veidi edasi annab:

„Kui ma kuulsin Töölis- hariduskoolist, läksin ma kohe Engel-Uferile ning registreerisin end kuulajaks. Ma tahtsin õppida rahvamajandust, kuid see asi tundus nii igav, et mulle piisas ühest loengust. Ning loeng pidi tõesti väga väsitav olema, sest mu ees ja taga istusid mõned töölised, kes magama jäid ning hakkasid nii kõvasti norskama, et lektor igakord ehmatus- est võpatas ja oma kõnes järje kaotas. Hoopis suuremat vaimustust minus tekitas Rudolf Steiner, kes töölisi – nii mehi kui naisi – kõnekunsti saladustesse pühendas. Iga kuulaja tohtis astuda poodiumile ja mingist asjast kõnelda, ning dr. Steiner parandas siis kõnelejat, kui midagi parandada oli. Ning ma pidin sageli imestama, kuivõrd ladusalt ja korrektselt need lihtsad inimesed kõnelesid.”

Steineri tegevuse kõrghetk selles puht proletaarses miljöös oli ülesanne pidada 17. juunil 1900 peokõne Joh. Gutenbergi viiesajandaks juubeliks seitsmetuhande trükkali ja trükiladuja ees ühes suures Berliini tsirkuses. Ta täitis selle ülesande – ilma valjuhääldajata! –, publiku vastuseks oli elav vaimustus. See näitab selgesti, et on ekslik kujutada enesele ette Steinerit 1900-nda aasta paiku kui üht „elukauget eraõpetajat”.

Ta võtab kokku omaenese mulje tööliskonna tolleaegsest olukorrast:

„Mul on selline mulje, et kui tol ajal oleks seda tööliste-liikumist suurema hulga eelarvamusteta inimeste poolt huviga jälgitud ning proletariaati mõistmisega koheldud, siis oleks see liikumine hoopis teisiti arenenud. Aga inimesed jäeti nende endi klassi sees toimuva elu hooleks, ning ise elati enda omas ... See oli aeg, mil „kõrgemad klassid” kaotasid ühiskonna-tunde, mil egoism metsiku konkurentsivõitlusega kõikjale laotus... Järk-järgult kadusid kõik sillad erinevate klasside vahel.”

Steiner oli ses tööliskoolis tegev kuni 1905. aasta alguseni. Muu töökoormus ning intriigid kooli poliitilises nõukogus tegid selle töö jätkamise võimatuks.

Jällegi täiesti teistlaadne inimeste ring, kellega Rudolf Steiner end neil aastail sidus, elas nõndanimetatud „Friedrichshagenlastes”²³. Seal olid tooni andvad Bruno

---

²³ Friedrichshagener Dichterkreis oli vaba kirjanike ühendus, mis liitis peamiselt naturalistliku suuna esindajaid. Sinna kuulus peale Wilhelm Bölsche, Bruno Wille, John Henry Mackay, Christian Morgensterni ja mitmete teiste Saksa kirjanike, Knut Hamsun ja lühikest aega ka August

Wille ja Haeckeli sõber Wilhelm Bölsche. Nad asutasid „Vaba Kõrgkooli”, kus tegi kaasa ka liberaalne teoloog Theodor Kappstein, ning tegusa „Giordano Bruno Ühingu”. Selles ühingu oli keskseks teemaks, mille eest võideldi, eelkõige „monism”. Nii erinev, kui see miljöo nüüd „Vaba Kirjandusseltsi”, „Kommende“ või ka „Töölisõhariduskooli“ omast ka polnud, kulgeb kõik siiski samal moel. Rudolf Steiner pühendab end kogu oma jõuga inimlikesse ja vaimsetesse seostesse, mis ta eest leiab. Ta töötab aktiivselt kaasa, leiab tunnustust ja vastuseisu, on üks neist ja jääb siiski nende seas sagedasti armastatud külaliseks – ja võõraks. Tema enda ürgomast asja ei mõisteta ega võeta ka vastu.

Ja nii jõuab ta oma klassikalise ettekandeni 8. oktoobril 1902 Giordano Bruno Ühingu: „Monism ja teosoofia”.

See ettekanne mõjus kui plahvatus. See oli nende heade inimeste jaoks, kes Haeckeli „Maailmamõistatustest“ endale ühe heakodanliku monismi maailma-vaatena kokku olid klopsinud, milles ühesus oli saavutatud maailma vaimse rikkuse arvelt, liig mis liig. Monism, mis tunnustas üheaegselt nii vaimset kui ka materiaalsset maailma, ületas enamiku kuulajate vaimse horisoni. Sellise idee „plahvatusjõuks“ ei olnud nad veel piisavalt tugevad. Nüüd seisis Rudolf Steiner ringis, kus tal oli nii palju inimlikult lähedasi sõpru, jälle täiesti üksi. Ta oli oma kaardid välja käinud ja rindejoon oli selge. Ta koputas, aga ukseid, mis algul avatud, sulgusid ta ees. Kui ta ei taha vaikida, peab ta otsima teisi radu ja teisi inimesi. Ning ta ei tahtnud ega tohtinudki vaikida.

Strindberg. Nimetus tuleb sellest, et kokku saadi Bruno Wille või Wilhelm Bölsche juures, kes mõlemad elasid Friedrichshagenis (linnaosa Berliini ida-servas).

TEOSOOFIAS ANTROPOSOOFIANI

Avaliku poolehoiu avaldamisega teosoofia suhtes – st. teosoofia, nagu ta ise tahtis, et seda mõistetak, – ei olnud Steineri suhted erinevate eluringidega, milles ta Berliinis seni tegutsenud oli, sugugi mitte katkenud. Arvatavasti võeti teda mõnel pool suurema reserveeritusega, aga siiski paluti teda ka edaspidi paljude loengute ja loengusarjadega esinema. Ainuüksi „Kommende” ringis pidas ta kuni 1903. aasta aprillikuuni 27 loengut teemal „Zarathustrast Nietzscheni. Inimkonna arengulugu läbi erinevate maailmavaadete vanimatest orientaalsetest aegadest kuni tänapäevani, ehk antroposoofia.”²⁴ Seal on ta esimest korda tarvitanud sõna, mille ta hiljem oma vaimuteaduse tähistamiseks kasutusele võttis – *antroposoofia*. Sõna ja nimetusena kohtame me seda juba Immanuel Herman Fichte, Johann Gottlieb Fichte poja juures. Ka üks Rudolf Steineri ülikooli õppejõududest Viinis, Robert Zimmerman, range süsteemne iluteoreetik, valis sõna „antroposoofia” oma põhjaneva esteetikat käsitleva teose pealkirjaks. Ent oma õige kõla pidi see saama alles seoses Rudolf Steineri elutööga.

Muidugi kulges tema tee kõigepealt läbi „Teosoofilise Seltsi”. Vaikselt oli ta juba varem alustanud. Varsti pärast ajakirja „Magazin für Litteratur” toimetaja kohalt lahkumist, sai ta oma Nietzsche-raamatu põhjal kutse tulla kõnelema krahv ja krahvinna Brockdorffide „Teosoofilisse raamatukokku” (Kaiser-Freidrichstr. 54a) kahele iganädalasele ettekandeõhtule septembris 1901. Mõned nädalad enne seda oli Friedrich Nietzsche (25. augustil) oma raskest kannatusest vabanenud. Temale oli pühendatud esimene loeng. Kaheksa päeva hiljem järgnes „Goethe salajane ilmutus”.

Nende kahe loenguga rääkis ta ennast nende, enamasti teosoofidest koosneva kuulajateringi südamesse. Ja Rudolf Steiner oli leidnud foorumi, kelle ees ta oma enda vaimsete püüdluste liini järgides sai rajada aluse oma tulevasele tegevusele. Talvel 1900/1901 kandis ta 27 õhtul ette selle, mis hiljem ilmus trükis raamatuna „Müstika uusaja vaimuelu koidikul ja selle suhe modernse maailmavaatega”.²⁵

Samas kohas samale kuulajaskonnale järgnesid talvel 1901/02 veel 25 õhtut, mille sisu võtab ta kokku raamatus „Kristlus kui müstiline tõsiasi.” Mõlemad teosed on tänapäevalgi oluliseks väravaks antroposoofia juurde. Mõlemast teostest saab aga ka

---

²⁴ Von Zarathustra bis Nietzsche. Entwicklungsgeschichte der Menschheit an Hand der Weltanschauungen von den leiten orientalischen Zeiten bis zur Gegenwart, oder Anthroposophie.

²⁵ Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geisteslebens und ihr Verhältnis zur modernen Weltanschauung GA7

selgeks, kui teadlikult Rudolf Steiner, vastupidiselt Oriendist pärinevale teosoofiale, asetab oma vaimse lähtekoha Euroopa vaimuelus ja arengus sellele, mis Öhtumaale tema sisu ning jõu on andnud – kristlusele.

„Kellelegi ei jäänud ebaselgeks, et ma Teosoofilises Seltsis esitasin ainult omaenese uuriva vaatluse tulemusi. Sest ma toonitasin seda igal võimalikul juhul. Ja kui Berliinis Annie Besanti juuresolekul „Teosoofilise Seltsi Saksa sektsioon” asutati ning mind selle peasekretäriks valiti, siis tuli mul asutamiskoosolekult lahkuda, kuna mul tuli samal ajal pidada loeng mitte-teosoofilisele publikule, kus ma käsitlesin inimkonna vaimset arengukäiku, ning mille pealkirjale ma olin selge sõnaga lisanud „Antroposoofia”. Ka Annie Besant teadis, et ma seda, mis mul vaimuilma kohta öelda oli, tookord selle pealkirja all loengutes esitasin.

Kui ma siis Londonisse teosoofilisele kongressile läksin, ütles mulle üks sealseid juhtivaid isikuid, et mu raamatus: „Müstika ...” seisvat tõeline teosoofia. Võisin sellega rahul olla. Sest ma olin edasi andnud ainult omaenese vaimuvaatluste tulemusi; ja Teosoofiline Selts võttis need vastu. Mul polnud nüüd enam mingit põhjust loobuda omal meetodil saadud vaimu-uurimuste tulemuste ettekandmisest teosoofilise

Marie von Sivers,
hiljem Rudolf Steineri teine abikaasa

publiku ees, kes oli tookord ainus, kes vaimutunnetusest täielikult aru sai. Ma ei pühendanud end mingile sektantlikule dogmaatikale; ma jäin inimeseks, kes ütles välja seda, mida ta uskus võivat välja öelda täielikult selle põhjal, mida ta ise vaimumaailmana koges.

Ühel päeval ilmus neile loengutele kuulajana Marie von Sivers, kes oli siis saatuse poolt valitud, et ta kindla käega üle võtaks peagi pärast minu ettekannete alustamist rajatud „Teosoofilise Seltsi Saksa sektsiooni” juhtimise. Selle sektsiooni raames avanes mulle nüüd võimalus üha kasvava kuulajaskonna ees oma antroposoofilist tegevust arendada.”

Juba oma tegevuse esimestest päevadest peitus Helena Petrovna Blavatsky ja Annie Besanti kaudu levitatud „teo-

soofia” ja Rudolf Steineri õpetuse vahel põhimõtteline erinevus nii sisus kui meetodis. Mitte midagi, ja tõesti mitte kui midagi sellest, mis tuli vanast okultsest pärimusest, ei jätnud Rudolf Steineri kehtima, kui see polnud uurimise läbi enda poolt uuesti avastatud. Selles uurimises ei leppinud ta aga vähimagi ebatäpsusega, vaid ta nõudis uurimisdistsipliinis samasugust rangust, nagu see oli välja töötatud öhtumaise teaduse kõigis teisteski valdkondades. Et end arusaadavaks teha, kasutas

Steiner pärast 1902. aastat küll esialgu, olgugi tagasihoidlikult, orientaalsete teosoofilist terminoloogiat, kuid edaspidi püüdis ta neid orientaalsete väljendeid asendada uute, kaasaegse teadvuse jaoks sobivamate mõistetega.

Otsustav erinevus, mis viis aastatel 1912/1913 lõpliku lahkulöömiseni india-anglosaksi teosoofiast, oli Steineri seisukoht kristluse suhtes. Hoolimata kirikute ajalooliste vormide ja dogmade kohati radikaalsest kõrvalelukkamisest, oli ta kogu oma elu aja – meenutagem vaid tema vestlusi paater prof. Wilhelm Neumaniga 1886. a. paiku – näinud Jeesus Kristuses ja „Kolgata sündmuses“ maa ja inimkonna ajaloo keskset sõlmpunkti. See vaatenurk oli teosoofidele nagu Helena Petrovna Blavatsky,

Rudolf Steiner ja Annie Besant (1847-1933)
Münchenis 1907

Annie Besant ja H. S. Olcott võõras. Nad nägid kõikide religioonide ja nende võrdõiguslike tõdede üleüldises sünteesis kõrget ideaali, mida nad lootsid saavutada läbi mõistva sallivuse.

Ainukordsusest, mis Jumala Poja Kristuse ilmumisega inimeses Naatsareti Jeesuses maa peal toimunud on, ei saanud aru ega tunnistanud seda. Selle asemel kuulutas Annie Besant poisslapse Krishnamurti Kristuse reinkarnatsiooniks.

„Kuid 1906. aastast tulid seltsis, mille juhtimises polnud mul vähi-
matki mõju, ilmsiks tegevused, mis meenutasid mingeid spiritismi vohandeid ja mul oli vaja aina enam rõhutada, et sellel osal seltsist, mis minu juhtimisel all on, pole nende asjadega absoluutselt

mingit tegemist. Need tegevused jõudsid täiesti tippu, kui ühe hindu poisi puhul kinnitati, et tema olevat see isiksus, kelles Kristus uude maisesse ellu astub. Selle absurdsuse levitamiseks asutati eriline selts Teosoofilise Seltsi sees – „Ida täht”. Minu ja mu sõprade jaoks oli täiesti võimatu neid „Ida tähe” liikmeid Saksa sektsiooni liikmeks võtta nagu nad nõudsid ja nagu eelkõige Annie Besant Teosoofilise Seltsi presidendina seda kavandas. Ja kuna me seda teha ei saanud, siis arvati meid 1913. aastal Teosoofilisest Seltsist välja. Me olime sunnitud rajama iseseisva Antroposoofilise Seltsi.”

Paistab, et eraldumine „Teosoofilisest Seltsist” on tingitud ühest erilisest ootamatust sündmusest. Tegelikult aga oli see eraldumine juba koostöö esimesest

silmapilgust peale olemas. Ning see rebenes justnagu õigest õmbluskohast: sealt, kust kulges Kristus-sünnimuse poolt ja vastu, selle absoluutselt erilises tähenduses inimkonna jaoks.

Teisalt peab aga ka ütleva, et Rudolf Steiner hindas Oriendi ürgvana tarkuse tõe tuuma väga kõrgelt. Ta oli ainult veendunud, et need Aasia traditsiooni kõrged vaimuvarad ei ole võimelised tänapäeva tsiviliseeritud inimkonnas tooniandvast loodusteadusliku materialismi vaimust võitu saama. Selleks on vaja jõudu, mis on õhtumaa enese vaimust kätte võidetud. Too nimetu „meistri” vihje „Lohet võidab vaid see, kes ise selle lohe nahka poeb!” näitas suuna.

Moodne loodusteadus pole mitte inimkonna väärareng, nagu seda õpetab näiteks tänapäeva aatomifüüsik Jordan²⁶, vaid inimintellekti Kolgata tee, mis ainult oma mõtlemise spiritualiseerimise kaudu võib enda ülestõusmist, enda ülestõusmispüha läbi elada. Selleks ei piisa Helena Petrovna Blavatsky peateoste „Loorist

Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891)
ja Henry Steel Olcott (1832-1907)

vabastatud Isis” ning „Salaõpetuse” põhjal rajatud teosoofia jõust ja substantist. Omal ajal tähendas see palju ning juhatas materialismi ajajärgul mõnegi vaimuotsija õigele teerajale. Suures plaanis tähendab see orientaalsete tarkuse üha suurenev pakkumine eurooplasele ainult kiusatust mitte minna omaenda teed, mis lõppsihini viiks. Mõeldagu kõigile neile mitmesugustele jooga-süsteemidele, millega Läänemaailm on täna lausa üle ujutatud. Meil „õhtumaalastel” on küllalt põhjust kõige suurema austusega tunnustada pühade hinduistlike

kirjutiste Bhagavadgita, Upanišadide, Veedade ja paljude teiste sügavust ja spirituaalset kõrgust. Ent lahendust meie peale pandud probleemide jaoks pakuvad nad sama vähe, kui Konfuziuse, Laotse, Ramakrishna, Sri Aurobindo või Sarvepalli Radhakrishnani teosed.

Selles seoses tuleb silmas pidada, et teosoofiline liikumine omas peakorterit Adyaris, Madrasedes kõrval (Indias) ning teadmisi ammutas eelkõige orientaalsetest allikatest. Rudolf Steiner austas Orienti, kuid Lääne ees seisvate probleemide lahendust ei oodanud ta sealt.

---

²⁶ Ernst Pascual Jordan (1902-1980) oli üks olulisemaid alusepanijaid kvantvälja teooriale ja selle matemaatilisele modelleerimisele.

RUDOLF STEINERI „LÄÄNE-IDA AFORISMID”

„Idainimene elas kunagi maailma läbi iseenese seesmuses ning tänapäeval on tema vaimuelus säilinud sellest järelkaja; lääneinimene seisab oma läbielamisega alguses ja on teel, et maailmas end leida. Tahaks lääneinimene joogiks saada, peaks ta muutuma rafineeritud egoistiks, sest loodus on talle tema isesuse-tunde juba andnud, mis hommikumaalasel oli olemas veel vaid unenäolisena; kui joogi peaks tahtma end lääneinimese kombel maailmas otsida, siis juhiks ta oma unenäolise tunnetuse teadvusetusse unne ning upuks hingeliselt ära.”

„Idainimene kõneles meeltemaailmast kui näivusest, milles elab piiratud moel see, mida ta täisverelises tegelikkuses tajus oma hinges vaimuna; lääneinimene kõneleb ideede maailmast kui näivusest, milles elab varjutaoliselt moel see, mida tema täisverelises tegelikkuses oma meeltega loodusena tajub. Mis idainimesele oli meeleline Maaja²⁷, on lääneinimese jaoks ise endale tuginev tegelikkus. Mis lääneinimesele on hingeliselt kokkukujundatud ideoloogia, oli idainimesele end ise loov tegelikkus. Kui tänapäeva idainimene oma vaimu-tegelikkuses leiab jõu, et anda maajale olemise tugevus, ning kui lääneinimene oma loodus-tõelisuses leiab elu, et näha oma ideoloogias tegutsevat vaimu – siis saabub Ida ja Lääne vahel vastastikune mõistmine.”

„Idainimese jaoks ei ole „tõestamisel” mingit mõtet. Ta elab läbi oma tõdede sisu vaadates ja teab neid selle kaudu. Ja mida teatakse, seda ei tõestata. – Lääneinimene nõuab kõikjal „tõendeid”. Ta püüab lähtudes välisest peegeldusest tungida mõeldes oma tõdede sisuni ja seletab neid selle kaudu. Mida aga seletatakse, seda tuleb „tõestada”. – Päästab lääneinimene oma tõestusest välja tõe elu, siis mõistab teda idainimene. Leiab idainimene lääneinimese tõestamismure lõpus enda tõestamatud tõe-unenäod tõelises ärkamises, siis tuleb lääneinimesel teda tervitada töös inimese arenemise heaks kui kaastöölise, kes on suudab saavutada seda, milleks ta ise pole suuteline.”

(Kirjutatud „Lääne-Ida kongressi” puhuks Viinis 1922. Trükkis ilmunud: „Esoterisches und Meditatives — West-Ost-Aphorismen“ (Esoteerilist ja meditatiivset – Lääne-Ida-aforismid)

---

²⁷ India jumalanna Maya. Sanskriti k. माया, māyā - illusioon, nõidus. Sõna-sõnalt suur mitteolemine, mis on tuletatud sõnadest mahat – suur; a - mitte, eitus; ya - olema. Kasutatakse ka nime Mahamaya - Suur Maya.

ANTROPOSOOFIA

„Kõiges järgnevas on juba raske minu elukäigu kirjeldust lahus hoida antroposoofilise liikumise ajaloost.“ See Rudolf Steineri väide kehtib mõlema aastakümne kohta, umbes 1905.-st kuni tema surmani 1925. Väsimatult nii vaimselt kui ka füüsiliselt tegutsedes, töötab ta välja antroposoofia kui vaimuteaduse, kui kunsti ja kui sotsiaalse impulsi ning püüab seda inimhingedes ja inimringkondades juurduma panna.

See antroposoofia nimel tehtav töö kulgeb neljas üksteisele järgnevas faasis. Üks valmistab ette järgmist, nad kattuvad küll ajaliselt, kuid on selgelt eristatavad.

1. Antroposoofia väljatöötamine 1902 – 1909
2. Kunst 1910 – 1916
3. Rajamiste aeg 1919 – 1923
4. „Jõuluistungist“ kuni Rudolf Steineri surmani 1924 – 1925

ANTROPOSOOFIA KUI VAIMUTEADUSE VÄLJAKUJUNDAMINE

„Teosoofilise Seltsi Saksa seksiooni“ asutamisel paistis mulle kohe, et on hädasti vaja oma ajakirja. Nii asutasime siis Marie von Sivers ja mina uue kuukirja „Lucifer“. See nimetus polnud tookord enesestmõistetavalt kuidagi seotud tolle vaimse jõuga, keda ma hiljem Lutsiferina, Ahrimani vastandpoolusena, kirjeldasin... See nimi pidi tähendama lihtsalt „valgusekandjat“.

Hiljem laienes tellijaid kiiresti juurde võitev ajakiri veelgi, kui sellega liitus Viini ajakiri „Gnosis“. Nimeks sai siis „Lucifer-Gnosis“.

Selles töös seisab Marie von Sivers tema kõrval. *„Marie von Sivers on kõik selle võimalikuks teinud, sest ta pole toonud oma jõududega mitte ainult materiaalseid ohvreid, vaid ta on ka kogu oma tööjõu pühendanud antroposoofiale. — Alguses saime me töötada tõesti ainult kõige primitiivsemates tingimustes. Ma kirjutasin suurema osa „Luciferi“ sisust. Marie von Sivers hoolitses korrespondentsi eest. Kui number oli valmis, siis pakkisime ise panderollid, kirjutasime aadressid, kleepisime margid ning kandsime isiklikult kahekesi need numbrid pesukorvis postkontorisse.“* „Lucifer-Gnosis“ õitses, tellijate arv kasvas — siiski tuli selle ilmumine 1908. aastal peatada. Ülemäära suur töökoormus, eelkõige just aina laieneva loengutegevuse tõttu, esialgu

peamiselt Saksamaal, seejärel aga juba terves Euroopas, muutis Steineri jaoks võimatuks töötada samal ajal regulaarselt ilmuva kuukirja toimetajana.

<p>Hiedurch wird freundschaftlich eingeladen zu dem •••••</p>	<p>*** Programm</p>
<p>Vortrags- Cyclus ••</p> <hr/> <p>welchen Dr. Rudolf Steiner</p> <p>in Helsingfors in der Zeit vom 3. bis zum 14. April 1912 halten wird ••</p> <hr/> <p><small>Anmeldungen und Wünsche bezüglich der Güterkunft werden erbeten an Herrn Dr. Edvard Selander, Högskolan Helsingfors Sprechstunden vom 30. März an täglich von 6-7 Uhr Boulevardstr. 7 Ceos, Biblio- tek. Karten für den Cyclus à Rmk 12 Fmk 15 dazwischen zu haben •••••</small></p>	<p>Vortrags-Cyclus Die geistigen Wesenheiten in den Himmelskörpern und Naturreichen •••••</p> <hr/> <p><small>In 10 Vorträgen, abgehalten im Saale des schwed. Normallyceum, 8 Uhr abends</small></p> <hr/> <p>Zwei öffentliche Vorträge im Solen- nitets-Saal der Universität:</p> <hr/> <p>1. Das Wesen nationaler Epen mit spe- ziellem Hinweis auf Kalevala <small>Eintrittskarten à Rmk 1:20 oder Fmk 1:50</small></p> <hr/> <p>2. Der Okkultismus und die Initiation ••••• <small>Eintrittskarten à Rmk 1:20 oder Fmk 1:50</small> Theosophen in Finnland •••</p>

Loengutsüklite programm Helsingis 1912

„Ja nii tekkis kummaline olukord, et ajakiri, mis iga numbriga võitis tellijaid juurde, ei saanud lihtsalt toimetaja ülekoormuse tõttu enam ilmuda.”

Tema tegevuse keskuseks jäi Berliin. Seal – Motzstrasse 17 – oli tema korter läbi terve Esimese Maailmasõja. Seal alustas ta oma arvutuid reise. (Vt ajatabelit raamatu lõpus.) Berliinis asutati ka Filosoofilis-Teosoofiline (hiljem Filosoofilis-Antroposoofiline) kirjastus. Selle juhtimine oli Marie von Siversi kätes. Motzstrasse korterist lahkuti ja ka kirjastus viidi üle Dornachi alles 1923. aastal.

Niihästi „Luciferi” kui ka „Lucifer-Gnosise” artiklites kui ka loengutsüklites esitati esmakordselt seda, mis hiljem on kirja pandud antroposofia põhiteostesse.

„TEOSOOFIA” (1904)

Esimene põhiteos, milles Rudolf Steiner antroposoofiat avalikkusele selgitab algab Fichtega : „See õpetus eeldab täiesti uut sisemist meelteelundit, mille kaudu avaneb üks uus maailm, mida tavalise inimese jaoks pole üldse olemas ... Kujuteldagu ette pimedaina sündinute maailma, kellele on seetõttu tuntud vaid need asjad ja nende suhted, mis eksisteerivad kompimismeele kaudu. Astuge nende sekka ja kõnelge neile värvidest ning muudest suhetest, mis on olemas ainult tänu valgusele ja nägemise jaoks. Te kas kõnelete neile ei millestki, ja parim on, kui nad seda ütlevad; sest sel viisil märkate peagi viga, ja, kui te nende silmi avada ei suuda, katkestate asjatu kõne.” (Fichte 1813)

Rudolf Steiner elab läbi oma ajastu vaimset pimedust ja usub sügavalt „pimedate tervendamise“ võimalikkusesse. Ta ei lakka kõnelemast. Kõigi tema käsutuses olevate vahenditega püüab ta oma ajastu „silmi avada”. „Teosoofia” on tema esimene otsene katse, mitte ainult kõneluse, loengu või isikliku abi, vaid ka raamatu kaudu aidata omalt poolt vaimset nägemisvõimet kaasaegsel inimesel kasutatavaks muuta.

Raamatu esiväljaanne on *pühendatud Giordano Bruno vaimule*, mehele, kes vaimses mõttes enneaegselt sündinuna pidi oma maailmapildi eest kiriku käe läbi ohvrisurma (1600) surema.

Mõningaid mõtteid, mida Rudolf Steiner oma raamatus väljendab, kõlavad enam või vähem selgesti juba Giordano Bruno juures. Nagu idee korduvatest maistest eludest.

Raamatuna sisaldab „*Teosoofia*” nii inimese kui ka maailma kirjeldust liigendatuna *kolmikvõtmes*. Inimese keha, hing ja vaim on moodustatud maailma kolmest põhivaldkonnast. Terve inimene elab end läbi iseenesesse suletud isiksusena. Sellele vaatamata kuulub ta kolme olelusalasse:

1. Keha kuulub kehalikku ehk meelelisse maailma,
2. Hing hingemaailma,
3. Vaim vaimumaailma.

„Vaimselt pimedana” jaoks on reaalsusena olemas ainult esimene olelustasand, meeltemaailm. Hingemaailma elab ta läbi varjutaolisena, vaimumaa on talle ebareaalne. Seevastu kirjeldab Steiner neid kolme ala kõigis nende erinevustes, igat tema olemise ja toimimise viisis. Nii nagu pole mõeldav inimkeha eksisteerimine isoleerituna kõigest füüsilisest ümbrusest, niisamuti pole mõeldav ka end subjektiivselt läbi elav hing ilma objektiivse ümbritseva hingeilmata ning individuaalne vaim ilma ümbritseva vaimse maailmata. Kõik need kolm maailma on inimese sees ja ümber, iseeneses diferentseerituna ja mitmekihilisena.

„*Teosoofia*” on kirjutatud *Sissejuhatusena ülemeelelisse maailmatunnetusse ja inimese määratlusse*. Selle ülesehitus annab hea ülevaate sisust:

Inimese olemus

Vaimu taaskehastumine ja saatus (Reinkarnatsioon ja karma)

Kolm maailma (füüsiline maailm, hingemaailm, vaimne maailm)

Tunnetuse tee.

„Nii nagu meie ajal ollakse harjunud raamatuid lugema, ei saa seda raamatut lugeda. Teatavas suhtes tuleb lugejal iga lehekülj, ja mõnigi lause läbi töötades kätte võita.“ (Eessõnast)

„Selles raamatus kirjeldatakse ülemeelelise maailma mõningaid osi. Kes tahab keh-tivaks pidada ainult meelelist, peab siinset kirjeldust mingiks sisutühjaks fantaasia-moodustiseks. Kes tahab aga otsida teid, mis meeltemaailmast välja juhivad, õpib peagi mõistma, et vaate kaudu teise maailma inimelu ainult võidab väärtust ja tähendus.“

Nende lausetega on visandatud vaimne programm, mille läbi „maailmatunnetus ja inimääratlus“ Steineri mõttes kokku kuuluvad. Maailmatunnetus intellektuaalse uudishimu toiminguna on inimese tõelise määratluse mõistmise jaoks tulutu, kui palju tehnilisi leiutisi ta ka kaasa ei too. Eeltingimuseks Steineri mõttes on, et ei esitata ühtki väidet, mis pole kogetud tegelikkus. „Spirituaalne realism“, nii võiks tema maailmavaatelist sihiseadet nimetada. „Selle raamatu autor ei kirjelda midagi, mille kohta ta ei saa tunnistust anda kogemuse põhjal, seda laadi kogemuse põhjal, mida on nendel aladel võimalik saada. Ainult selles mõttes ise läbielatud esitatakse siin järgnevalt.“

Igäüks, kes Rudolf Steinerit tema elupäevil on kohanud, kinnitab muljet, et need sõnad kehtisid tema enese kohta täie seesmise õigusega. „Ma ei räägi vaimse kohta kunagi midagi sellist, mida ma ei tea vahetu vaimse kogemuse kaudu. See on täht, mis mind juhib. Ja see on aidanud mind üle kõikidest illusioonidest.“ (Ühest kirjast).

Otsekui südameks „Teosoofoiale“ on peatükk „Vaimu taaskehastumine ja saatus“. Vähestel lehekülgedel esitatakse see inimkonna vanim õpetus, mis täna Oriendis veel laialdaselt valitseb, uuesti õhtumaises mõttevormis. See toimub ilma igasuguse toetumiseta minevikule. Isegi Lessingit, kes uuel ajal esimesena seda õpetust oma „Inimsoo kasvatamises“ küsisvas mõttevormis esitab, ei kasutata peatunnistajana. Ilma ajalooliste autoriteetide laenude ja tuge deta ütleb Steiner välja oma enese vaimse kogemuse:

„Inimvaim peab ikka jälle ja jälle kehastuma; ja tema seadus seisneb selles, et ta toob eelmise elu viljad üle järgnevatesse. Hing elab olevikus. Ent see elu olevikus pole sõltumatu eelnevatest eludest. Kehastuv vaim toob oma eelnevatest inkarnatsioonidest kaasa oma saatus. Ja see saatus määrab elu. Milliseid muljeid hing võib omandada, millised soovid võivad tal täituda, millised rõõmud ja kannatused talle osaks saavad: see oleneb sellest, millised olid tema vaimu teod eelnevates kehastustes ... Keha allub pärivuse seadusele; hing allub eneseloodud saatus. Seda inimese poolt loodud

saatust nimetatakse karmaks. Ning vaim allub taaskehastumise ehk reinkarnatsiooni seadusele...

Igavene on vaim; sünd ja surm valitsevad kehalikkuses füüsilise maailma seaduste põhjal; hingeelu, mis on määratud saatuse poolt, vahendab nende kahe vahelist seost maise elu jooksul”.

Oma tegevuse jooksul on Rudolf Steiner toonud hulga konkreetseid näiteid, mis seda õpetust kinnitab. Ainuüksi 1924. aastal, viimasel aastal, mil tema tervislik seisund lubas veel loenguid pidada, on ta esitanud rohkem kui kuuekümmel korral „Karma-vaatlusi”. Neid ettekandeid läbivad hoiatused mitte püüda tuvastada kahe maise elu vahelisi seoseid intellektuaalsete spekulatsioonidega. Nii iroonia kui ka tõsidusega tavatses ta nuhelda erinevate maaelude vaheliste seoste kerglast väljanu-putamist. Varasematesse maaeludesse sissevaate leidmiseks pidas ta kõlblikuks ainult tõsiseid spirituaalseid kogemusi. Isegi neid tohib ainult äärmise vaimse ettevaatlikkusega ühelt juhtumilt mingile teisele üle kanda. Muidugi kehtivad ka teata- vad põhiseadused, nagu:

„Kes palju valetab, või kel on kalduvus seda või teist võtta kerge südamega, see kujuneb oma järgmises või ühes edaspidises inkarnatsioonis kergemeelseks inimeseks, sest see, mida me mõtleme, kuidas me mõtleme, kuidas me tõesse suhtume, see mis niisiis selles inkarnatsioonis on seesmine, see kujundab järgnevas inkarnatsioonis meie käitumise mõõdupuu.”

Oma elu jooksul esitas Steiner palju selliseid saatuse näiteid, milledest nähtub, kuidas ühe elu külvist küpseb paratamatusega vili järgmises ja siis ka järgnevates eludes. Omakasupüüdmatust armastusest saab rõõm ning kolmandas inkarnatsioonis muundub see loomupäraseks *avatud südamega* eluhoiakuks. Selle vastand- pilt: vihkamine ja antipaatia muunduvad kannatuseks, mis omakorda kolmandas inkarnatsioonis kutsub esile kalduvuse rumalusele ja tuimale hingeelule. Selles mõttes allub karma raudsele paratamatusele. Aga sellesse on võimalik kasvatuse ja enesekasvatuse abil reguleerivalt sekkuda. Nagu jões on oma looduslik voolusäng, mida inimene oma inimlike abinõudega reguleerida võib, nii on ka inimesel võima- lus ja vabadus oma enda saatuse paratamatusevoolu reguleerivalt sekkuda.

See õpetus reinkarnatsioonist ja karmast, taaskehastumisest ja saatuse seadus- test koos kristoloogiaga moodustavad antroposoofia tuuma. Rudolf Steineris elab kindlus, et see idee suudab õhtumaisele inimesele ning seeläbi üldse inimkonnale anda mõtte ja sihi. *„Nii nagu ükskord sai aeg küpseks, et Koperniku maailmavaade omaks võtta, nii on meie aeg saanud küpseks, et õpetus reinkarnatsioonist ja karmast üldisesse teadvusesse tuua ...”*

Christian Morgensternilt, Steineri õpilaselt, on aastast 1911 säilinud üks päevikikirje, mis osutab samas suunas:

„Õpetus reinkarnatsioonist ... on juba ammu olemas. Aga see tuli teatud ajaks kõrvale jätta – kogu Euroopa tsivilisatsioon taandub sellele kõrvalejätmisele. Nüüd on see tsükkel oma ülesande täitnud, ning nüüd koidab taas päev tolele idee,

nüüd võib too õpetus mõõtmatu heateona Õhtumaa arenemise käiku jälle siseneda. Sellises mõttes, mis alles nüüd võimalik on, kakstuhat aastat pärast Kristuse ilmumist, täiesti teistsuguses tähenduses kui kunagi varem, hakkab ta nüüd uuesti inimkonda viljastama, valgustama, lunastama ...”

„Teosoofias” kirjeldab Steiner ka esmakordselt inimese nelja- või seitsmeliikmelist olemust, millest me tahaksime siin lühikese ülevaate anda.

Looduses juhivad kolm astet üles inimese juurde: mineraal, taim ja loom. Need kolm loodusriiki on kolme olemasolu valdkonna nähtavaks muutumised, millesse kuulub ka inimene.

Kujutatagu endale ette samaaegselt ja üksteise kõrval:

mäekristalli,
õitsele puhkevat roosi,
ehmunud metskitse.

Lastagu neil kolmel loodusolevusel kui puhastel fenomenidel enesele mõju avaldada. Mäekristall, kui mineraalse maailma esindaja, on oma olemuselt surnud ruumiline keha. Ta koosneb oma osiste „üksteise kõrval“ olemisest, substantsilt keemiliste elementide räni ja hapniku ühendist (SiO₂) ning tema kuju on moodustatud füüsika seaduste järgi (heksagonaalselt – kuusnurkselt).

Roos, kui taimeriigi esindaja, omab samuti ruumilist keha, kuigi pidevalt kuju muutvat. Oma olemuselt on ta aga üks elav ajaline olevus, mis „üksteise järel“ areneb: seeme – võrse – õis – vili.

Metskits kuulub nagu kõik loomad kolme valdkonda. Nagu mineraal, nii omab ka tema ruumilist keha, oma ihu, mis elu lõppedes korjusena maha jääb. Nagu taim, arendab ta end ajalise olevusena: – embrüo – kitsetall – kits, mis piirneb eostuse ja surmaga. Kuid siia liitub veel kolmas, mida mineraal ja taim ei ilmuta: nimelt tung, võime tunda lõbu ja valu, ning instinktid.

Inimese juures astub neljanda olemusliikmena esile „mina”, mis võib tegutseda mõtlevana, tundvana ning tahtvana.

Kuivõrd inimene kannab endaga keha, mis surma järel laibaks muutub, kuulub ta mineraalse maailma juurde. Seda olemusliiget nimetab Steiner *füüsiliseks kehaks*. Kuivõrd inimene on elav olevus, kes kulgeb läbi aja, ning et temas kulgeb iseenesest kasvamine, soojätkamine, ainevahetus, vereringe jne., sarnaneb ta taimega. Seda teist olemusliiget, mis vastab Aristoteelse poolt nimetatud „vegetatiivsele hingele”, seda kujundavate jõudude süsteemi nimetatakse *eeterkehaks*. Himustava, kirgedest ajendatud olevusena, kes tunneb lõbu ja norgu, on inimene suguluses loomaga. Seda rohkem „animaalset hinge” Aristoteelse mõttes nimetatakse *astraalkehaks*. Neljas liige, mis muudab inimese inimeseks, mille omamine teda looduse riikidest eristab ning mille tõttu ta „vaimude seas vaimuna” teotseda saab, see on „mina”.

Võib näha, et see neljaliikmelise inimese kirjeldus ei ole vastuolus keha, hinge ja vaimu trihhotoomiaga. Ta eristab kehas kaht osa: üks on võetud maa mineraalsest

valdkonnast ja läheb pärast surma sinna jälle tagasi ning teine on elu-valdkond, mis oma olemuselt on mittemeeline, ülemeeline – see tähendab – eeterlik.

Väljendus: „*astraalkeha*” hinge tähistamiseks, tundub alguses harjumatusena igatahes sellele, kellele on võõrad Paracelsuse, Jakob Böhme jt. teosed. Et Steiner on jäänud pidama tolle „müstikute” väljendi juurde, selle põhjuseks on asjaolu, et nii loomade kui ka inimeste hingeelu sõltub tähtedemaailma mõjudest (osaline õigus astroloogiale!). „*Astraalkeha*” tähendab ju tõlkes „tähtede-keha”. „*Teosoofias*” annab Steiner astraalkehas peituvate hinge kihtide kohta veelgi diferentseerituma kirjelduse:

madalam astraalkeha (seotud toitumise ja soojätkamisega),
aistinghing,
mõistushing,
teadvushing.

Kuivõrd inimese „mina” oma madalamate olemusliikmete kallal puhastades ning muundades töötab, sünnivad kolm alget kõrgemate olemusliikmete jaoks, mis „minast” kõrgemale viivad ning teda jumalikkusega ühendavad.

Raamatu „*Teosoofia*” viimase peatüki pealkirjaks on „*Tunnetuse tee*” – ning selles on esitatud antroposoofia teine tuum, mille mõistmiseta jääks kõik muu õhku rippuma.

Kes tahab oma maailmavaate rajada vaimsetele tajumustele, peab olema kindel, et neil tajumustel poleks ainult subjektiivne iseloom. Ta peab samal moel omama võimet eristada illusioone, hallutsinatsioone ja igat laadi pettekujutlusi reaalsusest, nagu inimene, kes ainult meeltemaailma olemasolevaks peab, seda oma eksistent-sisfääris teha tavatseb, kui ta tahab hingeliselt terveks jääda. Kui juba üks loodusteadlane vajab põhjalikku metoodilist koolitust, et oma valdkonnas objektiivsete tulemusteni jõuda, kuipalju enam vajab siis vaimuteadlane Rudolf Steineri mõttes pidevat metoodilist hingekoolitust ning harjutamist, et vaimse objektiivsuseni jõuda. Igat sorti fanaatiline vaimustus, kaldumine enesepettusele, autosugestioon tuleb läbi näha ning ületada. Seepärast kulges kõigis mineviku tõelistes okultsetes koolides „tunnetuse tee” inimhinge „puhastamise” ning „õilistamise” kaudu, enne kui sai rääkida „valgustumisest”. Kohe pärast „*Teosoofia*” ilmumist pöörduski Steiner selle teise peateema juurde. Alates 1904. aastast avaldas ta reas artiklites selle sisu, mis 1909. aastal ilmus lõpuks raamatuna: „*Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?*“ – „*Kuidas saavutatakse tunnetusi kõrgematest maailmadest?*”²⁸

---

²⁸ Eesti keeles on uuemad väljaanded ilmunud pealkirja all „Kõrgema tunnetuse saavutamine“.

KUIDAS SAAVUTATAKSE TUNNETUSI KÕRGEMATEST MAAILMADEST?

(1904-1909)

Juba varem oli ilmunud terve rida india-teosoofilisest liinist pärit kirjutisi, mis sisaldasid nõuandeid okultse koolituse kohta. Ent nagu me näeme, ei leidunud õhtumaal ainsatki raamatut, mida võinuks võrrelda tolle teise antroposofia alusteosega. Ida okultistide poolt vaadati selle raamatu avaldamist tol ajal lausa „müsteeriumi saladuste reetmisena.”

„Igas inimeses uinuvad võimed, mille abil võib ta omandada kõrgemate maailmade tunnetusi”. Kes nii mõtleb ja räägib, murrab aastatuhandete vanuse traditsiooni, mille kohaselt tohtis „salajane teadmine” elada ainult kaitstuna varjatud, salajastes, esoteerilistes ringides. Rudolf Steiner lähtub vastupidisest eeldusest. Tema jaoks on see ajajärk juba lõplikult möödunud, mil väike pühitsetud teadjate ring, kõigist ülejäänud rohkem või vähem uneleva teadvusega mitteteadjatest rangelt eraldatuna, ajaloo käiku varjatult juhtida püüab. „See aeg on käes” ütleb „mees lambiga” Goethe esoteerilises muinasjutus. Aeg on käes! – see oli ka Rudolf Steineri põhiimpulss.

Tänapäeval peab üldine inimteadvus avanema vaimsetele tõdedele täiesti avalikult ja astuma loodusteadusteaduse ja selle poolt seni tunnustatud meeltemaailma-teadmiste juurest edasi vaimuteaduse ja seega hinge- ning vaimumaailma teadmiste juurde. Selleks on aga vajalik harjutav koolitus. Mis saab alguse „austamise teega” – devotsiooniga. Ilma tõelise aukartuse, harduse, austamise tunde arendamiseta ei kujune hinges toitvat pinnast sisemiseks kasvamiseks. Küünilisus, pilkamine, kritiseerimishimu on kõrgema arenemise vaenlased. Ei mõelda mitte pimedat aukartust, mis võiks laste jaoks õnnistav olla, vaid *„austust tõe ning tunnetuse vastu”.*

„Kogemus õpetab, et just need inimesed mõistavad kõige paremini oma pea vabana püsti hoida, kes on õppinud austama seal, kus austamine on omal kohal. Ning austamine on omal kohal kõikjal, kus ta tuleb südame sügavustest.

Ja hingele on tunded sama, mis kehale ained, millest on loodud ta toit ... Hinge jaoks on austamine, lugupidamine, devotsioon toitvateks aineteks, mis teevad ta terveks ning tugevaks; eeskätt tugevaks tunnetamistegevuse tarvis.“

Tohib öelda, et see raamat võib ka neile, kes ei taha „vaimuõpilasteks” hakata, olla muidugi lihtsalt nõuannete kogumik hingeelu tervendamiseks ja paljudel juhtudel on ta täna selleks juba ka muutunud. Saame siin ära tuua vaid mõned juhtlauseid:

„Vaimu kõrgustesse saab tõusta ainult siis, kui astutakse läbi alandlikkuse värava.

Kohtan ma mõnda inimest ja laidan ma tema puudusi, niiviisi röövin ma eneselt kõrgema tunnetusjõu; püüan ma südamlilikult süveneda tema headesse külgedesse, nii kogun ma toda jõudu.

Iga tunnetus, mida sa otsid, et vaid enda teadmisi suurendada, et endasse vaid varandusi kuhjata, juhib sind su teelt kõrvale: iga tunnetus, mida sa otsid, et saada

küpsemaks inimese õilistamise ja maailma arenemise teel, viib sind sammu võrra edasi.

Iga idee, mis ei muutu sinu jaoks ideaaliks, surmab sinu hinges ühe jõu; iga idee, mis aga muutub ideaaliks, loob sinus elujõude.

Sea iga oma tegu, iga oma sõna nii, et sinu kaudu ei sekkutaks ühegi inimese vabasse tahteotsusesse.

Loo endale sisemise rahu silmapilke ning õpi neil silmapilkudel eristama olulist ebaoolulist.

Te leiate alati, et need, kes tõesti teavad, on kõige tagasihoidlikumad inimesed, ning neile pole midagi võõramat kui see, mida inimesed nimetavad võimuihaks.

Ka kõige targem võib lastelt lõpmata palju õppida.

Kui midagi ei suudeta mõista, siis olgu otsustamata jätmine meelsam, kui otsuse langetamine.

Kõikidest eelarvamustest tuleb sul lahti lasta.

Ilma terve inimõistusega on kõik sinu sammud asjatud.

Mõista oma vaimsetest nägemusest vaikida.

Kuldne reegel on: *kui sa püüad astuda ühe sammu edasi salajaste tõdede tunnetamises, siis astu samal ajal kolm sammu oma iseloomu paremaks muutmises.”*

Seda seesmise kasvamise teed suudab reeglina käia ainult see, kes end energia ja visadusega pingutab, et saada oma mõtete, tunnete ning tahteimpulsside pere-meheks. Sellise enesekontrolli ning oma enese spirituaalse tegevuse vahendid peituvad täies vaikuses harjutatavas meditatiivses elus. Taolise sisemise energiaga ette võetud kontsentratsiooni ja meditatsiooni harjutamise kaudu suudab ka õhtumaalane vastavalt oma arenemise astmele saavutada tunnetusi kõrgemate maailmade kohta. Selles suunas otsijate jaoks ongi Rudolf Steiner selle raamatu abistava juhisenäkirjutanud.

Mõlema konfessiooni teoloogide poolt on ette heidetud, et vaimsete harjutuste meditatiivne tee olla „iselunastamise” tee, mis rääkivat vastu kristlikule põhiõpetusele armust ning lunastamisest Jeesus Kristuse läbi. See vastuväide on mõistetav. Kõikides juhistes, mida Rudolf Steiner harjutamiseks on andnud, räägitakse ju alati sellest, mida inimene teeb või teha saab. Ning Rudolf Steineri jaoks on see ka peamine siht, et inimene ei võtaks oma elu passiivselt, vaid arendaks endas maksimumilist loominguaktiivsust. Ent mida too seesmine aktiivsus puudutab? Kõigi muude võimete arendamise kõrval peab see tänapäeva hingeliselt tühjaks jäänud inimesele andma taas jõu sisemiseks rahuks, võime kuulda ja kuulata, võime austada ja tunda hardust. Sel teel kohtab ta jumalikke armujõude, mis on hinge kasvamise jaoks niisama vajalikud nagu päike taimede jaoks. Just tunnetuse alal kehtib reegel: keegi ei saa omandada kõrgemat tunnetust, kui ta neid vastu ei võta. Ja see võime vastu võtta tähendab eelkõige kannatlikkust, võimet ära oodata, ootamisvõime arendamist. Tunnetusahnus rikub tunnetuse otsija.

„Seetõttu on vaja, et, kui sellest armu mõistest ka palju ei räägita, seda just praktiliselt aga eriti harjutatakse.

Seda „tunnetuse-himu” on tänapäeval tarvilik maha suruda. Pigem peaks endale ütleva: jumalik arm on mulle teatud hulga tõdesid andnud, ja ma ootan kannatlikult, kuni edasised tõed minuni voolavad.

See on praktiline õpetus seoses vaimsete maailmade uurimisega, eriti aga selle suhtes Kristus-sünnimusega. On sügav eksitus, kui inimesed usuvad, et nad suudavad haarata seda, mis nendeni teatud passiivsel viisil peaks voolama. Sest me peame teadlikud olema, et niisugused, nagu me peaksime olema, saame me olla siiski ainult sedavõrd, kuivõrd vaimsed jõud peavad meid väärilisteks seda või teist olema. Ja kõik, mida me meditatsioonide, kontsentratsioonide jms. kaudu teha saame, on põhimõtteliselt ainult selleks, et meie silmad avada, mitte tõdesid haarata, mis ise peavad meie juurde tulema, millede järele me ei tohi joosta.“ (4. loengust Karlsruhe peetud loengute-sarjast: Jeesusest Kristuseni. 1911. a.)

Inimene peab kõigi jõududega tegema seda, mis temal teha on. Siis saab ta usaldada jumalikku armu. Ka Rudolf Steineri kohta on täiesti maksev lause: „Ja Tema täiusest oleme meie kõik võtnud armu armu peale.” (Joh. ev. 1,16)

SALATEADUS ÜLDJOONTES

Kolmandas põhiteoses, mille kaudu Rudolf Steiner antroposoofiat avalikkusele esitab, läheb ta kahest eelnevast kaugemale eelkõige laiaulatusliku kosmoloogiaga. See raamat ilmus aastal 1910 ning andis teatud kokkuvõtte paljude aspektide kohta, mille ta oli eelnevatel aastatel oma vaimu-uurimise tulemustena õppekursustel järkjärgult välja töötanud. Nii „Teosoofia” peateemat – inimese olemust – kui ka „Kuidas saavutatakse tunnetusi kõrgematest maailmadest?” pärit koolitusteed käsitletakse uutest vaatekohtadest. Lisatud on aga keskne peatükk: „Maailma areng ja inimene”.

Pealkiri „Salateadus” võib kergesti arusaamatusi esile kutsuda. Kui avaldatakse midagi „salajast”, siis on tegemist millegagi, mis on küll meelte jaoks „salajane“, varjatud (okultne), kuid mille vaim päevavalgele toob – niisiis „ilmutus-teadusega” täpses mõttes.

Eessõnas käsitleb Steiner üksikasjalikult kõiki mõeldavaid etteheiteid ja vastuväiteid, mida sellisele raamatule võidakse esitada. Ta leiab, et see on täiesti arusaadav, kui loodusteadlased heidavad autorile ette näiteks diletantismi, võhiklikkust ja võib olla veelgi hullemat. Vastukaaluks juhib Steiner tähelepanu sellele, et ta ise on loodusteadusi põhjalikult uurinud ning on teinud enesele reegliks „vaimuteaduse alal ainult sellistest asjadest rääkida või kirjutada, mille puhul ta endale piisavana paistval viisil teaks ka öelda, mida tänapäeva teadus selle kohta teab.“

Et tal oli õigus nii kõnelda, selleks on ta oma elu jooksul tõe suhtes mitmeid tõendusi esitanud. Olgu siin osutatud ainult ühele näitele. „Salateaduse” järgi on nähtav maailm ürgalgselt esile kerkinud teatud vaimsest *soojuselemendist*, milles ülevad jumalikud olevused (juudi-kristlikus terminoloogias kõneldakse siin seeravitest, keerubitest ja troonidest) end ohverdades ja luues tegutsesid. Kümme aastat pärast „Salateaduse” ilmumist pidas Rudolf Steiner loodusteadlastele ja õpetajatele neljateistkümnest loengust koosneva kursuse soojusõpetusest (1920), millega ta tõendas, et ta valdab soojusõpetuse tõsiasju füüsikas, kuni selle matemaatiliste alusteni välja, täiesti vabalt ja asjatundlikult. „Salateaduse” sisu edasi andmiseks tuleks selle monograafia raame tublisti ületada. Kui lugejal on soov seda tundma õppida, peab ta juba ise raamatu kätte võtma. Ühest tõsiasjast ei saa me siiski mööda minna. Niihästi „Vabaduse filosoofias”, „Teosoofias” kui ka „Kuidas saavutatakse kõrgemate maailmade tunnetusi” võidakse asjata otsida Jeesus Kristuse nime. Selle põhjust on tihti küsitud. Jeesuse Kristuse ilmumine maa peal on Rudolf Steineri jaoks vähemasti 1900. aastast alates maa- ja inimarengu keskne sündmus. Selle tunnistuseks on „Kristlus kui müstiline tõsiasi”. Ent mispärast vaikib Steiner neis teostes Kristusest ja kristlusest? Me tahame vastata: kristlikkusest! „Sa ei pea oma Jumala nime asjata suhu võtma” – see kehtis tema jaoks ka Jeesus Kristuse nime kasutamisel. Ta kasutas seda tema jaoks püha nime äärmiselt hoolikalt ja ütles selle välja ainult siis, kui see oli asjast tulenevalt tõeliselt vajalik. Ja asjast tulenevalt oli see „Salateaduses” tõeliselt vajalik.

KRISTOLOOGIA

Kui evangelist Johannese sõnul ütleb Kristus ise enese kohta: „ma tean, kust ma tulen, ja ma tean, kuhu ma lähen” (Joh. 8,14), siis vastab see Kristuse enesetunnistus asjaoludele, mida Rudolf Steiner oma kristoloogias esitab. Kristlus kui ajalooline fenomen, mis algab Petlemmaga ja viib üle Kolgata Kristuse kirikuni, on vaid ajalisel piiratud avaldumisvorm maa peal. Kristuse olemus on igavene, see tähendab, et ajas sama moodi tagasi minevikku kui ka edasi tulevikku igavesena mõeldav. Ei ütle muud ka piibellik vormel: „kes oli (läbi kogu mineviku) – kes on (olevikus) ja kes tuleb (läbi kogu tuleviku) – selle kuningriigil ei ole ajas lõppu.“

Kui sõna ja mõiste „igavik” mõjul kristlased üldjuhul edasi mõtlemisest loobuvad, siis Rudolf Steineri vaatepunktist täitub see „möödunu” ja „tulevane” konkreetse eluga.

Keda – nii ta küsib – otsisid pärslased, egiptlased, kreeklased, germaanlased, kui nad oma templites ja pühades paikades aina uute nimede all – Ahura Mazdao, Osiris-Horus, Apollo, Baldur – ülevat päikeseolevust austasid ja palveis palusid? Lõppude lõpuks ei kedagi muud, kui olevust, kes hiljem on Naatsareti Jeesuse kehas inimeseks saanud. Sest see ülev päikeseolevus, keda eelkristlikud religioonid austasid, oleles ja teotses siis maailmade-kõrgustes – „Isa süles”. Jordani ristimisel asus see Jumal, kes oli eelneva aja olnud maavälises päikese-maailmas nagu „kodus”, elama ühte inimesse – Jeesusesse Naatsaretist ning elas temas kogu oma maise tegevuse aja, 3 aastat, kuni ristisurmani Kolgatal.

Nende seoste mõistmise eelduseks on, et päikese olemust ei kujutata ette mitte ainult materialistlikult füüsika seaduste põhjal toimiva gaasipallina, mis vesiniku tuumareaktsioonist pärit energia ilma mingi eesmärgi ja juhtimiseta juhuslikkuse põhimõttel laiali saadab. Rudolf Steiner annab sellele astrofüüsikalisele päikese-pildile spirituaalse tagapõhja. Analoogselt füüsilis-kehalise inimesega, mis on vaiminimese nähtumuslik kuju, kõneleb ta Kristuse ülevast *päikeseolevusest*, kelle jaoks nähtav päike oli eluareeniks kuni tema maa peale laskumiseni. Christian Morgenstern luuletajana vormib Rudolf Steineri kristoloogia selle aspekti sõnadesse:

Faß es, was sich dir enthüllt!
Ahne dich hinan zur Sonne!
Ahne, welche Schöpfer-Wonne
Jedes Wesen dort erfüllt!

Klimm empor dann dieser Geister
Stufen bis zur höchsten Schar!
Und dann endlich nimm ihn wahr:
Aller dieser Geister Meister!

Und dann komm mit Ihm herab!
Unter Menschen und Dämonen
komm mit Ihm, den Leib bewohnen,
den ein Mensch Ihm fromm ergab.

Faßt ein Herz des Opfers Größe?
Mißt ein Geist dies Opfer ganz? –
Wie ein Gott des Himmels Glanz
tauscht um Menschennot und
-blöße!

(Wir fanden einen Pfad, München
1914)

Mõista seda, mis end sulle avab!
Aima ennast Päikse juurde!
Aima, milline Looja-rõõm
Igat olendit seal täidab!

Roni siis üles nende vaimude
Astmetest kuni kõrgeima hulgani!
Ja siis lõpuks taju²⁹ teda:
Kõigi nende vaimude Meistrit!

Ja siis tule Temaga alla!
Inimeste ja deemonite sekka
Tule Temaga, asustama seda ihu,
Mille üks inimene Talle vagalt
loovutas.

Kas mõistab süda selle ohvri suurust?
Kas suudab vaim seda ohvrit täielikult
mõõta? –
Kuidas üks Jumal oma taevase hiilguse
vahetab inimese viletsuse ja alastuse
vastu!

(Me leidsime ühe raja, München 1914)³⁰

Christian Morgenstern (1871 – 1914)

²⁹ Tõlkimatu mitmetähenduslikkus – saksa keeles „nimm wahr“ - taju, pane tähele, pea silmas - võiks sõnasõnalt tähendada ka „võta tõeks“.

³⁰ Sisulise arusaadavuse huvides on luuletusest antud võimalikult otsene tõlge.

Jeesus Naatsaretist oli inimene, Kristus aga Logos – Jumal. Alates Jordani ristimisest hakkas Jumal-inimene, evangeeliumi Inimesepoeg elama ja teotsema.

Jeesuse sünd kui ettevalmistus selleks jumalikuks tegutsemiseks maa peal – evangeelium ütleb „Pühast Vaimust” põhjustatud – on saladusrikkalt juhitud. Ülemeeleline vaatlus ja selle võimalused nendesse saladustesse tungida annavad Matteuse ja Luuka poolt esitatud väga vastuolulistele kirjeldustele, milles on toodud lausa kaks teineteist esmapilgul täiesti välistavat sugupuud, mõlemale õiguse. Vana teoloogiline probleem „kahest Jeesus-lapsest” saab Rudolf Steineri poolt üllatava seletuse. Esimest korda kirjutab ta sellest avalikult oma raamatus: „*Die geistige Führung des Menschen und der Menschheit*“ („*Inimese ja inimkonna vaimne juhtimine*”) (1911). Kinnisemates ringides, näiteks Baselis 1909. aastal peetud loengutsükli Luuka evangeeliumist, käsitleti seda teemat põhjalikult ka juba varem. Kõike seda, mis evangeeliumides on öeldud, tuleb ja tohib Steineri järgi võtta sõna-sõnalt: „maa värises” – „päike läks pimedaks” – „templi eesriie kärises lõhki”. See sõna-sõnalt tõsiselt võtmine ei tähenda siiski mitte „pimedat uskumist“, vaid üleskutset füüsiliste tõsiasjade vaimseks tunnetamiseks.

„Sel hetkel, mil toimus Kolgata sündmus, hakkas see jõud, see impulss, mis varem võis Päikeselt Maale ainult valguses voolata, ennast Maa endaga ühendama; ning seeläbi, et Logos hakkas end maaga ühendama, seeläbi on Maa aura muutunud teiseks.

See füüsiline protsess, Kolgata sündmus, on ühe vaimse protsessi väljendus, ilmumus, mis seisab kogu maa-arenemise keskpunktis. Kes neid sõnu tänapäeva materialistliku maailmavaate mõttes mõista püüab, ei suuda endale seejuures kuigi palju ette kujutada. Sest ta ei suuda mõelda, et tookord selle ainulaadse Kolgata sündmusega on midagi sellist toimunud, mis erineb mõnest füüsiliselt sarnasest või muust samsugusest sündmusest. Ometigi on suur, võimas erinevus kõigi Maa-protsesside vahel, mis eelnevad sündmusele Kolgatal ja, mis sellele järgnevad.

*Kui Kolgata sündmust poleks toimunud, siis ei saaks iialgi juhtuda, et Päike ja Maa taas ühineksid. Sest Kolgata sündmuse läbi, mille kaudu Logose jõud end Maaga sidus, anti impulss, mis ajendab Logosjõudu taas Logosjõu poole püüdlema ja viib need mõlemad – Päikese ja Maa – lõpuks taasühinemiseni. Kolgata sündmusest alates on Maal – vaimselt vaadates – iseendas see jõud, mis teda Päikesega taas kokku viib. Seepärast ütleme me: Maa vaimsesse olelusse võeti vastu see, mis varem volas temani väljast – Logose jõud – läbi Kolgata sündmuse. Mis elas Maas enne seda? See jõud, mis Päikeselt Maale alla kiirgas. Mis elab Maas sealt alates? *Logos ise, kes läbi Kolgata on saanud Maa vaimuks.*“ (Hamburg 1908)*

Eelkristlikes müsteeriumireligioonides elas teadmine nendest seostest, nii et suudeti enda jaoks välja kujundada prohvetlus saabuva Messia, selle oodatava maailma Lunastaja kohta. Tuleviku ettevalmistamiseks praktiseeriti pühitsetute

müsteeriumikoolides haudapaneku ja ülesäratamise sümboolseid riitusi (Osirise, Iisise, Adonise jt. kultused). Kolgatal toimus see ajaloolise sündmusena, mis varem oli olnud riitus ja sümbol: surm ja ülestõusmine füüsilis-vaimse tegelikkusena.

Ka Laatsaruse ülesäratamist tuleb näha selles seoses. Siin toimus täiesti avalikult („kuid rahva pärast, kes siin ümber seisab” Joh. 11,42) surnuist ülesäratamine, nagu seda muidu ainult hierofantide poolt rangelt suletud ringides oli praktiseeritud. Ka judaismis tuntud ning kantud müsteeriumi-traditsioonide hoidjate ringis nähti Laatsaruse ülesäratamist müsteeriumide reetmisena („Aga ülempreestrid pidasid nõu Laatsarusegi ära tappa”, Joh. 12,10). Ja müsteeriumide reetmist karistati kõigis antiikaja religioonides surmaga. Sellest siis see halastamatu tahtmine Jeesus Kristust hävitada.

Kristluse vanem – apostellik – usutunnistus räägib Kristuse põrguskäigust tema surma ja ülestõusmise – Suure Reede ja Ülestõusmispüha hommiku – vahel. „Laskumine põrgusse“ – see pole Steineri järgi ei legend ega müüt, vaid üks vaimne sündmus, mis reaalselt aset leidis, ja mille kaudu hinged, kes olid surnud enne Kristuse poolt Maa muundamist, kogesid oma muidu pimedada hinge-horisoni otsekui täielikku valgustumist. („Et ta ilmuks neile, kes seal istuvad pimeduses ja surma varjus”, Luuka 1,79.)

Siis – ülestõusmispüha varahommikul – toimus tõeline ülestõusmine kui sündmus, millist ei enne ega pärast seda pole Maa peal kunagi toimunud. Kristuse vaimu ülevõim muundas surnukeha, võttis sellest iga inimese kehas teotseva vaim-kuju (fantommi) ning „põletas” ülejäänud tuhaks, mille Maa endasse võttis.

See keha, mida alates Ülestõusmispüha hommikust naiste ning jüngrite poolt nähti, polnud mitte füüsilis-materiaalne. Ta läks läbi „suletud uste” (Joh. 20,19). Ta oli üks muundunud keha, Maa eluväljas ühe uue inimkonna eona kõigiks tulevateks aegadeks. Nii tajuti teda selgelt-tundvalt, selgelt-nägelikult esimestel algkristlikel aegadel.

Algkristlus elas Jeesus Kristuse maist elu silmaga ja kõrvaga tunnistajate mälestuste jõust: „mida me oleme kuulnud, mida me oleme näinud oma silmaga ... ja mida meie käed on katsunud” (1. Joh. kiri 1,1) ning ka tema tunnistajate üleemeelistest elamustest: „ja et ta ilmus Keefasele, pärast seda neile kaheteistkümnele. Pärast ta ilmus ühekorraga rohkem kui viiesajale vennale ... pärast seda ta ilmus Jaakobusele, siis kõigile apostlitele; aga pärast kõike ta ilmus ka minule ...” (1. Kor. 15, 5-8)

See mälestus on evangeeliumide ja kirikutraditsiooni kaudu säilinud, olgugi nõrgenenuna, üleemeeline tunnetusvõime on tänapäeval kustunud ja kaduma läinud.

Siin tõstab nüüd Rudolf Steiner üles hoopis uue Kristuse kuulutuse. Ta juhib pilgu Damaskusele, Pauluse, kes oli varem olnud kristluse fanaatiline vastane, üleemeelisele läbielamisele, ning Johannese nägemuslikele kogemustele Patmose saarel, mis on meile edasi antud „Apokalüpsises” („Ilmutusraamatus”). See, mida kunagi kogesid need mõlemad vanaaja „peatunnistajad”, hakkab tulevikus üha enam

esinema viisil, mis vastab oleviku inimese mina-teadvusele. Inimesed hakkavad saama Kristus-elamusi, mis on vabad igasugusest subjektiivsusest. Inimestele saab osaks uus võime tajuda Ülestõusnu eeterlikku sfääri, nii et nad saavad ilma igasuguste kahtlusteta seda objektiivset ja abistavat Kristuse kohalolu kogeda. Sellega muutub märgatavalt inimkonna ühe osa vaimne situatsioon. Uus „vaatamisvõime” kandub paljudele ning tugevdab seeläbi ka „usujõudu”. Sest ka Steineri meelest on kristlus mõeldud kõigi inimeste jaoks ja mitte ainult üksikutele äravalitutele ja õnnistatutele. Ta peab rumalaks fraasi, *et teadmine peab asendama usu*. Ta toetub selgelt sõnadele, mida Jeesus Kristus ütles Toomale: „Õndsad on need, kes ei näe ja siiski usuvad!” (Joh. 20, 29) Ent uus murrang, mis avab kristluse jaoks maa peal uue ajajärgu, algab siis, kui kerkib esile ülemeeleline tajumisvõime, mille koolitamist antroposoofia taotleb. „Siis tohib tulevikus, kui esialgu ka ainult üks vähene hulk, läbi elada Pauluse sündmust Damaskuse teel ja tajuda eeterlikku Kristust, kes ülemeeliselisena inimeste sekka tuleb.” (Neuchâtel 1911)

„Vaimuteadus on olemas selleks, et avada inimestele arusaamine neist uutest võimetest, mis hakkavad inimeste maailmas ilmnema ...

Kristus saab taas tulema, kuid ühes kõrgemas reaaalsuses, kui seda on füüsiline. Selle poole suudetakse tõsta pilk ainult siis, kui on omandatud meel ja mõistmine vaimse elu jaoks ...

Kirjutage see oma südamesse, mis peab antroposoofia olema: üks ettevalmistus selleks suureks inimkonna ajastuks, mis meid ees ootab. (Berliin 1910)

Keegi ei saa Kolgata sündmust mõista, kes ei taha seda vaimus mõista. Seepärast on antroposoofiline vaimuteadus samal ajal ettevalmistus uuele arusaamale Kristusest ning Kolgata müsteeriumist.“ (Praha, 29. 4. 1923)

ANTROPOSOOFIA KUI KUNST

MÜSTEERIUMIDRAAMAD

Kui tänapäeval tagasi vaadata loengule, mille Rudolf Steiner 28. oktoobril 1909. aastal Berliinis „Kunstide olemusest” pidas, siis tundub see olevat otsekui avamäng tema elu uuele etapile. Sest see loeng ei kujuta enesest mingit teadlase kõnet „kunstist”, vaid see loeng ise on esimesest kuni viimase sõnani teadlikult kujundatud kunstiteos.

Kuid see lehekülg Rudolf Steineri elus sai alguse juba varem. Teosoofilise Seltsi Euroopa Sektsioonide Liidu 4. aastakongressil Münchenis 1907. a. toimusid esimesed draamaetendused. „Kongressi programmi võeti ka üks kunstiline etteaste. Marie von Sivers oli Edouard Schuré Eleusise draamade rekonstruktsiooni juba ammu ära tõlkinud. Ma kohandasin teksti keeleliselt etenduse jaoks. Selle draama lisasime oma programmi. Sellega oli loodud otsekui vana müsteeriumikultuuri jätk, olgugi et veel nõrgas vormis, aga peasi, et kongress sisaldas endas kunstilist. Kunstiline, mis osutab tahtele, et spirituaalset elu seltsis siit alates ei jäeta ilma kunstiliseta.“

Marie von Sivers u. aastal 1910

Antroposoofia selle külje jaoks tundus München olevat otsekui ettemääratud paik. Siin oli olemas atmosfäär, milles kunstiline element võis end koduselt tunda.

„Berliinis ja Münchenis kujunesid antroposoofilise tegevuse kaks nii öelda vastandlikku poolust.” Berliin oli läbi ja lõhki sukeldunud ratsionalismi ja intellektualismi sfääri. Siin hinnati antroposoofia arendamist selges mõttelisuses. „Teisiti oli see Münchenis. Seal toimis kunstiline element antroposoofilises töös algusest peale. Ning selles lasi taoline maailmavaade nagu antroposoofia end vastu võtta hoopis teisel viisil kui ratsionalismis ja intellektualismis. Kunstiline pilt on spirituaalsem kui ratsionalistlik mõiste. Ta on ka elav ega surma vaimset hinges, nagu seda teeb intellektualism. Münchenis olid liikmeskonna ja kuulajaskonna kujunemisel tooniandvad isiksused sellised, kelle puhul kunstiline tunnetus nimetatud moel toimis.

Edouard Schuré (1841-1929)

See tõi nüüd endaga kaasa ka selle, et Berliinis moodustus algusest peale täiesti ühtne Antroposoofilise Seltsi haru. Nende huvid, kes antroposoofiat otsisid, olid sarnased. Münchenis kujundasid aga kunstilised tunnetused eraldi ringides individuaalseid vajadusi, ja ma pidasin sellistes ringides ettekandeid.“

On enesest mõista, et see kunstiline töö Münchenis, mis reeglipäraselt kuni 1913. aastani igal augusti kuul oma kõrgpunkti saavutas, lõi mitmekesised sidemed Münchени kunstnikega, kes elasid seal sõltumata antroposoofiast. Loengute kuulajate seas leidis ka selliseid mehi nagu Vassili Kandinsky ja Aleksei Jawlensky, kes ka hiljem Steineri üles otsisid, et küsida temalt nõu oma isikliku elu jaoks, ilma et nad seejuures antroposoofiale pühenduksid. Will Grohmanni Kandinsky mono-

graafiast loeme, et Kandinsky lõi 1908. aastal maalitud Arieli stseeni pärast ühe Steineri loengu kuulamist. „Võib-olla avaldasid järelmõju ka Rudolf Steineri vaimsed vaated, kellega ta oli Berliinis kokku puutunud ... Kandinsky jagas Steineri tunnet katastroofilisest situatsioonist, teaduse küündimatusest ning vaimse vaate hädavaajalikkusest.“

Pärast seda, kui Edouard Schuré „Lutsiferi lapsi“ 1909. aastal oli esmakordselt mängitud, muutusid Rudolf Steineri müsteeriumidraamad alates 1910. aastast antroposoofilise töö oluliseks osaks. Lavale tuli esimene tema poolt kirjutatud müsteeriumidraama. Sellele järgnes kuni 1913. aastani veel kolm – igal aastal üks.

1910	„Pühitsuse väravad“
1911	„Hinge katsumus“
1912	„Lävevalvur“
1913	„Hingede ärkamine“

Viies draama oli plaanitud 1914. aastaks, kuid maailmasõja puhkemise tõttu ei jõudnud see enam lavale.

Neid draamasid mängisid kutselised näitlejad ja harrastustrupid suurima pühendumusega. Kohalolnute üksmeelsele kinnitusele jätsid need vaatajaskonnale, kelleks olid enamasti hästi ettevalmistatud Teosoofilise, hiljem Antroposoofilise Seltsi liikmed, väga sügava mulje.

Ülevaade Münchenis Rudolf Steineri juhtimisel toimunud etendustest. (Allikas: Rudolf Steiner. *Enesetunnetus*, Nachlaßverwaltung, Dornach 1950)

1907

19. mai: E. Schuré „Eleusise püha draama” maailmaesietendus

1909

22. august: E. Schuré „Luciferi lapsed” maailmaesietendus

1910

14. august: E. Schuré „Luciferi lapsed” 1. kordusetendus

15. august: R. Steineri „Pühitsuse värav” maailmaesietendus

1911

13. august: E. Schuré „Eleusise püha draama” 1. kordusetendus

15. august: R. Steineri „Pühitsuse värav” 1. kordusetendus

17. august: R. Steineri „Hinge katsumus” maailmaesietendus

1912

18. august: E. Schuré „Eleusise püha draama” 2. kordusetendus

20. august: R. Steineri „Pühitsuse värav” 2. kordusetendus

22. august: R. Steineri „Hinge katsumus” 1. kordusetendus

24. august: R. Steineri „Lävevalvur” maailmaesietendus

1913

19. august: R. Steineri „Lävevalvur” 1. kordusetendus

20. august: R. Steineri „Lävevalvur” 2. kordusetendus

22. august: R. Steineri „Hingede ärkamine” maailmaesietendus

23. august: R. Steineri „Hingede ärkamine” 1. kordusetendus

28. august: Esimene eurütmiaetendus

Sõja puhkemine augustis 1914 lõpetas edaspidiseks plaanitud etendused.

Neid draamasid ei suudeta õigesti hinnata, kui neid võrreldakse traditsioonilise draamakirjandusega. Neid tuleb otseselt mõista kui „müsteeriumidraamasid”. Nendes esitatakse inimsaatusi, mis on omavahel seotud läbi mitme maise elu. Näidatakse vaimuotsijaid, kes käivad enesetunnetuse teed ja saavad seeläbi juhitud vaimse maailma läveni, igäüks omal moel. Oma meditatiivses elus kogevad nad kiusatusi ja trööste, mis ulatuvad kaugele üle tavaliste, maiste elamuste. Oleviku-kogemused muutuvad läbipaistvaks ja juhivad varjatud tagapõhjadeni läbi keskaja kuni egiptuse ajani välja.

Tegemist ei ole dramaatilise pingega tavapärasel mõttes. Igasugustest „lavaefektidest” on teadlikult loobutud. Vaimu-ilmutamised kunsti rüüs, nii võiks neid Rudolf Steineri müsteeriumidraamasid võibolla nimetada – sisaldavad nad ju pea-aegu kõike, mida ta tunnetuslikul tasandil oma raamatutes on kirjeldanud inimese ja tema saatuse kohta korduvates maistes eludes, nüüd aga dramaatilise näitekunsti vormis.

Osalejad jutustavad, kuidas Rudolf Steiner tõi igal hommikul kaasa töös oleva draama järgmise osa, mille ta möödunud ööl oli kirja pannud. Kui tema oli vaim, kes oma juhustega, alates tekstist, kostüümidest ja lavapiltidest kuni lavastamiseni välja tervikut juhtis, siis selle ettevõtmise hingeks võib nimetada Marie von Siversit, hilisemat proua Marie Steinerit. Tema senine saatus oli ta selle ülesande jaoks ette määratud. Juba Peterburis oli ta suurepärase näitlejate juures õppinud ning seda Pariisis jätkanud. Ta seisis oma lavakarjääri alguses, kui ta kohtus teosooftiga ja seepeale loobus näitlejaametist. Looduse poolt oli teda õnnistatud ebatavalise häälega, retsitatsioon oli tema element. Nii seisis ta Rudolf Steineri kõrval ja aitas tema draamad ellu viia.

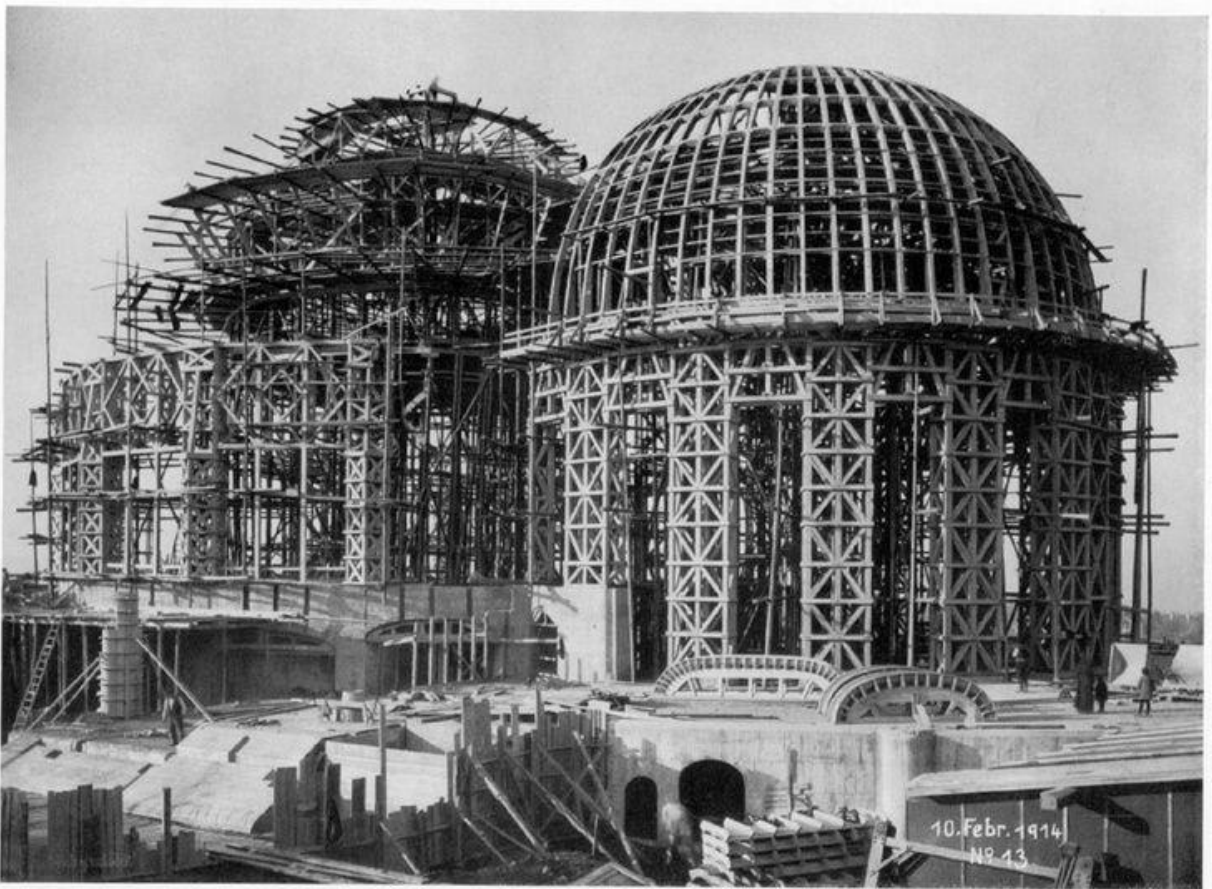
24. augustil 1913 kirjutas Christian Morgenstern Münchenist oma sõbrale, näitlejale Friedrich Kayßlerile pärast müsteeriumidraama elamust:

„See Steineri müsteerium... ei ole mitte näidend, vaid see peegeldab vastu vaimseid maailmu ja tõesid. See juhatab sisse – kuigi võib olla, et esikteosega, esimese tööga käivad kaasas mõned raskused – täiesti uue taseme, täiesti uue kunstiepoohhi. See epooh ise on veel kaugel; võib olla peab mööduma sadu aastaid enne kui inimeste hulk, kes sellist puht vaimset kunsti igatsevad, on muutunud küllalt suureks, et pea igas linnas seda laadi müsteeriumietendusi väärilise lugupidamise ning austusega esitataks ja vastu võetaks – kuid siin „Pühitsuse värava” juures on selle ajalooline lähtepunkt, siin viibime me selle sündimise juures ... Midagi tohutut tekib siin meie ees ja meie endiga – mingi vaimne mägimaastik, mida terve inimelu vältel pole võimalik täielikult tundma õppida.“

Etendused toimusid sel ajal Müncheni lavadel, Schauspielhausis, Gärtnerplatsi teatris ja Rahvateatris. Need teatrid pakkusid küll välises mõttes kõlbulikke lavasid, kuid „Müsteeriumi“-draamade ja nende spirituaalsuse raamistikuna olid nad täiesti ebasobivad. Sellest kasvas välja vajadus ehitise järele, millest saaks neile etendustele väärikas, vaimule vastav katteümbris. Moodustati „Johannes-Bau-Verein” (Johannese-Ehitise-Ühing) eesmärgiga luua Münchenis hoone, mis sisaldaks lava müsteeriumi-draamade etendamiseks ja samal ajal oleks sobiv ka antroposofiilise tegevuse keskuseks Saksamaal. Pärast mõningaid hoovõtmisi see plaan luhtus. Selle asemel tuli sõpradelt Šveitsist pakkumine, et Dornachis Baseli lähedal on üks suur maatükk ehituse tarvis ära anda. Rudolf Steiner sõitis kohale, nägi seda maatükki ning võttis pakkumise vastu.

ESIMENE GOETHEANUM

Milline õnnelik saatus! Sest ajaloo numbrilaud näitas juba aastat 1913. Aasta hiljem puhkes esimene maailmasõda. Šveits Euroopa südames jäi – nagu ka teises maailmasõjas – kõigist hädadest puutumata. Nii tekkis Rudolf Steineril võimalus püstitada „kolme maa nurka”, kus puutuvad kokku Prantsusmaa, Saksamaa ja Šveitsi piirid, esimene „Goetheanum”. Et ehitisele selline nimi valiti, teadustati veel kord kogu maailmale, kui väga soovis Rudolf Steiner antroposoofiat siduda Goethe olemuse ning loominguga.

Esimese Goetheanum ehitusjärgus (1914. aasta veebruaris)

Juba septembris 1913 järgnes nurgakivi panek, aprillis 1914 sarikapidu. Sel ajal kui Vogeesidest (mäeahelik Ida-Prantsusmaal), mis oli Dornachi künkalt selgesti nähtav, kostus kahurite kõmin, töötasid seitsmeteistkümnesse eri rahvusesse kuuluvad inimesed üheskoos antroposoofilise liikumise esimese keskuse kunstilise väljakujundamise kallal. Betoonsoklile rajati kahe kupliga puitehitis, mis oma ehitusstiililt kujutas midagi täiesti uut. Tuli lahendada ebatavalisi matemaatilisi ja tehnilisi

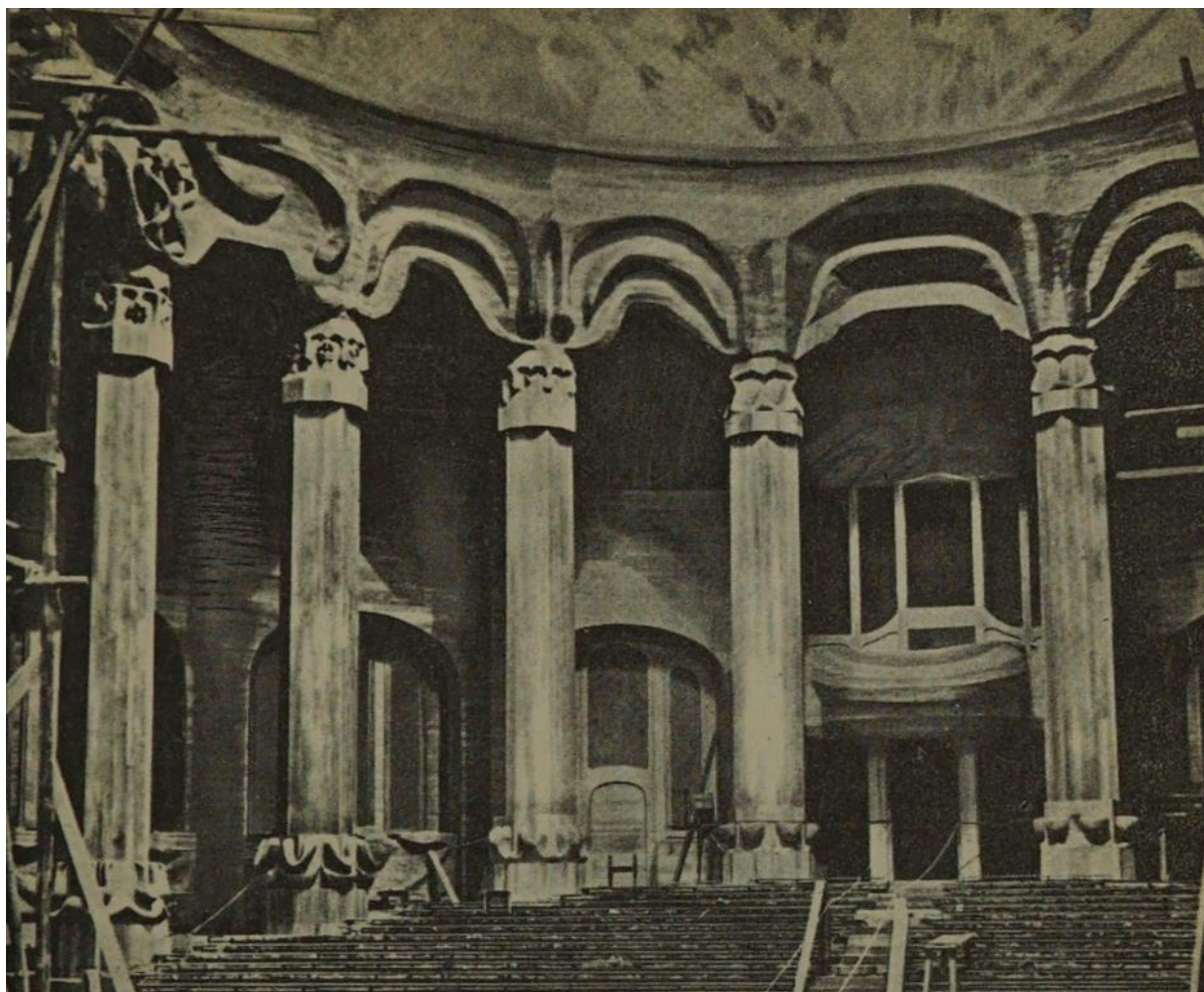
probleeme, et püstitada kaksik-kuplit, lava ning umbes tuhat inimest mahutava pealtvaatajate ruumi kohale. Ehituskulud – enam kui seitse miljonit šveitsi franki kaeti annetustest.

Kapiteelide paigaldamine sammastele

Arhitektid, skulptorid ja maalikunstnikud töötasid koos ühe teose kallal ja panid – Rudolf Steineri alalise juhendamise ja praktilise kaasa töötamisega – aluse sellele,

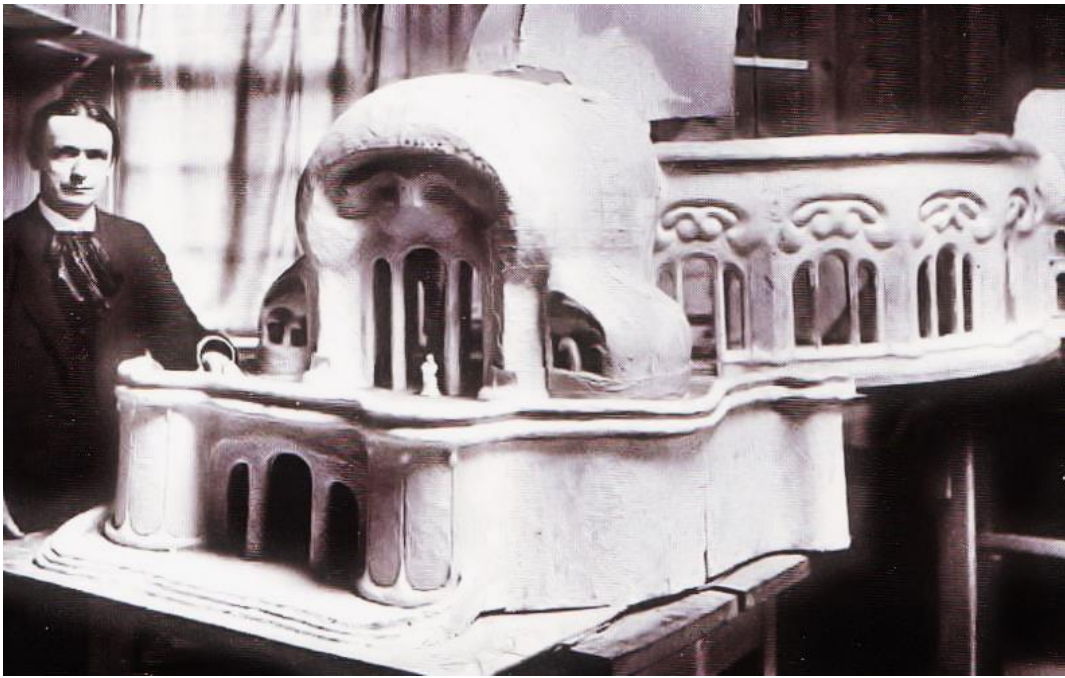
mida tänapäeval tuntakse antroposoofilise arhitektuuri, skulptuuri ja maalikunstina ning mille üle nii palju vaieldakse.

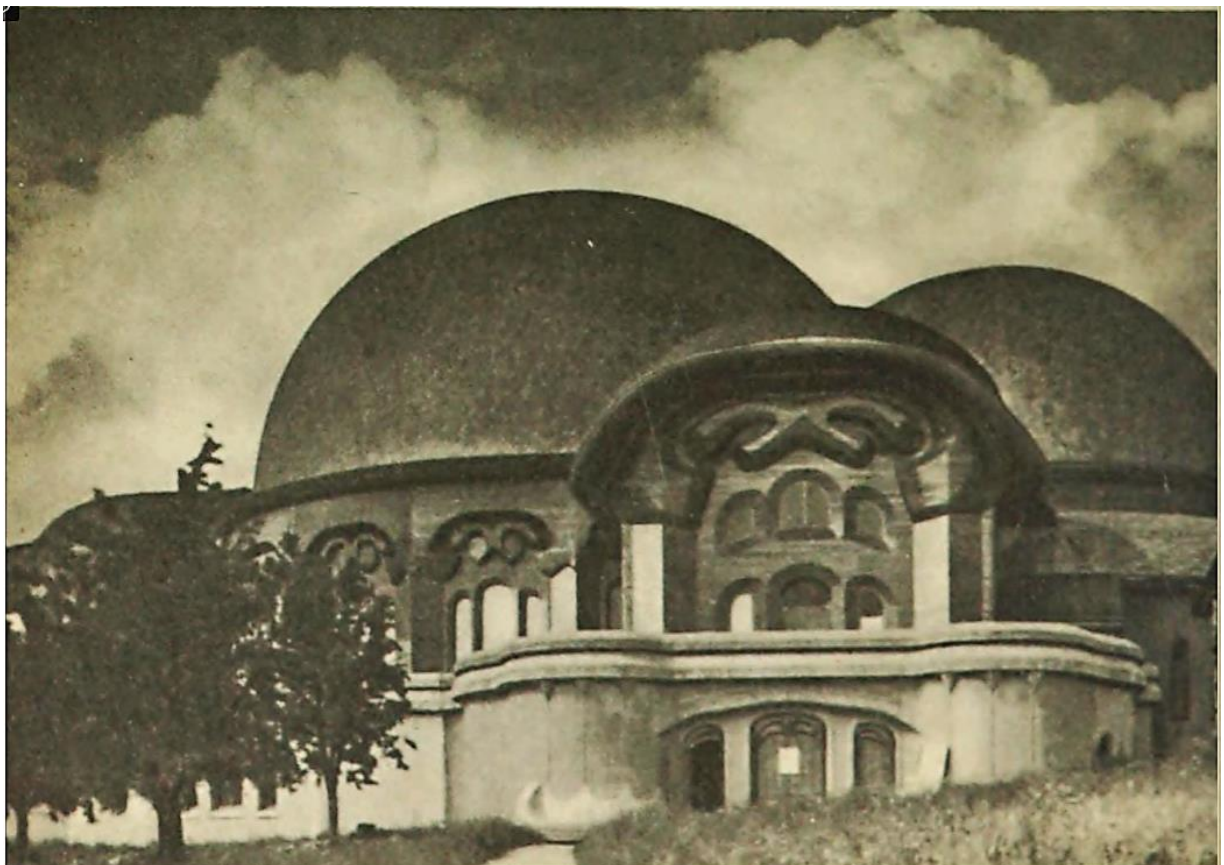
Pealtvaatajate ruum ehitusjärgus

Sellest ajast on säilinud nii mõnedki Steineri oma käega joonistatud arhitektuuri ja maali visandid. Karikatuurid, mida ta vahetevahel teejoomise ajal paberist salvrätile viskas, annavad tunnistust tema huumorimeelest.

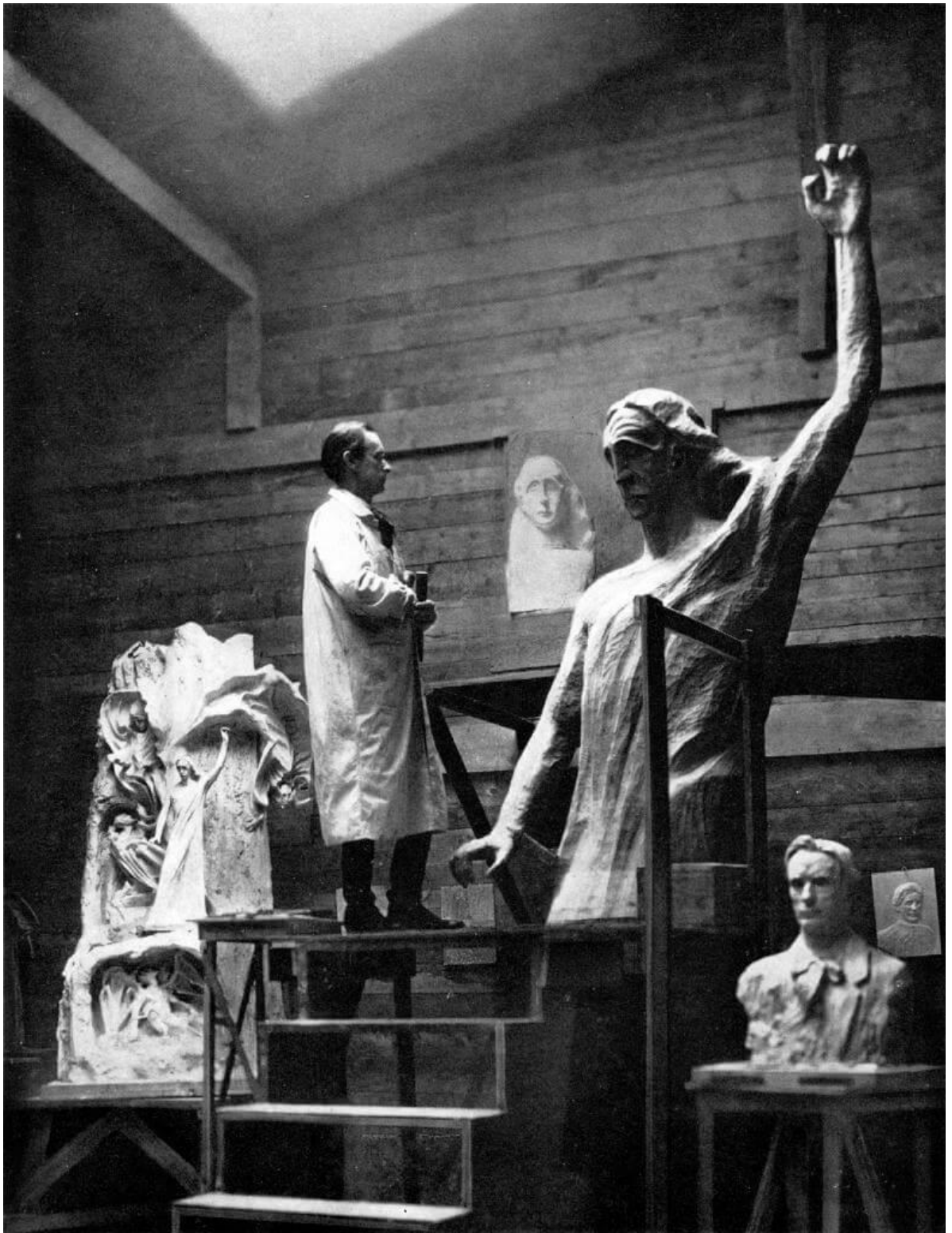
Lava tagapõhjal, hoone idapoolses osas, pidi seisma üks Kristuse kuju. Püsti sirutatuna astub see „inimkonnaesindaja” kahe vastasjõu – silmakirjaliku kiusaja Luciferi ja pimedat-tumeda kondistunud-kalestunud Ahrimani – vahelt läbi. See plastiline grupp on suures osas Rudolf Steineri enda poolt peitli ja haamriga loodud – kuigi varase surma tõttu ei saanud ta seda kahjuks päris lõpetada. See päästeti Goetheanumi põlemise ajal 1923.a. ja on tänapäeval üheks tähelepanuväärsemaks kunstiteoseks, mille Steiner on oma käega teinud.

Rudolf Steiner esimese Goetheanumi maketiga

Vaade esimesele Goetheanumile lõunast

Rudolf Steiner ateljees 1919. a

De Jaager'i maja

Haus de Jaager

EURÜTMIA

Igal ajastul on kultuurrahvastele antud kunstidena oma arhitektuur, skulptuur, maalikunst. Ajavaimu hingelis-vaimne situatsioon on alati peegeldunud kunstilistes teostes. Vanade egiptlaste püramiidid, kreeklaste templid, keskaegsed katedraalid on sellisteks ajavaimu ilmutusteks. See on antroposoofia, kui „kultuurimpulsi” olemuses sees, et Rudolf Steiner neil mainitud kunstialadel uusi impulsse pidi andma. Eriti Berliini ja Münchени perioodil pöördusid paljud väljapaistvad kunstnikud nõu küsides tema poole. Eurütmia on aga täielikult uus looming. Seda ei saa mõista ei gümnaстика ega tantsuna, ka mitte pantomiimina. Ta on, tõsi küll, üks „liikumiskunst”, kuid sellisena on ta samal ajal ka – kui lubatakse sellist sõna – „teaduskunst”. Et sellest aru saada, tuleb sõnast „teadvus” kõrvaldada kõik, mis on kuidagi seoses „intellektuaalsusega”. Pole olemas ühtegi intellekti-kunsti, intellekt on kõige tõeliselt kunstilise ürgvaenlane. Eurütmia püüab sõna ja heli vaimseid

seaduspärasusi ja kvaliteete žestide ja liigutuste kaudu nähtavaks muuta ja kunstilise elamuseni viia. Selleks on vaja „vaimu-teadvust“, mis on võimeline kunstiliselt läbi elama nähtamatuid eluprotsesse, mis on iga väljaöeldud vokaali, konsonandi, iga silbi, iga sõna, iga tooni ja heli aluseks. Sellest subjektiiv-objektiivsest läbielamisest tekib eurütmiat kui „nähtav kõne“, kui „nähtav laul“. Alates kõige lihtsamatest algusajadest 1912. aastal, arenes eurütmiat Marie Steineri hoole all kolmes suunas: lavakunstina, haridus-arengu-abivahendina koolides ja ravieurütmiat.

Veel oma viimasel eluaastal viis Rudolf Steiner kahel eurütmiakursusel ühtekokku 23 loenguga lõpule selle uue kunstisuuna põhjaneva tutvustamise. Dornachi kool Šveitsis ja Königeni kool³¹ Saksamaal on sellest ajast alates näidanud paljudel Euroopa laval, millise kõrge tasemeni on jõudnud tema poolt antud impulss. Vaadates kaasaegse tantsukunsti arengut, kuhu mõjuvad Aafrika ja Ameerika rütmid, mis eranditult haaravad inimese ala- ja ebateadvust, paistab eurütmiat otsekui teraapilise impulsi inimese liikumise väljal. Mõningad Steineri aforismid eurütmiat kohta:

„Inimene, kes seisab meie ees, kujutab endast üht valmis vormi. Ent see valmis vorm on tekkinud liikumisest... Ja me lähme tagasi ürgliikumiseni, milles me kujundame välja eurütmiat... Jumal eurütmiat tekitab, ning seetõttu, et ta eurütmiat tekitab, selle eurütmiat tekitab tulemusena tekib inimkuju.

...sest eurütmiat tekitab on teatavas mõttes millegi kujundamine, moodustamine žestidest ja liigutustest, aga mitte mööduvatest, meelevaldsetest žestidest, vaid kosmilistest, sügavatest, tähendusrikastest žestidest, sellistest, mis ei saa olla teistsugused, mis ei pärine mitte inimhinge meelevallast. (Dornach 24. 06. 1924)

Tõepoolest, ühegi kunsti puhul ei saa nii intensiivselt viisil tunda, kogeda enese sisseasetatust kosmosesse kui eurütmiat tekitab kunsti puhul.“

Marie Steiner: „Eurütmiat tekitab tähendab laulmist liigutuste kaudu. See on laul. See pole mitte tants ega miim: see on laulmine.“

KÕNEKIJUNDUS

Oleks pidanud kuulma Rudolf Steinerit rääkimas, et mõista tema sisemist seost kõnega. Tema sooja, hingestatud hääle loomulik kõla oli värvitud Viini dialekti armastusväärsega. Ta häälel oli loomupäraselt mingi hämmastav ulatus, mis võimaldas tal näiteks kõiki rolle müsteeriumi-draamades ise näitlikult ette lausuda. Olgugi, et reeglina loovutas ta tähtsama positsiooni Marie Steinerile, kui haritud kõnekujundajale, on ta siiski mitmeid kordi, viimati septembri-nädalail 1924, oma

---

³¹ Privates Eurythmisches Konservatorium Königen am Neckar oli Else Klingi rajatud eurütmiat kool. Kuna 1944. aastal pommitati Stuttgarti Eurythmeumi hoone täielikult rusudeks, siis jätkas Else Klink pärast sõja lõppu koolitust ja lavatööd Königenis Neckaris. Selle raamatu esmailumise ajal (1963) ehitati Stuttgartis uut hoonet.

Marie Steiner, sünd. von Sivers (1867-1948)

avaliku tegevuse lõpul, „Kõnekujunduse ja draamakunsti” kursuse raames, andnud imestustäratavaid näiteid oma kõnekuunsti võimest. Sellel kõnekujundajatele ning näitlejatele peetud kursusel, viis ta täide kõik need mõtted, mis tärkasid tal juba antroposofia-eelse tegevuse alguses, ja mis lasid tal Goetheanumi nimetada *kõnelemise majaks* ja *sõna majaks*.

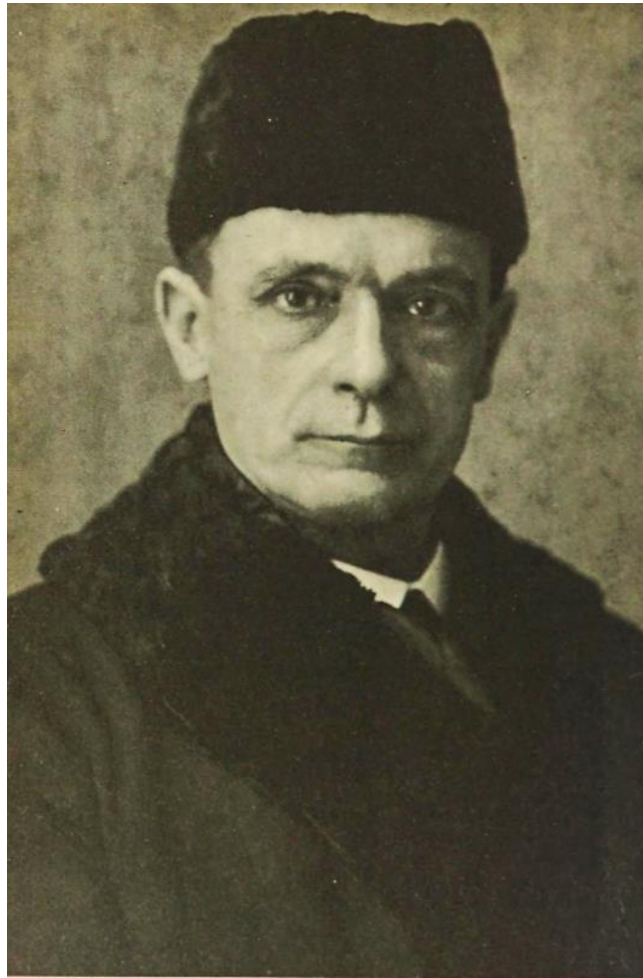
Oma „*Elukäigus*” tsiteerib ta end, kuidas ta ajakirjas „*Dramaturgische Blätter*“ märtsis 1898 kõnekuunsti kohta kirjutas:

„*Hariliku kõnelemise tõstmine kunstiteoseks on haruldus... Meil puudub peaaegu täielikult tunne kõnelemise ilu jaoks ja veelgi enam*

karakteerse kõne jaoks ... Tänapäeval peetakse kunstilist kõnelemist enamasti äpardunud idealismiks ... Selleni poleks iial jõutud, kui oleks paremini mõistetud kõne kunstilist kujundamisvõimet...“ ja ta lisab (1925):

„*See, mis mu vaimusilma ees siis seisis, võis alles palju hiljem Antroposofiilises Seltsis teatud laadi teostuse leida. Marie von Sivers (Marie Steiner), kes oli kõnekuunsti vaimustatud, pühendas kõigepealt ennast tõeliselt kunstilisele kõnelemisele, ja alles tema abiga sai võimalikuks kõnekujunduse ja draamakunsti kursustel töötada selle ala tõeliseks kunstiks tõstmise suunas*”.

Dornachis loodi „Kõnelevate ning muusaliste kunstide sektsiooni” osana Kõnekujunduse Kool, kus nüüd juba aastakümneid on saanud koolitust nii kutselised kõnekujundajad kui ka näitlejad, õpetajad jpt.

Rudolf Steiner 1920

LOENGUTEGEVUS – ESIMENE MAAILMASÕDA

Rudolf Steineri loengutegevus kasvas aasta-aastalt. Kõrvuti üksikloengutega avalikkuse ees või väiksemates ettevalmistatute ringides, tuli tal esitada ka pikki loengute tsükleid, mis mõnes linnas kestsid tihti mitu nädalat. Kõike, mis on tema raamatute sisuna avaldatud, on ta neis loengutes välja arendanud. Siiski tuli loengutes juttu ka paljust muust, mida raamatutes ei leidu. Seetõttu tekkis Antroposofiilise Seltsi liikmete seas soov ka „tsüklite sisu“ trükitud kujul omada. Steiner andis sellele soovile üsna vastumeelselt järele, kuna ta tunnetas väga teravalt seda stiililist vahet, mis eksisteerib vabalt kõneldud ning kirjapandud sõna vahel. Aga järele ta andis. Tänapäeval on valdav osa tema poolt peetud kuuest tuhandest loengust trükitud ning koos ta raamatute, artiklite ja muuga pärandihalduse poolt Rudolf Steineri teoste koguväljaandena uuesti avaldatud.

Kuigi ka varasematel aastatel tuli Steineril loengute pidamiseks mõningaid reise välismaale ette võtta – nii pidas ta näiteks 1906 Pariisis 18 loengut, mille kuulajateks

olid ka Edouard Schuré ja Dmitri Merežkovski³² – juhatab 1908. aasta reisiga Hollandisse ja kahe Skandinaavia-reisiga sisse tema uue intensiivse Euroopa-tegevuse perioodi, mis kulgeb tõusvas joones kuni Esimese maailmasõja puhkemiseni.

Vahetult enne sõja puhkemist oli ta kõnelenud Rootsis (Norrköpingis) ning viibis nüüd viimastel juulipäevadel Bayreuthis kuulajana sealsel pidulikul etendusel („Parsifal”). Sõja-aastatel elas ta vaheldumisi Dornachis ja Berliinis. Augusti lõpul oli tal Koblenzis Saksa kindralstaabi ülema kindralooberst Helmuth von Moltkega tolle palvel üks vestlus, millele järgnesid hiljem pahatahtlike ringkondade grotesksed kahtlustused. Ei midagi vähemat kui kaotust Marne'i lahingus ning sellega kogu Saksamaa lüüasaamist veeretati tema kui „maagilise mõjutaja” kaela. Von Moltke oli Steinerit usaldama hakanud ja privaatses asjades talt nõu küsinud. Sõjalise olukorra kulgemisega polnud sel vestlusel vähimatki seost.

24. detsembril 1914. a. sõlmis Steiner abielu Marie von Siversiga. Anna Steiner (lesena Eunike) oli juba 1911. aastal surnud.

Prantslaste (vahepeal ka Schuré) poolt heideti Steinerile ette, et ta olevat seisnud sõja vältel liialt sakslaste poolel. Kes kõiki Steineri väljaütlemisi, eriti aastatel 1914-1916, täpselt uurib, see märkab muidugi, et ta „Antandi” hävitustahte vastu üles astub ja seda karmide sõnadega nuhtleb. Tema enda positsioon ei ole aga ühelgi etapil saksa šovinistidega sama. 1910. aastal kõneles ta Kristiaanias (Oslos) põhjalikult „Üksikute rahvahingede missioonist”, tuletades iga rahva vaimsest eripärast ka tema erilise ülesande kõikide rahvaste kogukonnas. Selles mõttes uskus Steiner sügavalt saksa rahva vaimsesse missiooni. Wilhelm II-st ja tema edevatest võimupüüdlustest ei oodanud ta igatahes midagi. Küll aga väga palju sellelt rahvalt, kes oli andnud Goethe, Schilleri, Fichte, Schellingi, Hegeli. Selle missiooni ei pidanud ta veel lõpetatuks, vaid lootis veel midagi suurt.

Wilsoni rahuprogrammi, mis apelleeris üksikute hõimude ja rahvusrühmade egoismile, lükkas ta tagasi kui illusiooni. Ta nägi ette, et sotsiaalsete küsimuste ja tõeliste riigiprobleemide tegelikku lahendust – nii nagu see on õnnestunud näiteks kolme keelt kõnelevas Šveitsis – ei saavutata väikseimate rahvakildude „enese-määramisõigusega”. Steineri katsed kõneluste kaudu juhtivate poliitikutega (sealhulgas välisminister Richard von Kühlmanniga enne rahuläbirääkimisi Brest-Litovskis) ning memorandumitega (mis anti Austria keisri kabinetiülema krahv Arthur Polzer-Hoditzki kaudu üle keiser Karlile) ei suutnud Saksamaa tragöödiat vältida.

Pärast Saksamaa kokkuvarisemist pöördus Rudolf Steiner 1919. aastal üleskutsega „Saksa rahva ja kultuurmaailma poole.”

---

³² Vene kirjanik (vene sümbolismi üks rajajaid), tõlkija ja religioonifilosoof, kelle looming on oluliselt mõjutanud Sigmund Freud, Andrei Belõid, Mihhail Bulgakovit ja Thomas Manni. Tuntuks saanud oma romaani- ja näitekirjandusega „Kristus ja Antikristus“, mille kolmest romaanist – „Julianus Usutaganeja“, „Leonardo da Vinci“ ning „Peeter ja Aleksei“ – on eesti keeles 2024 ilmunud neist esimene: „Jumalate surm. Julianus Usutaganeja“ Erle Nõmme tõlkes. 1913 on see ilmunud ka A. H. Tammsaare tõlkes.

„Saksa rahvas uskus, et tema poole sajandi eest püstitatud riigihooned on kindlalt rajatud piiramatuks ajaks. Augustis 1914 arvas ta, et sõjaline katastroof, mille algusesse ta nägi end olevat asetatud, saab selle hooned võitmatust ainult tõestada. Täna võib ta vaadata vaid selle varemetele. Taolistele läbielamistele peab järgnema järelemõtlemine enese üle. Sest need läbielamised on tõestanud, et pool sajandit valitsenud arvamus, eriti sõja-aastatel valitsenud mõtted, olid traagiline eksitus. Kus peituvad tolle hukatusliku eksituse põhjused? See küsimus peab Saksa rahva liikmete hingedes nõudma enese üle järele mõtlemist. Kas on praegu jõudu selliseks järele mõtlemiseks, sellest sõltub Saksa rahva elu võimalus. Tema tulevik sõltub sellest, kas ta on võimeline endalt tõsiselt küsima: kuidas ma olen oma eksimusse sattunud? Kui ta esitab täna endale selle küsimuse, siis tähtsustab temas tunnetus, et ta rajas poole sajandi eest riigi, kuid jättis seadmata sellele riigile Saksa rahva sisemisest olemusest tuleneva ülesande.“

Sellele järgneb kontsentreeritud nõue, senine kompakne riigiehitus liigendada kolmeks süsteemiks: vaimseks, poliitiliseks ja majanduslikuks. Ainult ühiskondliku struktuuri kolme liikme erisuunaliste huvide ja ülesannete seda laadi lahtiharutamise kaudu on võimalik jätkuvalt ähvardavat kaost vältida. Üleskutse lõpeb sõnadega:

„Kas ollakse valmis oma mõtlemisega alluma tegelikkuse nõudmistele või pole õnnetusest midagi õpitud ning selle, mis meid siia on toonud, jätkamise kaudu edaspidi tekkiv suurendab vaid õnnetust piiritutesse mõõtmisesse.“

Sellele üleskutsele kirjutasid alla isiksused, kellest paljud polnud ei varem ega hiljem antroposoofiaga seotud. Aga nad olid valmis üleskutse idee teostamise eest välja astuma ja oma nime alla panema. Allakirjutanute seas leiame me teiste seas: prof. dr. Hans Driesch, Heidelberg; prof. dr. Hans Ehrenberg, Heidelberg; prof. dr. R. Gaupp, Tübingen; prof. dr. Goldstein Frankfurt; prof. Hugo von Habermann, München; Herman Hesse, kirjanik, Bern; W. J. Hilger Hansa-Lloyd-Werke direktor, Bremen³³; Theodor Kappstein, kirjanik, Charlottenburg; prof. Kärcher, Karlsruhe; prof. dr. Kippenberg, Bremen; prof. dr. Theodor Landau, Charlottenburg; Wilhelm Lehmbruck, skulptor, Zürich; Le Seur, kirikuõpetaja, Berlin-Lichterfelde; prof. dr. Friedrich Lienhard, kirjanik, Weimar; prof. dr. Paul Natorp salanõunik, Marburg; prof. Dr. Ludwig Oehninger, Berliin; dr. Alfons Paquet, kirjanik, Frankfurt; Max von Pauer, konservatooriumi direktor, München; dr. theol. Martin Rade, Marburg; dr. Von Pechmann, kaubanduspanga direktor, München; Gabriele Reuter, kirjanik, Berliin; prof. dr. Schauinsland Rahvastemuuseumi direktor, Bremen; E. Schlegel, Tübingen; dr. Wilhelm von Scholz, kirjanik, dramaturg, Stuttgart; Siegmund-Schultze, linna noorsooameti direktor, Berliin; Richard Seebohm, erumajor, Kassel; Traugott von Stackelberg, München; dr. Hans Hasso von Veltheim, direktor,

---

³³ Huvitavaks kõrvalmärkuseks – Hansa-Lloyd-Werke AG tootis esialgu põhiliselt elektriautosid. Seda alates 1905. aastast.

München; dr. H. Voith, tööstur, Heidenheim; prof. dr. Kurt Wolzendorff, Königsberg; dr. Hugo Sinzheimer, parlamendi liige, Frankfurt; prof. dr. Otto, Frankfurt.

Vahetult seoses selle üleskutsega tekkis liikumine, mida nimetati „Kolmeliikmelisuseks” (Dreigliederung), mis oli Rudolf Steineri poolt ellu kutsutud sotsiaalse küsimuse lahendamiseks.

„KOLMELIIKMELISUSE” LIIKUMINE (1918-1921)

„... Isegi kui antroposoofia juured asuvad eelkõige seni saavutatud sissevaadetes vaimsesse maailma, siis on need siiski ainult juured. Tema võrsed, lehed, õied ja viljad kasvavad sisse inimese elu ja tegevuse kõikidesse valdkondadesse.”

Aeg Rudolf Steineri elus, mil see väide ka avalikkuse jaoks tõeks pidi osutama, saabus esimese maailmasõja traagilise lõpuga. Alates 1916. aastast oli Steineril silme ees keskriikide³⁴ võimalik lüüasaamine. Selle taga nägi ta hiiglasuurelt üles kerkimas sotsiaalküsimust. Terve tema loenguline tegevus aastatel 1916–1918 oli kantud püüdest äratada kõigepealt Antroposoofilise Seltsi liikmetes arusaamist selle 20. sajandi sfinksi-küsimuse suhtes.

9. novembril, päeval, mil Saksamaal toimus revolutsioon, alustas ta Dornachis loengutsükliga: „*Arenguloolised alused sotsiaalse otsuse kujundamiseks*”. Kesk-Euroopas levis sügav masenduse ning lootusetuse meeleolu. Sellele püüdis Steiner omalt poolt vastu seada tervendavad arusaamised. Kõikjal, kus vaid võimalik, kõneles ta „*sotsiaalküsimuse põhipunktidest*”, ja kus võimalus avanes, püüdis ta sotsiaalse elu praktikasse abistavalt sekkuda. Selliseid võimalusi oli palju. Mõnda aega oli eriti Württembergi tööliskonnas valitsemas väga vastuvõtlik meeleolu. Mitmelt poolt kutsuti Steinerit appi. Aprillis kõneles ta Stuttgartis tuhandetele Boschi, Delmonte ja Daimleri tehaste töölistele. Seal polnud võimalik asjale läheneda ainult sametkinnastega. Steiner sai hakkama töölisnõukogude ja töölis-komiteede koosolekute karmi õhkkonnaga. Ta äratas paljudes usaldust. Tema ideede elluviimiseks sotsiaalses elus moodustati „Bund für Dreigliederung des sozialen Organismus“ (Sotsiaalse organismi kolmeliikmelisuse ühing). Sellesse organisatsiooni kuulusid paljud isiksused, kes ei omanud seost antroposoofilise liikumisega.

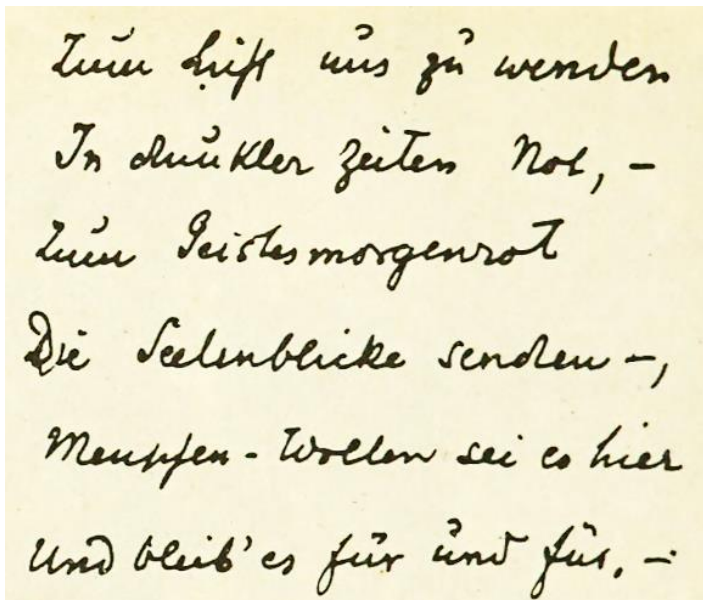
„Kolmeliikmelisuse” põhi-idee seisneb selles, et inimkonna sotsiaalne elu saab olla terve ainult siis, kui see on teadlikult liigendatud. Pole võimalik, et iseseisvaks muutunud individualiteet saaks veel riigi kõikvõimsusele alluda. Üksikisiku tööjõudu ei tohi kauba tasemele madaldada. Kõik riiklikud ja majanduslikud institutsioonid tuleb korraldada nii, et need ei saaks riivata töötava inimese väarikust.

Nende eesmärkide tegelikuks saavutamiseks tuleb Steineri järgi riik, majandus ja vaimne elu üksteisest lahutada.

---

³⁴ Keskriigid e. Nelikliidu moodustasid Saksamaa, Austria-Ungari, Osmanite riik ja Bulgaaria.

1. Mineviku riik (ja eriti kõik totalitaarsed riigid, mis alates 1919. aastast on tekkinud ja osaliselt kadunud!) on ületanud ja jätkuvalt ületab talle seatud piirid. Tema valdkond avaliku õigusriigina peab piirduma tegeliku poliitilise eluga ning ülesannetega, mis on suunatud oma kodanike sisemisele ja välisele kaitsmisele. Tema võimupiirid peaks ulatuma vaeste kaitseõigusest ja tööõigusest kuni karistusõiguseni koos selleks hädavajalike institutsioonidega (politsei, sõjavägi). Ning mitte kaugemale! Riigi ees kehtib kõigi jaoks: v ö r d s u s .

Möttesalm „Kõrgkooli kursuse“ jaoks Dornachis, oktoobris 1920.³⁵

2. Kuid riik ei tohiks ise olla majanduses ettevõtja. Majanduselu on aina enam üks suuremõõline valdkond, milles on osalised paljud, lõppkokkuvõttes kõik rahvad. Riigi tegutsemine majandusettevõtjana ei tohiks olla reegel, vaid hädapärane erand. Seda enam aga peaksid kõik majandusprotsessid (tootmine, kaupade ringlus ning tarbimine) osalejad tootjate ja tarbijate ühisorganite moodustamise kaudu koostööd tegema. Siin on oluline ilma sentimentaalsuseta teostada vendlust.

3. Ning lõpuks: riik peab täielikult loobuma olemast oma kodanikele vaimselt eestkostja (selles suhtes on USA-s juba kaugemale jõutud kui Euroopas).

³⁵

Zum Lichte uns zu wenden
In dunkler Zeiten Not,
Zum Geistesmorgenrot
Die Seelenblicke senden:
Menschen-Wollen sei es hier
Und bleib' es für und für.

Meil pöörduda valguse poole
Pimedate aegade hädas,
Vaimu-hommikupunale
Hingepilgud saata:
Inim-tahe olgu see siin
Ja jäägu selleks ikka ja alati.

Kõikidele inimvaimu püüdlustele kunsti, teaduse (ka koolihariduse) ning religioonide vallas tuleb tagada v a b a d u s .

V a b a d u s vaimus, v õ r d s u s seaduse ees ja v e n d l u s majanduses – nii andis Rudolf Steiner vanadele Prantsuse revolutsiooni ideaalidele uue realistliku sisu.

Ta ei pidanud kolmeliikmelisuse ideed kunagi mingiks ideoloogiaks, mida võiks püüda maailmas programmi kohaselt, vajadusel väevõimuga maksma panna.

Tõsiasiad ise nõuavad sellist sotsiaalse organismi liigendamist kolmeks iseseisvuvaks süsteemiks. Nii on see Steineri jaoks teadvuseküsimus, kas tullakse selles mõttes tõsiasiadega toime või mitte.

1920

Kas pole sest ajast mööda läinud aastakümned tema sõnadele aina enam õigust andnud?

1919. aastal see Rudolf Steineril siiski ei õnnestunud. Õige pea sattus kolmeliikmelisuse liikumine, ehkki ta oli enesele mõned väga aktiivsed eestvõitlejad saanud, kahe veskikivi – ettevõtjate egoismi ja ametiühingu funktsionäride usaldamatuse – vahele. See, mis sai toetuda vaid vabale arusaamisele ja heale tahtele, muutus poliitikute võitlusobjektiks ja neil puudus tahe end millegi tõeliselt uuega siduda. Ühel hommikul kutsus Rudolf Steiner kõik oma kaasa töötajad tagasi ja lõpetas selle, meie arvates maailma-ajaloolise katse lahendada sotsiaalne küsimus. Aeg polnud veel küps. Ent kas jäävad sotsiaalsed eksperimendid asjatuteks, kui nad oma esimesel käivitamisel kohe ei õnnestu? Kas esialgne ebaõnnestumine annab lõpliku vastuse ühe idee väärtuse kohta tegelikkuse jaoks? Vaevalt!

WALDORFKOOLI-PEDAGOOGIKA (1919 – 1924)

Pedagoogiline liikumine, mille Rudolf Steiner algatas, on saanud tuntuks ühe sigaretivabriku nime järgi „waldorfkooli liikumisena”. Nagu enamasti tema elus, ootas Steiner impulssi väljastpoolt, enne kui ta otsustas tegutseda. Pedagoogika jaoks tuli see kommertsnõunik³⁶ Emil Moltilt, Waldorf-Astoria sigaretivabriku direktorilt. Ta oli eriliselt huvitatud sellest, et tema hoolde usaldatud tehase töölised ja teenistujad oleksid inimestena väärtustatud ja toetatud. Töölis- ja teenistujate kursused kuulusid sama enesestmõistetavusega firma programmi, nagu ka kõrgel tasemel ettevõtte ajakiri, samuti lastehoid ja muu sarnane – need olid vabatahtlikult pakutud sotsiaalsed hüved, mis olid tol ajal veel haruldased. Töötajates endis tekkis soov, et haridustöö ei tuleks kasuks mitte ainult täiskasvanutele, vaid ka nende lastele. Emil Molt haaras sellest kinni ning andis sellega seotud küsimused edasi Rudolf Steinerile koos palvega toetada sellise ettevõtte-kooli asutamist. Nõnda tekkis 1919. aastal, üks aasta pärast Saksa riigi täielikku kokkuvarisemist, esimene waldorfkool – alguses ühe sigaretivabriku ettevõtte-koolina – tegelikkuses aga ülemaailmse kooliliikumise viljakandva eona.

Kooliõpilasena ja üliõpilasena oli R. Steineril rikkalikult võimalusi pedagoogiliste kogemuste omandamiseks. Pidi ta ju oma taskuraha ning hiljem tubli osa elatisest teenima noortele järeleaitamis- ja eratunde andes. Töölis- ja teenistujate kooli õpetajana Berliinis jagas ta üle viie aasta regulaarselt õpetust täiskasvanutele. Aastal 1907 andis ta välja väikese raamatu: „*Lapse kasvatamine vaimuteaduse vaatekohast.*”

Kaksteist aastat hiljem avanes tal võimalus oma mõtteid ning ideid tegelikkusesse rakendada. Pidi tõesti üks hea täht sel Saksamaa kokkuvarisemise ääretult raskel perioodil seisma antroposoofilise kooliliikumise alguse kohal. Täna tagasi vaadates on hämmastav, milline hulk tähelepanuväärseid pedagooge väga lühikese aja jooksul kokku tuli, et moodustada esimene õpetajate-kolleegium. Sellised isiksused nagu Stockmeyer, dr. Kolisko, dr. Stein, prof. von Baravalle, dr. Hahn, dr. Lehrs, dr. Schwebisch, dipl. insener Alexander Strakosch, Ernst Bindel, Ernst Uehli, Maria Röschl, Caroline von Heydebrand, maalikunstnik Max Wolfhügel, muusik Paul Bauman ja palju teisi, kes hiljem peaaegu kõik iseseisvate publikatsioonide kaudu on tuntuks saanud, olid esimese waldorfkooli ainulaadse vaimust kantud atmosfääri loojateks.

---

³⁶ „Kommertsnõunik“ on siin võetud tõlkevasteks mõiste „Kommerzienrat“, mis oli 19. saj lõpus ja 20. saj alguses Saksamaal aunimetuseks, mida anti eriti teenekatele ja väljapaistvatele äri- ja töösturitele, ettevõtjatele. Niisiis mitte ametikoht vaid tiitel.

Dr. h.c. Emil Molt (1876-1936)

Eelpool nimetatud „Lapse kasvatus” raamatus leidub lause:

„Vaimuteadus teab kuni konkreetsete toidu- ja maitseaineteni välja nõu anda kõiges, mis siin vaatluse alla tuleb, kui teda kutsutakse üles kasvatuskunsti välja kujundama.“ Sest ta on üks realistlik õpetus elu jaoks, mitte hall teooria, nagu see muidugi täna mõnede teosoofide eksituste tõttu võiks veel paista.” Nüüd, praegu esitati antroposoofiale üleskutse ehitada üles kasvatuskunst! Rudolf Steiner tegi kooli oma südameasjaks. Aastatel 1919 kuni 1924 pidas ta õpetajatele ja kasvatajatele Saksamaal, Inglismaal ja Hollandis mitte vähem kui 15 loengutsükli, kus ta andis antroposoofilisele inimõpetusele tuginevad pedagoogilised juhtideed.

1922. aasta augusti lõpul kutsuti Rudolf Steiner Inglismaale Oxfordi, sealsele pedagoogide konverentsile, mille teemaks oli: „Spiritual Values in Education and Social Life.” (Vaimsed väärtused hariduses ning ühiskondlikus elus.) Siin Inglismaal kohtas Steiner seda, mis talle elus muidu harva osaks sai – tänulikku avalikku tunnustust.

„Manchester Guardiani” ülevaatest (3. VIII. 1922) võime lugeda: „Kogu konverentsi keskpunktiks on dr. Rudolf Steineri isiksus ja tema õpetus...”

Tema loengud, mille eest me eriti tänu avaldame, tõid meieni elaval viisil inimkonna kasvatusideali. Ta kõneles meile õpetajatest, kes vabalt ning ühiselt, piiramata väliste eeskirjade ja regulatsioonide poolt, arendavad oma kasvatusmeetodeid lähtudes üksnes ja ainult inimloomuse täpsemast tunnetusest. Ta kõneles meile teatud laadi tunnetusest, mida on vaja õpetajal, inimolemuse ning maailma tunnetusest, mis olles samas teaduslik, tungib ka inimese intiimsemasse siseellu, mis on intuiitiivne ja kunstiline.”

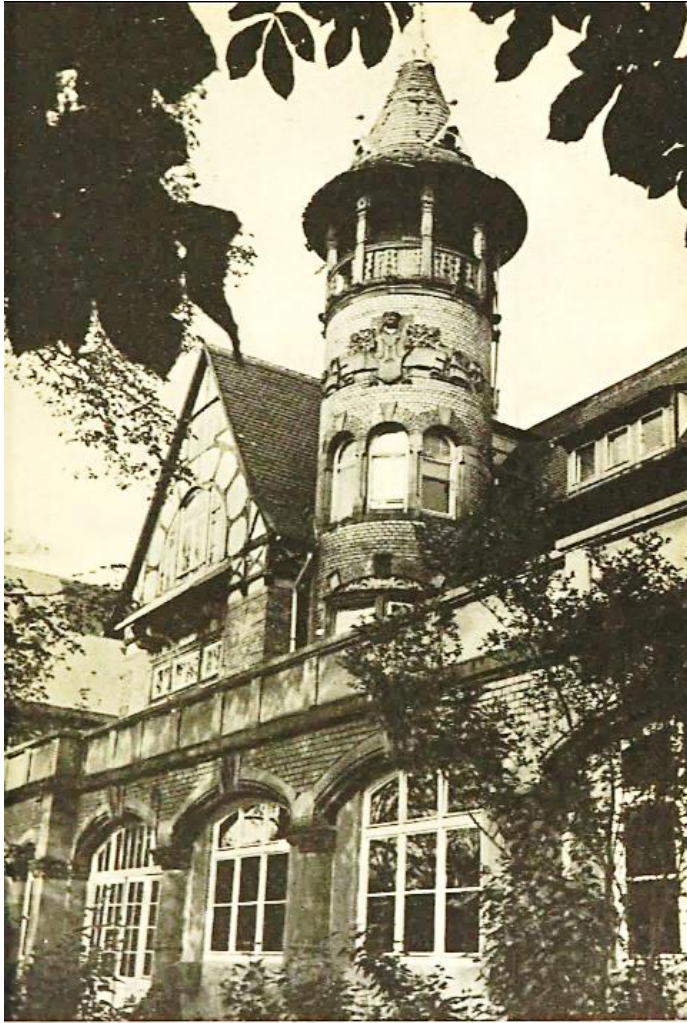
Olgu siin väga lühidalt esitatud Rudolf Steineri põhilisemad ideed selle koolisüsteemi kohta: waldorfkool – ning selle mudeli järgi ülesehitatud kõik hilisemad Rudolf Steineri-koolid – on üks terviklik õppeasutus, mis sisaldab nii põhi- kui ka keskkooli, kokku 12 klassi. (Tänapäeval on paljudes Rudolf Steineri koolides 13. klass abituuriumi ettevalmistamiseks.) See kool ei taha olla mingi maailmavaate kool, milles õpetatakse näiteks antroposoofiat. Õpetaja, kes nii talitaks, oleks üks halb waldorfõpetaja. Aga oma enese töö ja elamine koos antroposoofiaga ning sellest saadud inimpilt mõjub kasvatajas ja õpetajas. Koolis on tegemist üksnes üldise inimeharidusega. Noor inimene peab kogema seda abi, mida ta vajab, et leida iseennast, et hiljem täielikult tänasesse töö- ja kultuuriellu siseneda. Algusest peale on koosõppe printsiip olnud siin enesestmõistetav, poisse ning tüdrukuid õpetatakse üheskoos ja teadlikult-alateadlikult arendavad nad endid läbi polaarsete võimete ja kalduvuste. Muidu nii väga kardetud „istumajäämist” waldorfkoolis ei ole, kuid ka mitte tänapäeval nii sageli ülistatud andekamate õpilaste tippude selektsiooni. Selle asemel harjutatakse rohkem hoopis sotsiaalset käitumist. Edasijõudnud õpilast suunatakse abistama vähemandekaid. Nii õpib ta oma muidu söötis olevaid sotsiaalseid jõude kasutama.

Et vältida hakitud ja hakkivat õppeplaani, toimuvad põhitunnid „epohhidenä” iga päev kaks tundi, ilma vahetunnita, läbi mitme nädala. Siis põhiaine vahetub. Nendele „epohhi-tundidele” järgnevad sellised ained, mis nõuavad pidevat harjutamist: võõrkeeled, kunsti- ja käsitööained, kehaline kasvatus, eurütmia.

1. kuni 8. kooliaastani on lastel üks ja sama klassiõpetaja, kes annab põhitunde. Sel moel kujuneb õpetajal aastatepikkuse kogemuse põhjal subtiilne tunnetus noorte sirgivate inimeste suhtes. Lapsed kasvavad kokku lähedaseks klassikogukonnaks.

9. kuni 12. kooliaastani annavad ka põhitundi aineõpetajad. Sellel astmel jaotatakse tänapäeval lapsi sageli vastavalt nende annetele teaduslikku või praktilisse suunda.

Inglise ja prantsuse keelt hakatakse õppima juba esimeses kassis, et lapsi loomuliku järeleaimamise teel kuulmise kaudu keelde sisse juhtida, nagu nad oma emakeelki on õppinud. Grammatika reegleid õpitakse tundma hiljem. Alates 6. kooliaastast lisandub kolmanda võõrkeelena ladina keel. Erilist rõhku pannakse iga lapse kõnelemisele, sõna kujundamisele. Püütakse luua sisemist suhet keelega.

Esimene waldorfkool Stuttgardis 1919. a

Kogu õppetöö 1. kuni 8. kooliaastani peab olema läbistatud kunstilisusest. Rõhku pannakse käeliste oskuste omandamisele. Käsitööd nagu kudumine, telgedel kudumine, korvipunumine, raamatuköitmine on kohustuslikeks õppeaineteks nii tüdrukutele kui poistele. Tööõpetuses tegeldakse nikerdamisega, puutööga, samuti savi, kivi ja metalli töötlemisega. Maalimist ja hiljem ka joonistamist harjutatakse palju ja mitmekesiselt.

Muusikatundides õpivad lapsed reeglina mängima plokkflööti, kõigil koolidel on oma koorid ja orkestrid. Eurütmia on liigendatud koolitervikusse olemuslikult olulise osana.

Võimlemine, sport, kergejõustik on tänapäeval enesestmõistetavad.

Religiooniõpetust annavad vastavalt vanemate soovile nende endi kiriku esindajad. Neile õpilastele, kes ei võta osa kirikliku usuõpetuse tundidest, õpetatakse vaba kristlikku religiooniõpetust.

Suurt rõhku pannakse õpetajate ja lastevanemate omavahelisele usalduslikule suhtlemisele. Lastevanemate õhtud on reeglipäraseks sündmuseks kooli elus.

Pidulikud üritused suvehakul ja advendi ajal, „Oberuferi jõulumängud” reegli-
pärased igakuised peod viivad selleni, et kooli ümber moodustub üks eriline kaitsev
õhkkond, milles elab see lastevanemate, õpetajate ja õpilaste koolikogukond.

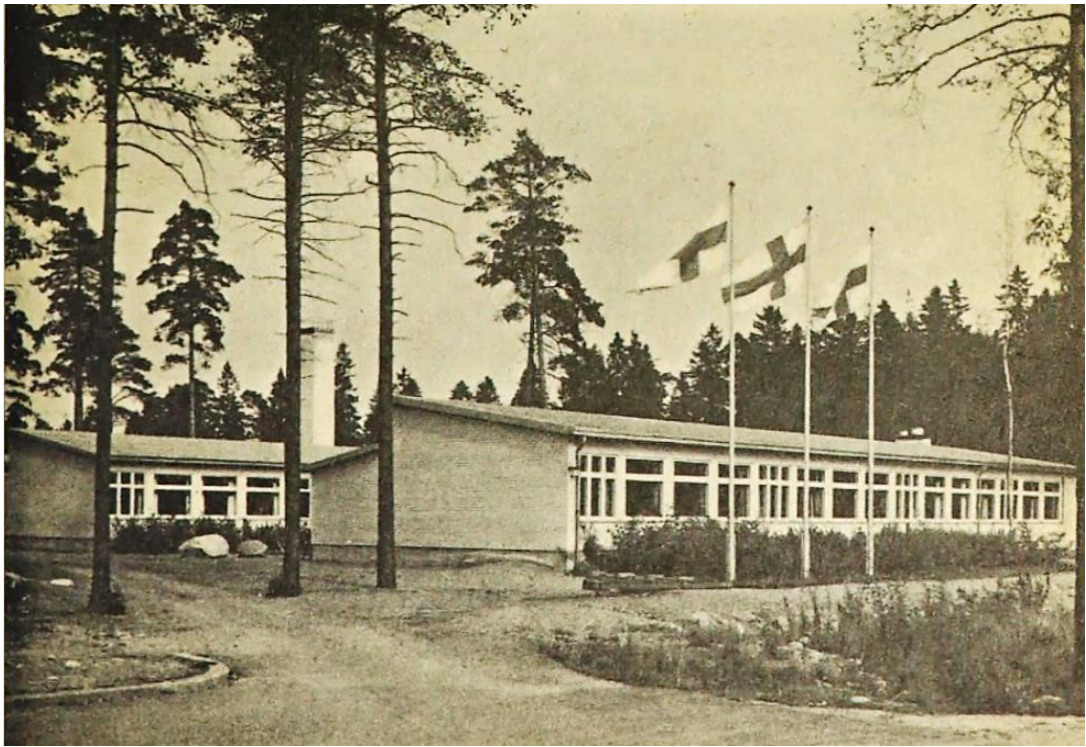
Waldorfkool Stuttgardis

Loomulikult on need koolid teel oma ideede teostamise suunas pidanud ületama nii mõnegi kriisi ja teevad seda ka edaspidi. Enne kõike on koolide ja nende arvu kiire kasv põhjustanud sobivate aineõpetajate puuduse ülaastmes. On vaja tugevaid ning ennastsalgavaid õpetaja-isiksusi, kuna tuleb ergutada lahtilaskmist välisele autoriteedile toetumisest. Peab olema väga suurel määral aine vaimset läbistamist, selleks, et noored inimesed saaksid enese omaks muuta materjali, mida tööelu 20 sajandil nõuab. Samal ajal peavad nad materialistliku ajastu kahjulike tagajärgede eest veel kaitstud olema. Kui Rudolf Steiner 1925. aastal suri, oli Saksamaal kaks, Hollandis ja Inglismaal kummaski üks selline kool.

1962. aastal oli Lääne-Saksamaal 26 ja välismaal umbes 40 kooli (muu hulgas Hollandis, Inglismaal, Prantsusmaal, Šveitsis, Skandinaavias, USA-s, Mehhikos, Brasiilias, Argentiinas)³⁷.

---

³⁷ Märtsis 2025 – 100 aastat pärast Rudolf Steineri lahkumist – oli maailmas, 70 riigis ühtekokku 1283 waldorfkooli, sealhulgas Eestis 11.

Rudolf Steineri kool Helsingis

Waldorfkool - Johannes Kool Rosmal

MEDITSIIN (1920 – 1924)

Varsti pärast waldorfkooli rajamist pöörduti Rudolf Steineri poole küsimuse ning palvega, kas ta suudaks midagi ära teha ka ravikunsti avardamiseks; seni silmnähtavaks muutunud meditsiini kriis ajendas küsijaid selliseks palveks. See tundus olevat seda põhjendatum, kuna antroposoofilistes ringides teati, et Rudolf Steiner oli juba 1911. aastal Prahast pidanud ühe ettekandetsükli „*Okultsest füsioloogiast*”.

Ohule, et kasvava huvi tõttu meditsiiniliste küsimuste vastu võib võhikute seas diletantism laiemalt levida, seisis Steiner esimesest silmapilgust alates energiliselt vastu. Seetõttu lubas ta – mõningate üksikute põhjendatud eranditega – ainult kutselisi arste ning arstiteaduse üliõpilasi neile kursustele, mida ta aastatel 1920–1924 ravikunsti kohta pidas. Siingi oli toimivaks aluspõhjaks inimõpetus, mille ta kahe aastakümne jooksul oli antroposoofia õpetajana välja töötanud.

Oma raamatus „*Hingemõistatusest*” (1917) esitas ta põhjapaneva selgituse inimese hingeliste funktsioonide seostest kehaliste protsessidega. See leidis nüüd rakenduse füsioloogilisel alal. Selle selgituse põhjal saab terve inimorganismi dünaamikat mõista kui kolme rohkem või vähem autonoomse organsüsteemi koostoimimist:

1. Närvi-meelte-süsteem kui meelelise taju ja kujutluselu primaarne kandja.

2. Ainevahetussüsteem, mille juurde kuulub suguelundite ja lihaste tegevus. See moodustab füsioloogilise aluse tahtelule.

3. Nende kahe polaarse protsessi vahel asub tasakaalustav vereringe- ja hingamissüsteem (süda, kopsud) kui inimese tundeelu primaarne kandja.

Kui üks neist süsteemidest kas liialt vohab või tõrgub, on tagajärjeks haigus.

„Keha-inimene” jääb oma organite ja protsessidega mõistetamatuks, kui teda samal ajal ei uurida kui „ülemeelise inimese” väljendust. Üldine jutt hingest ja vaimust ei vii siin edasi, küll aga diferentseeritud, täpsed teadmised, kuidas konkreetsed organid ning organsüsteemid hinge ja vaimu elus osalevad. Neid üldisi vaatekohti toetas terve hulk konkreetseid näpunäiteid ja nõuandeid. Steiner andis tema poole pöördunud arstidele võimaluse haigusnähtude antroposoofiliseks diagnoosimiseks ning juhised vastavateks terapeutilisteks meetoditeks. Alles pärast tema surma ilmus raamat, „*Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen*”³⁸ (1925), mille ta oli kirjutanud koos arsti dr. Ita Wegmaniga, Goetheanumi meditsiinilise sektsiooni esimese juhatajaga ning Arlesheimi kliiniku rajajaga.

---

³⁸ „Põhjapanevat ravikunsti avardamiseks vaimuteaduslike tunnetuste alusel”

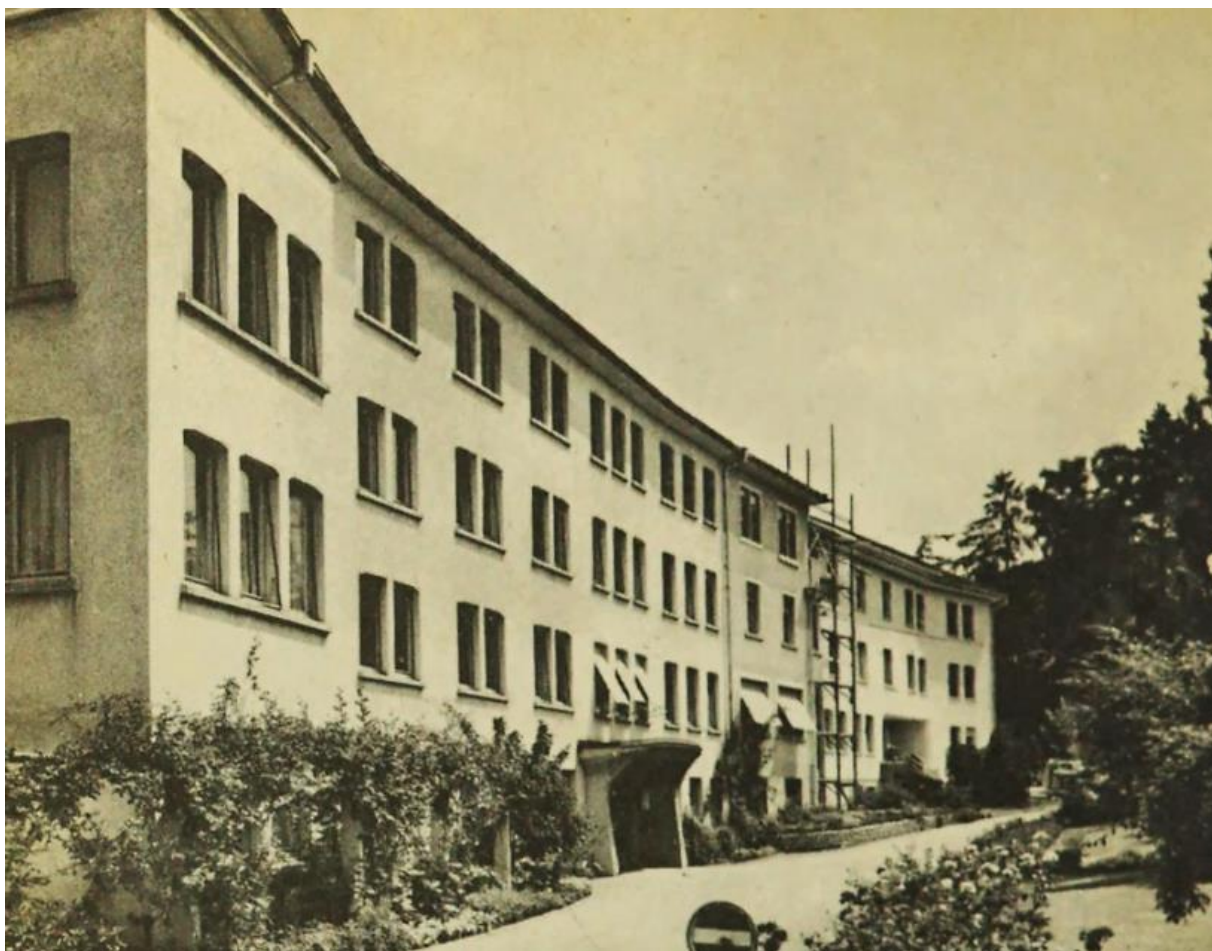
„Tegemist pole opositsiooniga kaasaja tunnustatud teaduslike meetoditega töötava meditsiini vastu. Seda tunnustame me tema printsiipides täielikult. Ja me oleme arvamusel, et seda, mida me omalt poolt anname, tohiks ravikunstis kasutada ainult see, kes nende kaasaja printsiipide mõttes võib täieõiguslik arst olla.

Me lisame ainult sellele, mida tänapäeval tunnustatud teaduslike meetodite abil on võimalik inimesest teada, veel laiemad tunnetustulemused, milleni jõutakse teiste meetodite abil, ja me peame oma kohuseks selle laiendatud maailma- ja inimtunnetuse põhjal töötada ravikunsti laiendamise jaoks.“

Selle raamatuga ning õppekursustega antud impulsid on viimase ligemale neljakümne aasta jooksul, mis Rudolf Steineri surmast on möödunud, sel määral mõju avaldanud, et tänapäeval tegutseb „antroposoofilise meditsiini” vaimus enam kui

Dr. med. Ita Wegman (1876-1943)

Kliinilis-terapeutiline instituut Arlesheimis.

tuhat arsti³⁹ ning selle tegevuse teenistuses on terve rida kliinikume ning sanatooriume.

Arlesheimi kliinik sai selle meditsiinilise liikumise „emakoduks”. Mõne aasta eest moodustati Goetheanumis uuesti ka meditsiiniline sektsioon. Saksamaal kogunevad igal aastal Ülestõusmispühade paiku umbes 200 arsti Comburgi (Schwäbisch Hall), et kohtuda konverentsil.

Niinimetatud „vaimuhaigete” jaoks rajas psühhiaater dr. Friedrich Huseman (†1959) Wiesnecki sanatooriumi (Buchenbachis Freiburg juures Breisgau) koos „kinnise osakonnaga”.⁴⁰

Meditsiinilised õppekursused sisaldasid ka mitmesuguseid nõuandeid ravivahendite uute kasutusviiside jaoks. Siin tuleb tänada eelkõige farmatseudi dr. Schmiedeli initsiatiivi, et rajati nende nõuannete põhjal loodud uute ravimite tootmised Arlesheimis ja Schwäbisch-Gmündis (aktsiaselts „Weleda”), millest on tänaseks välja kasvanud arvukalt rahvusvahelisi tütarettvõtteid.

Aktsiaselts „Weleda” peahoone Schwäbisch Gmündis.

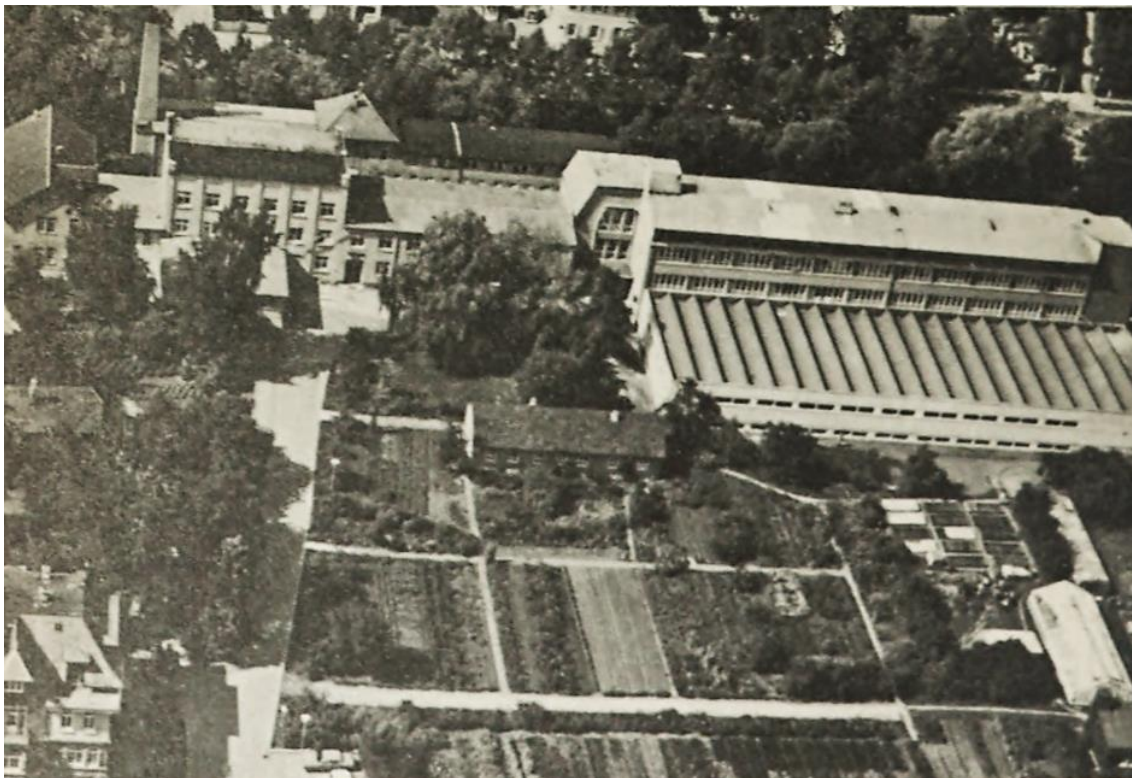
---

³⁹ Arv on antud 1963. aasta kohta. 2025. a. tegutseb maailmas üle 2000 arsti nõ. puhtalt antroposofiilise meditsiini vaimus. Euroopas kasutab antroposofiilise meditsiini meetodeid ja vahendeid osaliselt ca 30000 arsti. Viimane arv põhineb 18 Euroopa riigi statistikal. Eesti selles ei kajastu, eelkõige ravimikaubanduse õigusliku regulatsiooni senise mahajäämuse tõttu.

⁴⁰ Praegu Friedrich-Husemann-Klinik

Samalaadsetel motiividel rajati dr. Hauschka juhatusel Stuttgarti lähedal Eckwäldenis ravi- ning kosutusvahendite tootja „Wala”.

Ühe spetsiaalse meditsiinilise uurimisprogrammiga tegeleb arstide Kaelini ja Leroi juhtimisel „Verein für Krebsforschung Arlesheim-Schweiz“ (Arlesheimi vähktõve uurimise ühing Šveitsis).

Aktsiaselts „Weleda” Schwäbisch Gmündis pealtvaates.

„Vähiuurimise ühingu eesmärgiks on dr. Steineri poolt antud vähktõve ravimi väljatöötamine ning ravimeetodite täiustamine. Ravim kannab nimetust „Iscador”. Teda valmistatakse erisorti puuvõõrikutest (*Viscum album*)... Ühingat juhivad arstid, kes, nagu kõik arstid, peavad igapäevaselt oma praksises võitlema vähiga.”

Rudolf Steiner ei ole kunagi „ravitsejana” üles astunud. Ometi on paljud inimesed tänulikud talle ja tema tegevusele oma tervenemise eest. Kõik, kes teda tema viimastel eluaastatel õppisid lähemalt tundma, olid üllatunud tema põhjalikest teadmistest, mida ta ka meditsiini valdkonnas omas. *Antroposoofia arendab enne, kui ta midagi vaimse kohta ütleb, välja meetodid, mis annavad talle õiguse midagi sellist öelda.*

RAVIPEDAGOOGIKA (1924)

Psühhopaatiliste laste arv, mis tänapäeval pidevalt kasvab, on äärmiselt tõsine fakt. Rudolf Steineri kaudu kutsuti ellu „ravipedagoogiline liikumine“.

Taas andis selleks põhjuse väline sündmus. Kolm noort üliõpilast said ülesandeks hoolitseda psühhopaatiliste laste eest. Nad küsisid nõu Rudolf Steinerilt. Nad said seda ning asutasid Jena lähedal esimese ravipedagoogilise instituudi – „Lauensteini“ (1924). Varsti pärast seda juhiti saatuse poolt ka Arlesheimi kliinikusse „hingehooldust vajavaid“ lapsi. Nii asutati Arlesheimis dr. Ita Wegmani juhtimisel „Sonnenhof“. Kes oleks tookord võinud aimata, et neist kahest äärmiselt primitiivsetes tingimustes töötavast idurakukesest, võiks tekkida liikumine, mis hõlmab täna enam kui 100 institutsiooni ja kus suudetakse aidata tuhandeid lapsi.⁴¹

Selle suurimat eneseohverdust nõudva töö põhi-idee tuleneb vahetult ja justkui iseenesest antroposofia olemusest. Saatuse (karma) on nende laste hinged asetanud vääriti kujundatud haigetesse kehasse. Ent selline kehastus pole mõttetu ning asjatu. Ta vahendab elamusi ja kogemusi, mida igavene individualiteet pärast surmalises elus läbi töötab ning millest küpsevad uued jõud järgmiseks inkarnatsiooniks. Seepärast on oluline, et need haiged lapsed kohtavad siin suurimat mõistmist ja armastust. Dornachis (1924) toimunud kursusel andis Steiner esimestele ravipedagoogidele üksikasjadeni ulatuvaid teadmisi ja tunnetusi laste haiguste kohta ning kutsus neid üles ohvrimeelsusele ravipedagoogi loobumist nõudva elukutse jaoks: „*entusiasm tõe läbielamises ja hardumus väikese ees.*”

„*Mis kuulub eelkõige selliste laste kasvatamise juurde? Mitte tinane raskus, vaid huumor, tõeline huumor. Eluhuumor!*“

Ravipedagoogiline töö, mis toimub käsikäes ravieurütmiga, kuulub meditsiinilise sektsiooni⁴² alla. Kolmkümmend seitse aastat hiljem kirjutas prof. dr. med. Jakob Lutz Zürichi ülikoolist oma õpperaamatus „Lastepsühhiaatria“ (1961) antroposofilise ravipedagoogika kohta:

„Raske vaimse alaarenguga ning ajukahjustustega laste raviga seoses olen ma juba aastaid saanud uurida, mida on saavutatud neis ravikodudes, mis oma tegevuses tuginevad Rudolf Steineri antroposofiale. See abi, mida haiged lapsed seal

---

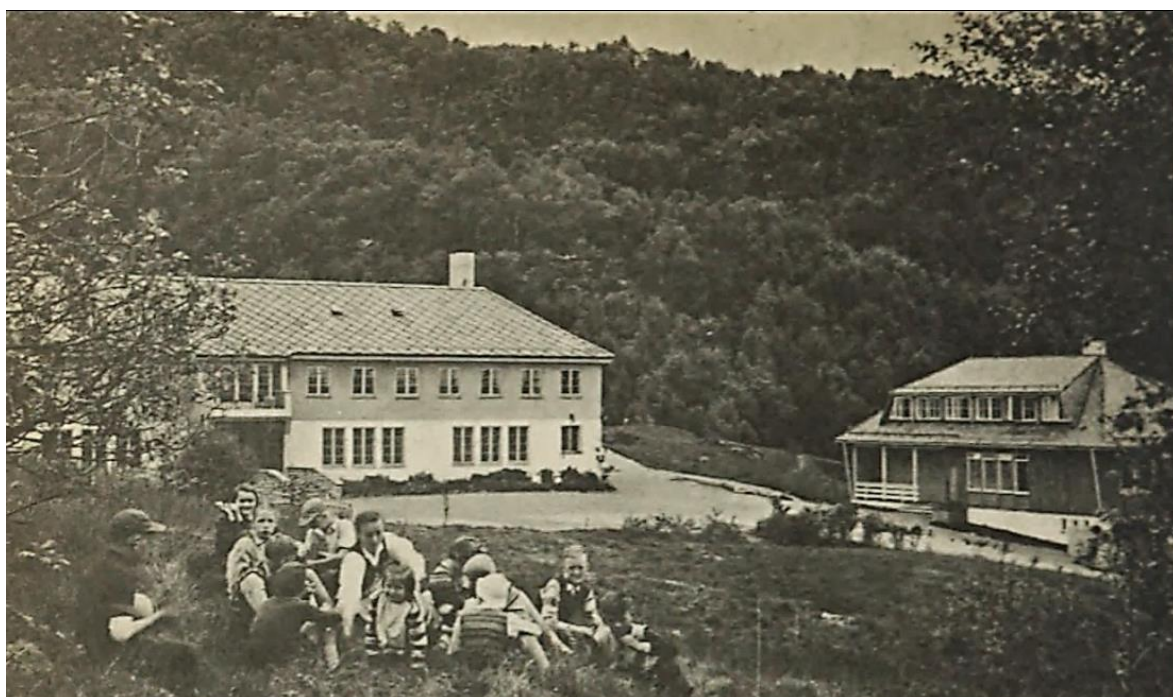
⁴¹ 2025. a. seisuga on maailmas üle 700 ravipedagoogilise asutuse 60 riigis.

⁴² Goetheanumi Vaba Vaimuteaduse Kõrgkooli Meditsiiniline sektsioon (Freie Hochschule für Geisteswissenschaft Medizinische Sektion am Goetheanum). Alates 2024. aastast tegutseb eraldi Ravipedagoogiline ja lõimiva sotsiaalse arengu sektsioon (Sektion für Heilpädagogik und inklusive soziale Entwicklung).

kogevad, on niivõrd suur ning sellise lähenemise tulemused on sedavõrd märkimisväärsed, et neid ei tohi enam tähelepanuta jätta...

Ma olen tänulik Rudolf Steineri inimõpetuse, pedagoogika ja ravipedagoogika uurimisele, määrava tähtsusega põhjapanevate arusaamade eest selles raamatus kirjeldatavate laste problemaatikas.“

Šotimaal, Inglismaal ja Lõuna-Aafrikas on dr. Karl Köning (surn. 1966) kutsunud ellu ravipedagoogilise „Camphill-liikumise“. Sinna kuuluvad ka külakogukonnad, kus täiskasvanuks saanud lapsed võivad kogu elu tegutseda. Rootsis moodustati Stockholmi lähedal keskus kolme koduga: Mikaelgarden, Solberg ja Salto (Ritter ja Glaser). Saksamaal on Bad Bolli lähedal Eckwäldenis sellise kodu juures ka seminar ravipedagoogide ettevalmistamiseks (dr. Geraths).

Helgeseter Bergeni külje all Norras

Cresset House Johannesburgi lähedal Lõuna-Aafrikas

Pahkla Camphillküla Eestis

PÕLLUHARIMINE

Küllap vist suurim üllatus kõigile neile, kes olid Rudolf Steineri elukäiku pigem eemalt jälginud, oli asjaolu, et ta juunis 1924, vahetult enne kursust ravipedagoogidele, pidas kursuse ka põllumeestele. Vaimuteadlane ja pühitsetu kõneleb talupoegade ning mõisnike ees põlluharimisest, loomakasvatusest, väetamisest ja külvikorrast, metsamajanduse ja talumajapidamise juhtimisest. See oli tõepoolest uudis, millele on raske midagi kõrvale panna. Nagu ka kõikidel teistel aladel, ei kõnelnud Steiner siin „teoreetikuna”. Kursusest osavõtjad õppisid tundma „vaimu-uurijat”, kes oskas neile „maarealiteetidest” väga palju rohkem teadmisi anda, kui nad ise, ehkki nad olid kogu elu põllu ja karjaga tegelenud.

Talupoegliku inimese algeid võib Rudolf Steineris jälgida tagasi kuni lapsepõlveni, mil ta oma vanemaid nende väikse aiapidamise eest hoolitsemisel pidevalt aitama pidi. Tema jaoks on iseloomustav, et kui kord pärast loengut keegi ülemäärane imetleja kiitis teda sõnadega: „Jah, see on tänu teie nii põhjalikule filosoofia uurimisele, et te suudate nii suurepäraseid ilmutusi edasi anda”, vastas ta: *„Ma arvan, et selle eest, mida ma suudan, võlgnen ma tänu pigem asjaolule, et ma lapsena õppisin oma kingi alati ise puhastama.”*

See „talupoeglik“ Steiner leidis usalduse ka nõu küsivate talupoegade seas. Nad moodustasid „katse-ringi“, et saadud impulsse ellu rakendada. Juba esimeste aastatega saavutati palju. Kuid järgnev natsionaalsotsialismi aeg, Teine maailmasõda koos oma tagajärgedega on eelkõige just Saksamaal sellised püüdlused ajutiselt kõrvale heitnud. Mõned mõisad ja talud Ida-Saksamaal, mis olid juba „uue meetodi“ kasutusele võtnud, läksid taas kaotsi.

Tänapäeval on see põllumajanduslik liikumine „bioloogilis-dünaamilise põllumajanduse” ning selle tooted „Demeter-produktide” nimetuse all jälle tuntuks saanud. Kuid seda liikumist ei tohiks segi ajada mitmesuguste reformipüüdlustega, mis on rohkem või vähem ühekülgse orienteeritud, näiteks võideldes kunstliku väetamise vastu. Steineri praktilistel nõuannetel pole kaasas midagi negatiivset. Need peavad silmas ainult eesmärki: tervendamine, röövmajandamisest ning mürgitamisest raskelt haigestunud maa ja tema viljade tervendamine. Arusaamine looduse majapidamisest ning maa ja kosmose vaheliste seoste tunnetamine on selle põllumajanduse jaoks eeldusteks, et tervendada mulda, taime ja looma – ning seeläbi ka inimest. Steineri poolt antud konkreetsete juhiste summa juhtis teda usaldavad aednikud ning põllumehed teerajale, mida nad sellest ajast peale kogu energiaga järgivad.

KRISTLASTE ÜHENDUSE RAJAMINE (1921–1922)

Segastel aegadel pärast Esimest maailmasõda leidis Saksamaa evangeelne kirik end teatavast hädaolukorrast. Nii pöördus rühm nooremaid teolooge ja teoloogia üliõpilasi Rudolf Steineri poole, paludes temalt nõu ja abi. Ta oli alati rõhutanud, et ta ei soovi tegutseda „religioonirajajana”. Antroposoofia kui vaimuteadus tegeleb eelkõige tunnetuse otsimise ja tõe leidmisega. Nii võib Antroposoofilise Seltsi liikmeks olla igaüks, olenemata tema religioosest kuuluvusest.

Antroposoofia ei kahjusta kellegi usutunnistust, nõnda formuleeris Rudolf Steiner 1917. aastal Baselis oma õpetuse suhtumist konfessioonidesse.

„Antroposoofiat ei saa teha lihtsalt religiooniks. Kuid tõeliselt mõistetud antroposoofiast tekib ka tõepoolest ehe, tõeline ja siiras religioosne vajadus. Sest inimese hing vajab erinevaid teid, et oma eesmärgi suunas kõrgemale tõusta. Inimese hing ei vaja teed mitte ainult läbi tunnetusjõudude, inimese hing vajab ka seda laadi sisemiselt läbistavat hõõgvel olekut ja sisemiselt soojusega läbistatud olekut enese vaimsesse maailma asetamiseks, nagu see on olemas religioosses elamuses, tõeliselt religioosses aistingus.”

Samal 1917. aastal puudutas Rudolf Steiner seda teemat ka Berliinis: *„Asja ei tule kujutada mitte nii, nagu peaksid vaimuteaduslikud püüdlused olema mingiks aseaineks religioossele praktikale ja religioossele elule. Vaimuteadus võib just kõrgeimal määral, ja seda eriti Kristus-müsteeriumi suhtes, olla toeks, olla vundamendiks religioossele elule ja religioossele praktikale; kuid tuleb selgelt mõista, et religioon oma elavas elus, pidevas praktiseerimises inimeste kogukonnas süütab hinges teadvuse vaimust. Kui see vaimu-teadvus inimeses elavaks muutub, siis ei või inimene seisma jääda paljalt abstraktsete kujutluste juurde Jumalast või Kristusest, vaid peab pidevalt uuenedes asetuma religioossesse praktikasse, religioossesse tegevusse, mis võib ju erinevate inimeste jaoks võtta väga erinevaid vorme ...”*

Kuulajate seas, kellele neid sõnu öeldi, istus tookord Berliini evangeelse kiriku tuntuim jutlustaja: lic. dr. Friedrich Rittelmeyer, üks sügavalt religioosne inimene ja samas pastor ning hingehoidja. Ta oli 1916. aastal Nürnbergist, kus ta oma sõbra dr. Christian Geyeriga olid Jeesus Kristuse sõnumi kuulutamisel saavutanud väga suure mõju evangeelses luteri kirikus, kutsutud Berliini Gendarmenmarkti (Sandarmituru) ääres asuva „Uue kiriku” juurde. Nii Nürnbergis kui ka Berliinis olid kirikud, kui Rittelmeyer jutlustas, puupüsti täis. Geyer-Rittelmeyeri jutluseraamatud: „Jumal ja hing” ning „Elamine Jumalast” olid laialt levinud ning neid leidis paljudes evangeelsetes kodudes.

Berliinis astus Rittelmeyer „Antroposoofilise Seltsi” liikmeks. Aastal 1921 kuulis ta rühma nooremate teoloogide püüdlustest, kes olid pöördunud Rudolf Steineri poole palvega saada nõu ja abi kristliku kiriku uuendamiseks. Steiner nõustus ning kutsus teoloogid kahele kursusele: suviste pühade ajal Stuttgarti ja sügisel Dornachi.

Dr. Friedrich Rittelmeyer (1872-1938),
Kristlaste Ühenduse kaasrajaja ja esimene juhataja

Mulje, mille kõik kursustest osavõtjad said, mõjus sügavalt. Paljude üllatuseks osutus Rudolf Steiner äärmiselt asjatundlikuks ja sügavalt Jumalat austavaks teoloogiks, kes mitte ainult ei tundnud kiriku ning kultuse probleeme, vaid oskas anda ka nõu. Tookord Steineri poolt antud kirikliku olukorra iseloomustust formuleeris protestantlik teoloog Paul Tillich kolmkümmend aastat hiljem järgnevalt: „sakramentaalse elemendi täielik ära kaotamine viiks kultuse kadumiseni ning lõpuks nähtava kiriku eksistentsi tühistamiseni”. Kuna aga Tillich vaatleb murega „sakramentide suremist” ning nendib resigneerunult: „Vastasjõud pole kusagil nähtavad ... ka mitte teoloogias”, siis Rudolf Steiner andis tema ümber kogunenud teoloogidele põhjaliku aluse tulevase sakramentalismi jaoks, ilma milleta oleks kristliku koguduse moodustamine võimatu. Suurima tõsidusega osutas ta sellele kristlik-religioosse uuenduse hädavajalikule eeldusele: selle kandjad ja kuulutajad peavad ise olema Jumalast vaimustunud inimesed, kes kõigi oma jõududega püüavad elada „Jumalast lähtuvat elu”. See meeldetuletus ja üleskutse võeti osade Rudolf Steineri ümber kogunenud teoloogide poolt omaks. Nad loobusid oma

senistest ametikohtadest ja elukutsetest ning asusid teenima „religioosse uuenemise liikumist”. Berliinis, Marburgis ja Tübingenis moodustusid varsti eeskätt just üliõpilastest koosnevad väikesed ringid, kes hakkasid täis entusiasmi, ennast uue eluülesande jaoks ette valmistama.

Juba aasta hiljem, septembris 1922 rajati Dornachis jällegi Steineri otsustava ennastsalgava abiga „Kristlaste Ühenduse algkogudus”. Selle etteotsa asus Friedrich Rittelmeyer, keda ümbritsesid eelkõige noorema generatsiooni aktiivsed kaastöötajad. Kuid kaasa tulid ka mõned vanemad – nagu näiteks Berliini ülikooli indoloog prof. Herman Beckh, tuntud oma budismi käsitlusega, kirikuõpetaja August Pauli, omaaegne Johhanes Mülleri kaastöötaja, Friedrich Rittelmeyeri vend Heinrich Rittelmeyer, Herfordi õpetajate seminari rektor ja teised. Teoloogide kõrval liitusid kunstnikud, pedagoogid, noorsooliikumise juhid. Nad kõik olid kuulnud „järgnemise” kutset ning katkestanud sidemed oma senise tööeluga. Otsekui täidetud algkristlikust Nelipühi-Vaimust, nägi see Kristlaste Ühenduse preesterkonna asutajatering end maailma läkitatuna, kõigi rahvaste ja inimeste juurde.

Kristlaste Ühenduse kirik Berliinis

Teenides „Johanneslikku kirikut” Schellingi ja Novalise mõttes – ilma paavstliku „Peetrusetrooni” edasipärandamiseta – valitseb see Kristlaste Ühenduse vastrajatud preesterkond seitset sakramenti – lükates seejuures tagasi igasuguse dogma, et tagada preestri õpetamisvabadus ja koguduseliikme usu- ning südametunnistusevabadus. Esmakordselt kristliku kiriku ajaloos seisavad Kristlaste Ühenduses naispreestrid võrdselt meespreestritega altari ees.

Rudolf Steineri abiga toimunud kristlik-kirikliku kogukonna rajamist on sageli vääriti mõistetud. Ei tohi arvata, et see on mingi „religioosse tiivana“ antroposoofia ja Antroposoofilise Seltsi külge liigendatud. Siis mõistetak valesi nii antroposoofiat kui ka Kristlaste Ühendust. Antroposoofia tahab oma eelduste kohaselt olla vaimuteaduslik tunnetusvool ning sellisena peab ta, kui ta tahab olla täielikult inimeselik ja selleks ka jääda, religiooset elementi immanentselt endas kandma. Kristlaste Ühendus tunneb end oma enesepildis liikmena nähtamatus „Kristuse Kirikus“, mis nähtava ilmnemisevormina on peaaegu kahe aastatuhande jooksul Jeruusalemmast ja Genetsareti järve äärest Bütsantsi, Rooma, Genfi, Zürichi ja Wittenbergi kaudu teinud läbi oma tee ümber kogu Maa. Vaatamata kindlustatud välisele püsimisele, koges see mitmeid muutusi ja eluvorme läbi teinud kirik 19. sajandil valgustuse ja liberalismi tõttu sekulariseerumist, mis tähendas algsete kristlike impulsside võltsiks muutumist. Dogmatism ja ortodoksia aitasid sellele langusele kaasa.

Kui aga kõik teised kristlikud kirikud ja kogukonnavormid tunnevad tolles sisemises hädaolukorras end oma eluringis kuni tänaseni mingil määral häirituna Rudolf Steineri elutööst, näevad Kristlaste Ühenduse rajajad Rudolf Steineri tunnetustöös otsustavat vaimset abi nüüdse loodusteaduste ajajärgu jaoks ning sellega koos Kristuse Kiriku edasipüsimise jaoks 20. sajandil.

Kristlaste Ühendus valis oma juhtimiskeskuseks Stuttgarti. Mõne aastaga levis see „Religioosse uuenduse liikumine“ esialgu peamiselt Saksamaa suurlinnades. Sellele järgnesid koguduste rajamised Šveitsis, Hollandis, Inglismaal, Austrias, Norras, Rootsis ja Tšehhoslovakkias. Teise maailmasõja tagajärjel kadusid aga suured kogudused Prahast, Königsbergis, Danzigis, Breslaus⁴³ ja Stettinis⁴⁴.

Tollasel „Suur Saksamaal“ keelustati Kristlaste Ühendus natsionaalsotsialistide poolt 1941. aastal, nende kogudused saadeti laiali, nende varad likvideeris Gestapo, paljud preestrid vangistati.

Pärast sõda hakkas Kristlaste Ühendus vaikselt kasvama. Eelkõige Saksamaal leiti kõigepealt oma kirikuruumid, siis ehitati juba kirikuhooned. 1962. aasta nelipühil õnnistati Berliinis Wilmersdorfis sisse Kristlaste Ühenduse „Uus kirik“, mis oli justkui sõjas purustatud Rittelmeyeri „Uue kiriku“ heastamine. Oma preestritega uued kogudused moodustati nüüd ka Prantsusmaal, USA-s, Kanadas, Argentiinas ja Brasiilias.

---

⁴³ Wrocław tänapäeva Poolas

⁴⁴ Szczecin tänapäeva Poolas

VIIMASED ELUAASTAD 1921-1925

1922

Intensiivsus, millega Rudolf Steiner viimased talle pärast Esimest maailmasõda jäänud seitse aastat töötas, ületab igasuguse normaalse määra. Kui juba antroposofia väljatöötamise ning levitamisega oli kogu tema eluülesanne täidetud, siis nüüd hõivasid kõik rajamised sotsiaalsetel, pedagoogilistel, meditsiinilistel ning teistel aladel tema viimasedki jõud. Sellele lisandusid mured elu pärast Antroposofiilises Seltsis, mille liikmete arv oli lühikese ajaga pärast sõda märkimisväärselt kasvanud. Koos sellega tekkisid inimlikud raskused, mille korda ajamine langes lõpuks ikka ja jälle Steineri õlule. Erinevates ülikoolides moodustunud üliõpilasringid propageerisid aktiivselt antroposofiat. Ka vastased ei jäänud tulemata, tekkisid võitlused poolt ja vastu, mis pidi Steineri jaoks olema täiesti ebasoovitav. Saksa noorteliikumise liikmed astusid Seltsis vanematele liikmetele, kellest osadel oli raske „teosoofilise“ perioodi kombeid maha raputada, vastu nõudmistele ja revolutsioonilise meelsusega. Kujunes hoiak: „vanad“ teavad palju – ja teevad vähe; „noored“ teavad vähe – kuid tahavad palju teha. Sellised vastuolud ähvardasid Seltsi viia sisemise lõhenemiseni. Kui enne ilmasõda asus Teosoofilise, hiljem Antroposofiilise Seltsi elu raskuspunkt ümbritsevast maailmast segamatult ainult esoteerilise sisemuse arendamises, siis nüüd oli see sunnitud, eelkõige uute alguste kaudu, end maailma asetama. Selleks jällegi ei olnud mõningad liikmed valmis. Aga ka teatav ülevõõrandumine antroposofiilises töös muutus häirivalt silmatorkavaks. Liikmeteks said teadlased, kes ei olnud seda antroposofiias peituvat spetsiifilist uut endasse veel piisavalt vastu võtnud. Nad tõid oma selitamata „välismaailma“ mõtlemisharjumusi seltsi töösse. Steineri kurvastuseks tekkis seeläbi justkui midagi antroposofia enda hiiliva võltsimise taolist. Ka kitsast sektivaimust ja hägusest müstitsismist poldud mitte alati vabad.

Nendele liikmeskonna sisestele probleemidele lisandusid mitte vähem keerulised probleemid väljastpoolt. Inflatsiooni tõttu sattusid ka Antroposofiilise Seltsis majandusettevõtted, mis olid koondunud nimede all „Futurum A.G.“ Šveitsis ja „Der kommende Tag A.G.“ Saksamaal, finantsraskustesse ja nad tuli osaliselt likvideerida.

Vastased, eelkõige just natsionalistlikest ja kiriklikest ringkondadest, sihtisid Rudolf Steineri ja tema antroposofia vastu ägedaid rünnakuid. Mais 1922, kui Steiner esitas Münchenis, hotellis „Vier Jahreszeiten“ („Neli aastaaega“) loengut „*Antroposofia ja vaimutunnetus*“, tungisid natsionalistlikud löömamehed talle käsitsi kallale. Üksnes mõnede sõprade (dr. Noll, dr. Büchenbacher) julge sekkumise läbi õnnestus tal jõhkruksemise eest pääseda ning hotelli tagaukse kaudu lahkuda.

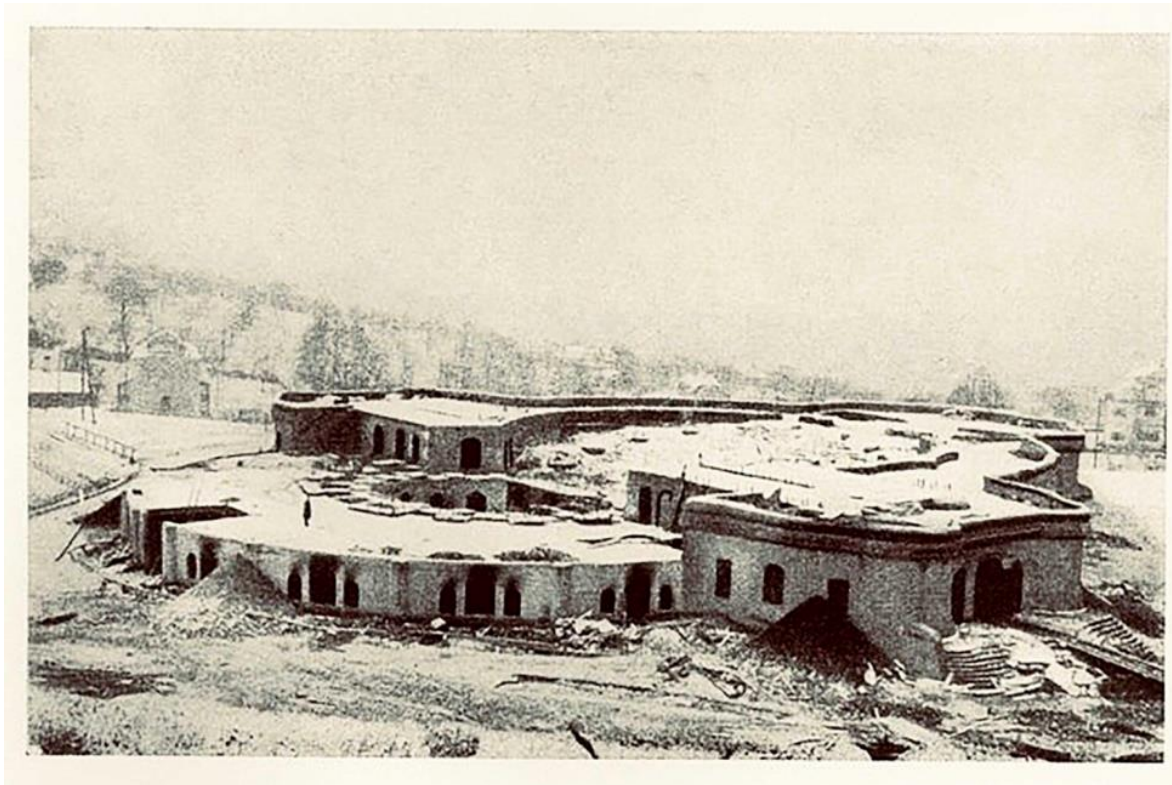
Sellele vaatamata viis ta häirimatult ning muretsemata lõpuni oma tookord „Wolff und Sachsi” agentuuri poolt organiseeritud turnee ühtekokku kaheksas suuremas Saksa linnas. Aga see oli signaaliks, et tulemas on veel palju raskem löök.

Nagu sageli Rudolf Steineri elus, oli ka jõulu-aeg 1922 vastu 1923-ndat tema jaoks eriti täis tööd ja elu. Ühes loengutsükklis, mille sisemiseks lähtepunktiks oli väljapaistev keskaja mõtleja kardinal Nicolaus Cusanus, käsitles ta teemat: „Loodusteaduse tekkemoment maailma ajaloos ning selle senine areng”. Samal ajal süvendas ta teemat „Tähtedemaailma suhe inimesega ning inimese suhe tähtedemaailmaga”, mida ta juba novembri viimastel päevadel alustanud oli, nelja piduliku ettekandega: „Inimkonna vaimne kommunioon”.

Vana-aasta õhtul 1922: „See, mis muidu oleks vaid abstraktne tunnetus, muutub tundvaks ja tahtvaks suhteks maailma. Maailm muutub Jumalakojaks. Tunnetav inimene ... muutub ohverdavaks olevuseks...”

See meie tänane suur ülesanne: märgata, kuidas maailmas valitseb uusaastaöö meeleolu, milles on kaduvus, hääbumine, kuidas aga nende inimeste südames, kes saavad teadlikuks oma tõelisest inimsusest, oma jumal-inimsusest, peab valitsema just uusaasta meeleolu, uue aja meeleolu, taaselustumise meeleolu.“

Need viimased sõnad tema aastavahetuse tervituskõnest olid vaibunud. Viimane kuulaja oli hoonest lahkunud. Sellest, mis nüüd järgnes, kõneleb üks pealtnägija: „Varsti pärast seda märkas palgaline öövaht suitsu. Valvur andis Goetheanumi tuletõrjele äratusalarmi, mispeale olid tuletõrjesse organiseeritud inimesed kohe kohal. Kõlas teade: suits Valges Saalis. Otsekohe avati ehitise lõunatiivas asetsevad ruumid ja otsiti läbi. Üheski ruumis polnud tuld märgata. Ent läbi lõunatiiva läänepoolse välisseina tungis suits... See sein löödi sedamaid sisse ja selgus, et välisseina seesmine konstruktsioon on leekides. – Kui alarm ... ümbruskonna majadeni jõudis, tormasime üles künkale. Mõne minutiga oli hulk voolikuid paika seatud, terrassile ronitud, tulekolle veega üle kallatud. Uskusime ikka veel, et suudetakse tulele piir panna ja kustutada. Tuletõrjujad, keda abistasid sajad inimesed, panid julgelt oma elu mängu. Ent aina rohkem tõusis seda õnnetust kuulutavat suitsu ehitise lõunatiivast. Me tormasime sisse ... Suurde kuppelsaali jõudnud, võttis meid vastu juba leekide mürin, mis sõi end seintest läbi. Mida ainult kanda jõuti, päästeti. Ent varsti oli suits juba nii paks, et mattis hingamist. Üks hääl hüüdis meile, et Rudolf Steiner käskis hoonest lahkuda. Tule võim oli võitnud inimtahte... Kesköö paiku varisesid kupid sisse, ja veel kell seitse hommikul leegitsesid võimsad sambad selles hävitavas elemendis. Vaikides käis Rudolf Steiner sel ööl ümber ehitise. Üksainus kord vaid kuuldi teda ütlevat: „Palju tööd ja pikki aastaid”. Kuni hommi-kuni seisis ta selle hävitatud teose ees, vaikselt, muretsedes ainult selle eest, et ükski inimene ei satuks ohtu. Tema suurus, väarikus ning headus andis meile kõigile sel ööl jõudu seda kõike välja kannatada. Kui koitis uusaasta hommik, ütles ta: „Me täidame oma sisemist kohust edasi sel pinnal, mis meile veel on jäetud.”

Esimese Goetheanumi varemed (1923)

Kümne aasta vaimne ning füüsiline töö oli kadunud, kuritahtlikule süütamisele ohvriks langenud. Ajutistes ruumides kõrval asuvas puutöökojas, milles olid valmistatud kõik Goetheanumi jaoks vajalikud puidutööd, jätkusid loengutepäevad ilma mingite katkestuste ja ärajäämisteta.

Täpselt väljakuulutatud kellaajal ilmus Rudolf Steiner kiiruga valmistatud kõnepuldi taha ning ütles: „*Me läheme oma alustatud loengutega edasi*”. Isegi plaanitud „Kolmekuningamängu” etendus esitati 1. jaanuari pärastlõunal.

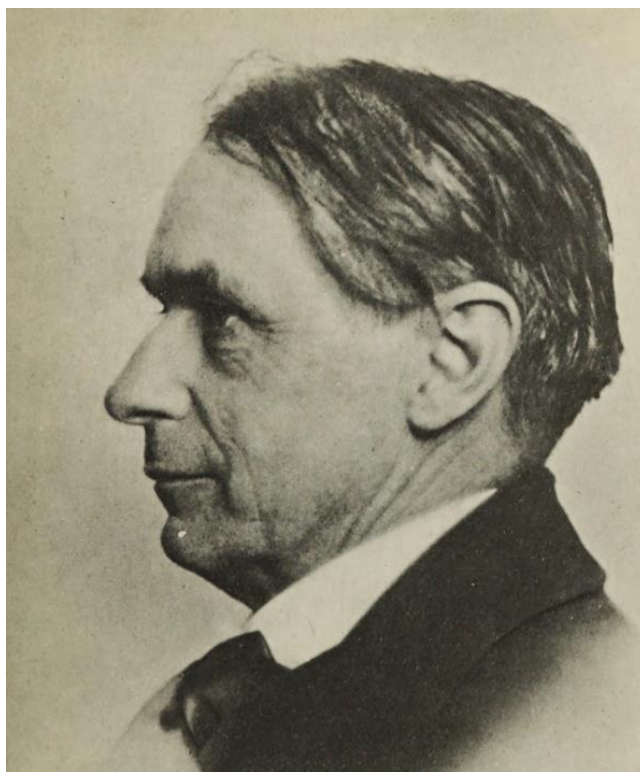
1923

Esimese Goetheanumi hävimine valmistas Rudolf Steinerile sügavat valu. See oli tema ja antroposofia jaoks – selle sõna täies tähenduses – asendamatu kaotus. Kogu seda ehitist, seda täiesti läbinisti erinevate puitudega kujundatud siseruumi ja neid mõlema kupli värvilisi laemaalinguid ei olnud võimalik enam taastada. Rudolf Steineri poolt hingestatud kunstilise tahte ainukordse väljendusena oli see jäädavalt kadunud.

Loomulikult tärkas seltsi liikmetes soov hoone taas üles ehitada. Samas sai aga selgeks, et sellesse heasse tahtesse taoliseks ettevõtmiseks seguneb ka palju illusoorset. Seltsi kasvamise viimase faasi kogemused täitsid Steinerit murega. Tema jaoks polnud need iga päev tema ees lasuvad Goetheanumi varemed mitte ainult

märgiks, et antroposoofial on maailmas vastaseid, kes ei kohku tagasi isegi süütamise eest. Ta nägi neis rusudes ka hoiatust, et Seltsil viimastel aastatel *ilma sisemise kindlusega, ka endas midagi varemelaadset* küljes on.

Seetõttu mõtleb ta taasülesehitamist üksnes seoses Antroposoofilise Seltsi sisemise uuendamisega. „*Taasülesehitamisel on mõtet üksnes siis, kui selle taga seisab eneseteadlik, oma kohustusi meeles pidav, tugev Antroposoofiline Selts.*”

1923

1923. aastal on tema püüdlused suunatud esmajoones Seltsi seesmisele reformimisele ning Stuttgardi waldorfkooli arendamisele. Eelkõige püüab ta juhti-da Saksa antroposoofe „eneses üles ärkamiseni” läbi tagasivaate mõnedele viltu läinud arengutele viimastel aastatel. Mitte vähem kui 18 korda külastab ta Stuttgarti, mis on nüüd antroposoofia peamine keskus Saksamaal.

Need on karmid sõnad – nii ütleb ta ise – mida ta seal mõnikord lausuma peab. Kuid ka reisid Prahasse, Oslosse, Inglismaale ja Hollandisse teenivad sama eesmärki. Antroposoofilise Seltsi üldkoosolekul Šveitsis käsitleb ta kaheksa loengu vältel teemat: „*Antroposoofilise liikumise ajalugu ja tingimused seoses Antroposoofilise seltsiga*”, et välja öelda kõik, mida ta liikmetelt ootab, et saavutada seltsi tervenemine. Igasuguse sektantluse ületamine, tõemeele omamine kõigis eluvaldkondades ja julgus astuda vastu igasugustele antroposoofia võltsingutele – olid mõned tema nõudmised. Et võetaks vaimset tõesti tõsiselt, et see poleks antroposoofias mitte mingi teoreetiline õpetussüsteem, vaid nähtamatult elav olevus. „*Siis võib olla ei tehta enam niipalju sõnu vennlusest ja inimarmastusest, vaid need saavad rohkem elama inimeste*

südamel, ning siis võib juba hääletoonist, millega inimesed väljendavad seda, mis neid antroposoofiaga ühendab” – märgata, kuidas nad seda nähtamatut antroposoofia olevust oma elus teenivad.

See tervenemine, mida ta taotleb, võib saabuda „siis, kui antroposoofid ilmutavad nii peenelt kujundatud tunnet tõe ja tegelikkuse suhtes, et seeläbi märgatakse: see on antroposoof; et ärataks tähelepanu – ta omab nii peent tunnet, et ta oma väidetes mitte kusagil ei lähe kaugemale, kui see vastab tegelikkusele.”

Tol 1923. aastal tuli Rudolf Steineril seista silmitsi raskete kaalutlustega. Me teame, et ta kaalus võimalust Antroposoofilisest Seltsist eralduda ja koos ainult väheste lähimate õpilastega tagasi tõmbuda. Otsus teha vastupidi ja end Seltsiga veel palju tihedamalt siduda, kui seni, pidi tulema raske võitluse tulemusena.

JÕULUISTUNG

Tubli 800 liiget tuli 1923. aasta jõuludeks kõigist ilmakaartest Dornachi künkale kokku. Ainult äärmiselt napilt suutis puutöökoda, mis asetses vahetult tulekahju rusude kõrval, päevast päeva istungile peavarju pakkuda. Küttevõimalused olid täiesti ebapiisavad. Ent see kõik ei teinud vähimatki kahju sellele, mida kõik osavõtjad vaimse sündmusena läbi elasid ja millele täna veel kõik Steineri õpilased aukartusega tagasi vaatavad.

Kui Antroposoofiline Selts 1913. aastal rajatud sai, ei astunud Rudolf Steiner ametlikult selle liikmeks. Ta oli nende nõuandja ja õpetaja, aga mitte liige või juhataja.

Nüüd, kümme aastat hiljem, rajas ta ise „Üldise Antroposoofilise Seltsi”, mille autonoomseteks liikmeteks pidid olema üksikute maade seltsid. Ning ta võttis enda peale selle juhatamise.

Oma asutamiskõnes lähtus ta küsimusest: „Mida tuleb nüüd õieti selle jõuluistungi puhul lähtepunktiks võtta, ning mida õpetavad meile kümne aasta kogemused, mil Antroposoofiline Selts on olemas olnud?”

Tema olulisemad vastused olid:

1. Edasi saab minna ainult siis, kui ta võtab ise juhtimise kõigis selle vormides ja sellega seotud vastutuse enda peale.
2. Üldise Antroposoofilise Seltsi kui maailmaseltsi keskpunktiks saab olema Goetheanum Dornachis.
3. Selts peab oma ukсед maailmale laialt lahti tegema, nii et tema liikmeks võiks saada igaüks, kes antroposoofiat otsib ning soovib tundma õppida. „Antroposoofiline selts pole mingi salaselts, vaid täiesti avalik. Tema liikmeks võib saada igaüks vaatamata tema rahvusele, seisusele, religioonile, teaduslikele või

kunstilistele veendumusele, kes näeb midagi õigustatut sellise institutsiooni olemasolus nagu seda on Vaba Vaimuteaduse Kõrgkoolina Goetheanum Dornachis." (Põhikirja §4)

4. Põhikiri, mis juba kord ühele seltsile vajalik on, peab kirjeldama lihtsalt seda, millega on tegelikult tegemist.

„Need põhikirja sätted põhinevad ainult puhtalt inimlikul; nad ei rajane mitte printsiipidel... dogmadel... Selles põhikirjas on öeldud: siin Dornachis asub Goetheanum. Seda Goetheanumit juhitakse teataval viisil. Goetheanumis püütakse läbi viia seda ja teist tööd ...”

Selliseid avaldusi võidakse pidada teisejärguliseks. Steineri jaoks ei ole need asjad tähtsusetud. Ta teab piisavalt hästi, kui odav on üles seada igasugu kõlavaid programme, põhikirju ja muud taolist. Tema jaoks on ka nendes asjades tähtis eelkõige ausus, realistlikkus ja inimlikkus. Ta tahab iga hinna eest vältida kõiksugu tühje fraase.

5. *„Aja-teadvus nõuab tänapäeval kõige jaoks, mis toimub, täielikku avalikkust. Ja üks kindlatele alustele rajatud selts ei tohi selle aja nõude vastu eksida ... Seepärast ei saa me täna kuidagi teisiti ... kui asutatava Üldise Antroposoofilise Seltsi jaoks rakendada täielikku avalikkust.“*

Kuni selle ajani oli arvukalt trükitud üleskirjutusi Steineri loengutest, mis olid kättesaadavad ainult seltsi liikmetele. Alates jõuluistungist on need avalikes raamatukauplustes kõigile kättesaadavad.

6. Tänapäeva inimene ei taha mingit dogmaatikat, ta lükkab tagasi sektantluse. See tunne on temas õige. Kuid ei saa salata, et on *„raske lahti saada sellest sektantlusest Antroposoofilises Seltsis. Aga sellest tuleb lahti saada! Uues asutatavas Antroposoofilises Seltsis ei tohi tulevikus sellest mitte jälgegi olla. Ta peab saama tõeliseks maailma-seltsiks.“*
7. Igasugune looritatud antroposoofia sisse toomine on halb ja ei too kaasa mingit kasu. Uue ja ebatavalise eest antroposoofia kõigis valdkondades, nagu näiteks eurütmia, kõnekujundus, meditsiin tuleb seista kompromissitu julgusega.

Need kõik on seisukohad, mille Steiner juba oma avakõnes, 24. detsembril üles tõstis. Sellele järgnes veel 8 päeva „nurgakivi panekut” „Üldisele Antroposoofilisele Seltsile”, millega anti täielikult uus impulss kogu Antroposoofilise Seltsi ellu.

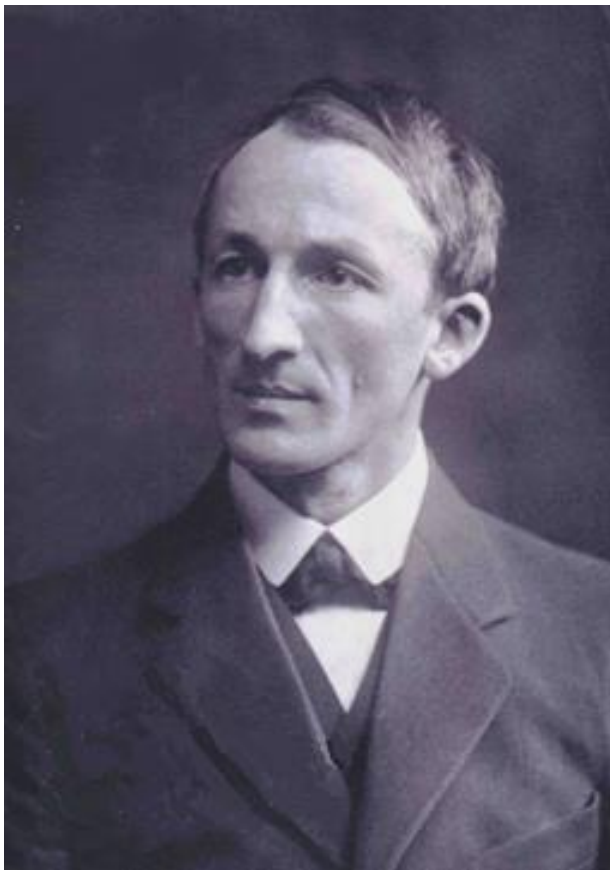
Samaaegselt seltsi sisemise ja välise ümberkujundamisega rajati ka „Vaimuteaduse Kõrgkool”.

„Vaba Vaimuteaduse Kõrgkooli” loomine on esmalt Rudolf Steineri kohustuseks, kes peab nimetama enesele kaastöötajad ning vajadusel oma järglase.“ (Põhikiri §7)

Sellega on selgelt välja öeldud, et ta nõustus ka selle antroposoofilise tegevuse keske koha juhtimise enese kätte võtma. Nende mõlema institutsiooni, Seltsi ja Kõrgkooli kokkukuuluvusest kõneleb põhikirja lause (§ 9):

„Antroposoofilise Seltsi eesmärgiks on edendada vaimse maailma uurimistööd, Vaba Vaimuteaduse Kõrgkooli eesmärgiks on see uurimistöö ise. Igasugune dogmaatika mistahes alal peab Antroposoofilises Seltsis olema välistatud”.

Üldise Antroposoofilise Seltsi juhtimiseks moodustati Rudolf Steineri alluvusse eestseisus. Sellesse kuuluvad isiksused võtsid enda peale ka Kõrgkooli üksikute seksioonide juhtimise:

Albert Steffen (1884-1963)

Šveitsi luuletaja Albert Steffen kui juhataja asetäitja ning samal ajal Kaunite teaduste seksiooni juhataja. *„Kui on tarvis leida šveitslast, kes kogu jõuga pühendus Antroposoofilise Seltsi juhatuse liikme ning seltsi juhataja asetäitja kohustusse – paremat šveitslast selleks ei leia”.*

Proua Marie Steiner, tänu kellele põhiliselt toimus Antroposoofilise Seltsi esimene asutamine (1913), kõne ja muusikaliste kunstide seksiooni juhtaja.

Proua dr. Ita Wegman, Hollandi arst, Meditsiinilise seksiooni juhtaja. Selle seksiooni juurde on liigendatud Arlesheimi kliinik.

Dr. Elisabeth Vreede, samuti hollandlanna, Matemaatilis-astronoomilise seksiooni juhataja.

Dr. Guenther Wachsmuth, kui seltsi sekretär ja laekur, Loodusteadusliku seksiooni juhataja.

See seltsi uus rajamine ja kõrgkool oli seotud Rudolf Steineri vaimse eesmärgiga – rajada esmakordselt täiesti avalikult tänapäevane kristlik „müsteeriumi paik“, mille kaudu võiksid äratavad ja tervendavad jõud kunsti, teaduse ja religiooni jaoks voolata inimkonna ellu. Hoolikalt välistati kõik, mis püüdis sisse tungida kõlava fraasina, rutiinina, võltsi paatosena, fanatismi või müstitsismina. Tõeliselt „esoteeriline“, mis on alati identne tõeliselt „inimlikuga“, pidi nüüdsest läbistama kogu seltsi elu. Mitte niivõrd sõnadega, kuivõrd uute impulsside rakendamise kaudu püüdis Rudolf Steiner suurima isikliku pühendumisega seda kõrget eesmärgi teostada. Istung leidis aset jõulupühade märgi all. Neid päevi läbistas palvetaoline mantra, mida Rudolf Steiner iga päev lausus ja mille lõpp kõlab sõnadega:

*Valgus,
Mis soojendab
Vaeseid karjastesüdameid;
Valgus,
Mis valgustab
Tarku kuningapäid.*

*Jumalik valgus,
Kristus-päike,
Soojenda
Meie südameid;
Valgusta
Meie päid;
Et hea saaks,
Mida meie
Oma südameist rajada,
Oma peadest lähtudes
Sihiküllaselt teostada tahame.*

1924-1925

1. jaanuariga, niisiis aasta pärast põlengut, lõppesid „nurgakivi asetamise“ päevad. Rudolf Steinerile jäi veel vaid üheksa kuud, et alustatu ellu viia. Haigus, mis tol 1. jaanuari õhtul esmakordselt ilmnes ja mis teda kuni sügiseni ikka ja jälle tabas, sundis ta septembri viimastel päevadel haigevoodisse, kust ta enam tõusma ei pidanud. Sellest hoolimata töid need üheksa kuud veelgi suurema intensiivsuse tema tegevusse. Me ütleme midagi välist, kui nimetame loengute arvu, mida ta pidas selle lühikese aja jooksul, mis talle veel elamiseks jäänud oli: 338 loengut, 68 kõnet,

arutelu ja vastamist küsimustele – kõik see 272 päeva jooksul! Kuid see „väline” osutab ühele vaimsele asjaolule, mis annab põhjust imestuseks. Iga sõna neist loengutest ja kõigest muust sai üles kirjutatud ja peaaegu kõik on täna raamatu kujul olemas, nii et igaüks, kes selle vastu huvi tunneb, võib täna veenduda selles rikkuses, mis Rudolf Steineri läbi tookord päev-päevalt loodud sai. Oli see, nii nagu ta ise kunagi sellele viitas, vaimse maailma vastuand saatuse tasakaalustamiseks selle kaotuse eest, mida antroposofia oli Goetheanumi põlemise tõttu kandnud? Oli see surma lähedus, mis talle sellise vaimsete rikkuste võimalikkuse kinkis?

Vahetult pärast Jõuluistungit pidas Steiner loengukursuse „noortele arstidele”, mis osavõtnud arstides ja meditsiinitudengites erakordset vaimustust tekitas. Selles loengusarjas ei andnud ta edasi mitte ainult vaimuteaduslikke teadmisi, vaid püüdis eriti süvendada isiksustes, kes ravikunsti rakendavad, ka seda, mida tohiks nimetada arsti moraalseks ning esoteeriliseks meelsuseks.

Aastaid oli Rudolf Steiner korrapäraste vahedega pidanud Goetheanumi ülesehitamises tegutsevatele tööliste loenguid praktiliste ja vaimsete eluküsimuste üle, mis tööliste poolt väga armastatud olid. Ta valdas keelt, mida lihtsad inimesed mõistsid. Ka 1924. aastal, vaatamata oma kehalisele nõrkusele ning tööga ülekoormatusele, ei jätnud ta ära seda tööd, mida ta armastas ning pidas oma sotsiaalseks kohuseks. Kuna need loengud on tänapäeval raamatu kujul ilmunud, siis võib igaüks, kes seda soovib, neist ettekujutuse saada.

Sellel ajal lõi ta ka mudeli teise Goetheanumi jaoks. See ehitis, mis alles kolm ja pool aastat pärast tema surma sisse pühitseti, osutab, ehkki hoopis teistsugusel viisil, ühele ehitusstiilile, mis meie ajastu tavapärasest ehitusstiilist tunduvalt erineb. Vastavalt teistsugusele ehitusmaterjalile – esimene oli puidust, teine aga betoonist – kerkis ehitis, mis vaatamata oma rangetele vormidele sobib hästi Dornachi maastiku – Šveitsi Juura harumäestiku kontuuridega.

Nagu üks vaimuärgas olevus asetseb see Goetheanum seal ja vaatab läände Õhtu-maadesse, lojuvasse päikesesse. Näib, justkui tõstaks selle hoonega end üles kiviks muutunud range ja järeleandmatu küsimus: kas Õhtumaa, millele oli määratud tehnikaga kanda kultuuri-surma üle maailma, leiab ka jõu, et alla-kulgevast rajalt üles-tõusvale pöörduda?

Rudolf Steiner tegi sel ajal kõik, mis üleüldse tema võimuses oli. Teda ümbritsevad inimesed küsisid sageli, millal ta õigupoolest magab. Kui kõik olid juba puhkama heitnud, põles tema aknas ikka veel tuli – teati, et ta on veel töötamas – ja esimestel hommikutundidel oli ta enne teisi kohal.

Nii rajati nende kuude jooksul ravipedagoogiline ning põllumajanduslik liikumine, pedagoogid, eurütmistid ning arstid said oma viimased üliolulised impulsid, „Kristlaste Ühendus” sai veel väga sisulist abi. Reisiidega Prahasse, Pariisi, Hollandisse ning Inglismaale viis ta Jõuluistungiga impulsi ka neisse maadesse.

Rudolf Steinerile oleks nagu vaimus üks uus olelustasand avanenud ja nüüd suutis ta välja öelda asju, mis olid temas juba küllalt kaua peitunud, ent olid alles nüüd välja ütlemiseks küpseks saanud. Jõuluistungil ajal peetud loengutsükkel: „*Maailmaajalugu antroposoofilises valguses kui alus inimvaimu tunnetamiseks*” oli avanud ukse läbi kõigi nende kuude kuni viimaste päevadeni toimunud „*Karma vaatlustele*“.

Vaade, et inimindividualiteet peab ajast-aega kehastuma, et uue maise elu läbi eelnevaid tasakaalustada ja uute kogemuste läbi küpsemaks muutuda, on ürgvana. See on juba aastatuhandeid – kas ei peaks ta siis olema kõige algupärasem ja loomulikum? – valitsev Oriendi vaimuelus. Need õpetused on aga alati piirdunud üldiseks jäämisega. Nii kaugel, kui me näeme, on Rudolf Steiner esimene, kes söandas oma vaimsete uurimustega konkreetselt jälgida maailmaajaloo voole ja üksikute ajalooliste isiksuste elukäike läbi pikkade ajavahemike ning nende uurimiste tulemusi laia kuulajaskonna ees ette kanda. Nende seas polnud küll kedagi, kes oleks tema väiteid üksikasjadeni „kontrollida“ suutnud. Küll aga tekkis meis kõigis, kes me neid Steineri vaimu-uurimise tulemusi tookord kuulasime, mulje, et Steiner käis tolle seni tundmatu uurimisvaldkonnaga ümber samasuguse hoolikuse, täpsuse ning usaldusväarsusega, nagu me oleme harjunud ja seda ka nõudma peame meie aja parimatelt loodusuurijatelt näiteks füüsika või astronoomia valdkonnas.

Ajavahemikus 20. jaanuarist kuni 10. augustini ilmusid Rudolf Steineri sulest Antroposoofilise Seltsi teadaannete lehes *18 kirja seltsi liikmetele*, milledes ta püüdis liikmetele südamele panna Jõuluistungil vaimseid aspekte:

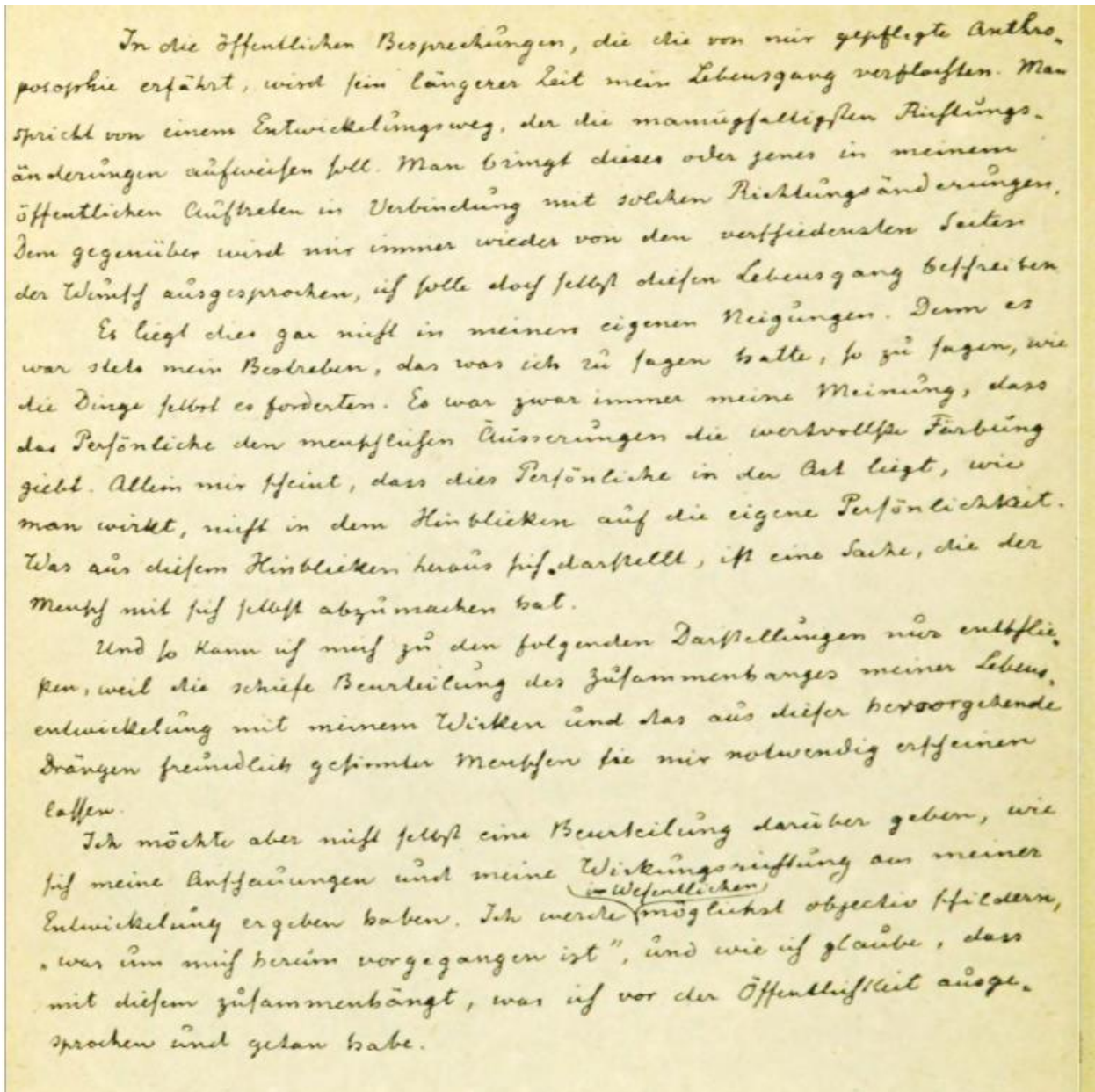
„Antroposoofia suudab ainult elavana areneda. Sest tema olemuse põhijooneks on elu. Ta on vaimust voolav elu ...

Ürgvorm, milles ta inimeste keskel saab esile astuda, on idee; ning esimene värav, mille kaudu ta inimeste poole pöördub, on arusaamine. Kui see nii poleks, siis poleks antroposoofial mingit sisu. Ta oleks paljas tunde-unistamine. Ent tõeline vaim ei unista, vaid kõneleb selget, sisurikast keelt”.

Need kirjad liikmetele läksid üle „*Juhtlauseteks*”, mis hiljem avaldati pealkirja all „*Miikaeli müsteerium*”. Suurema osa neist juhtlausetest on Steiner juba haigevoosis kirjutanud ja nad ilmusid iga nädal kuni viimase märtsinädalani 1925. Neis on ta viimast korda ja jälle uutest aspektidest kirjeldanud antroposoofia olemust ning tema ülesandeid.

Kui ta septembri alguses Inglismaalt naasis, ootas teda Dornachis kaugelt üle tuhande inimese, nende hulgas arstid, näitlejad, teoloogid, kellele oli ta lubanud anda erialakursusi. Kuigi ta kannatas juba raskelt oma haiguse all, täitis ta kõik antud lubadused ning kõneles kogu selle kolm nädalat näitlejatele, kõnekunstnikele, kooliõpetajatele ja teistele *kõnekujundusest ning draamakunstist*, Kristlaste Ühenduse teoloogidele *Johannese Ilmutusraamatust* ning pidas arstidele ja preestritele kursuse *pastoraal-meditatsioonist*. Tavapärased loengud Goetheanumi töölistele, seltsi liikmetele, Kõrgkooli kuulajatele jätkusid ilma katkestuseta kuni 28. septembrini.

Töö üleküllus – siia tuleb veel arvata umbes 400 eraviisilist külastajat, kes viimase kolme nädala jooksul talt nõu ja abi käisid küsimas – nõudis ta elujõult liiga palju. Vahetult pärast viimast Miikaeli päeva eelõhtu pidukõnet pidi ta voodisse heitma. Ent hoolitsetuna oma arstidest sõprade, dr. Ita Wegman'i, dr. Ludwig Noll'i poolt, jätkas ta veel haigevoodis intensiivset tööd, eelkõige kirjutades. Tema voodi asetses ateljees, veel lõpetamata Kristus-kuju jalutsis. Tema ateljee koos kujuga oli ühendatud puidutöökojaga ja nagu seegi, pääsenud leekide eest.

Esimene lehekülg „Minu elukäigu“ käsikirjast, 1923

Kuna mitmelt poolt oli avaldatud soovi, et ta kirjutaks alusetute süüdistuste ümberlökkamiseks ka ühe autobiograafia, alustaski Rudolf Steiner 1923. aasta detsembris iga nädal ilmuvate visandite kirjapanemist, mis hiljem avaldati raamatuna „Minu elukäik“. Ka kogu tema haiguse ajal ei katkenud see töö kordagi. Kui kõik

tekstisaadetised kandsid tema käega lisatud märget: „Jät kub”, jäi viimane käsikiri, mille ta viimasel märtsinädalal 1925 trükikotta saatis, ilma selle märketa.

Nii lamas ta oma ateljees, aheldatuna haigevooidisse, oma väsimatu vaimuga aktiivselt tegev. „Ta armastas seda elu täis haamrilöökide ja tööriistade müra, mis Goetheanumi ehitusplatsilt tema haigetoa vaikusesse tungis ja tekkivast hoonest teada andis.“ Kogu oma olemuse iga kiuga oli ta antroposoofia keskuse uue ülesehitamisega ja selle inimliku kandjaskonnaga – „seltsi“ ja selle liikmetega seotud kuni viimase silmapilguni. Nii jõudis kätte 30. märts. Vahetust kaasaelamisest kirjutab Guenther Wachsmuth:

„Viimased silmapilgud Rudolf Steineri maises elus olid vabad igasugustest võitlustest füüsisega, vabad igasugusest ebakindlusest, nagu see paljudel inimestel surma puhul omane on; tema näoilme kõneles rahust, armulisusest, seesmisest kindlusest, vaimsest nägemisest. Ta pani oma käed risti rinnale, ta silmad oli säravad ja suunatud võimsalt nende maailmade nägemisele, millega ta end vaadates ühendas. Kui saabus viimane hingetõmme, sulges ta ise silmad, kuid see ei täitnud ruumi mitte mingi lõpu tundega, vaid ühe kõrgema vaimse toiminguga elamusega. Mingi ülev, kirkastunud ärksus kõneles tema näojoontes ning käte palvetavas jõus. Nagu suured kunstnikud andsid keskaegsetel sarkofaagidel surmaunne suikunud rüütlitele ilme, et nende suletud silmad veel näevad, nende puhkav kuju suudab ikka edasi sammuda, nii kõneles siin puhkav kuju ülemaisest ärksusest, edasi astumisest vaimu sfääridesse.”

Uus Goetheanum (valmis 1928.-1929. aastal)

JÄRELSÕNA

Euroopa tsivilisatsiooni kohal hõljub üks raske pilv, ja tegelikult on teatud mõttes ainult imeks pandav, kui vähe inimkond üleüldse nõus tahab olla seda rasket pilve... tundma, tajuma.

Rudolf Steiner 1924

Kui Rudolf Steiner suri, oli uuele Goetheanumile rajatud ainult vundament. Ning kõike seda, mida meister oli visandanud ja kavandanud, pidid sellid ja õpipoisid ilma temata teoks tegema.

Nii Selts kui ka Kõrgkool kaotasid pea silmapilgul, mil kõik oli vastselt alustatud, kuid miski polnud veel eesmärgini viidud. Sageli käis see „õpilastel“ üle jõu, liig suur oli „õpetaja“ kavandatud töö, mis peaks hõlmama tervet maailma.

Selle inimese olemuse järele, kes antroposoofiat uurib ja seda tegudes elada püüab, muutub see individualiseerunuks, omandab ühe teistsuguse näo, saab antroposoofi isiksuse kaudu värvingu. Šabloon hävitab antroposoofilise püüdluse. Ei tule imestada, et varsti pärast Rudolf Steineri surma tuli Antroposoofilisel Seltsil kriisidest läbi käia. Lisaks tuleb veel see, et Saksamaal – antroposoofia tegelikul emamaal – oli ta Hitleri ajal kümme aastat keelatud. Kuid kõiges selles osutus ta äärmiselt elujõuliseks ja sai esialgsetest raskustest põhiliselt jagu. Peale Rudolf Steineri surma võttis seltsi juhataja kohustused üle Albert Steffen. Algsed juhatuse liikmed on vahepeal surnud: Ita Wegman ning Elisabeth Vreede 1943. aastal, Marie Steiner 1948, Guenther Wachsmuth ja Albert Stefen 1963. aastal.

Igal aastal tulevad tuhanded liikmed ning huvilised Goetheanumisse, et näha eelkõige nelja müsteeriumi-draamat, Albert Steffeni draamasid ning „Fausti“ etendusi. Goetheanum on ju täna ainus paik maa peal, kus on võimalik näha „Fausti“ mõlemat osa lühendamata kujul. Goetheanumi aastaülevaadetes on igal aastal loetletud suur hulk loenguid, seminare ja kunstilisi üritusi. Arlesheimi kliinik koos Vähiuuringute Instituudiga, aktsiaseltsi „Weleda“ vabrikuid on laiendatud uusehitistega. Koolide ning ravipedagoogiliste asutuste arv kasvab üle maailma aastast aastasse. Terve kaastöötajate kollektiiv on pärandihalduses tegev sellega, et eelkõige avaldada Rudolf Steineri teoste koguväljaanne.

Vaadates Rudolf Steineri elule ja tööle, tekib kiusatus, olevikule, kes teab end olevat kuristikku serval, hüüda: Keda ja mida te otsite? Materialismi ületamist? Sotsiaalsete probleemide lahendamist? Teaduse, kunsti ja religiooni uuestisündi? Kõigile neile küsimustele andis Rudolf Steiner oma vastused. Need tulid teistsugu-

sed, kui oodati. Piisab sellest, et need kõrvale heita? Kuna tema keel on nii harjuma-
tu? Kuna mõned tema õpilased ei ole veenvad? Oli see vanadel aegadel suurte proh-
vetite ja inimkonnajuhtidega kuidagi teisiti? Kas meie aeg on üldse vaevaks võtnud
teda ja tema teoseid tõeliselt tundma õppida. Kas ta on tema sõnu kullakaa-lul
vaaginud, kas ta on tema loendamatuid impulsse ja soovitusi kuulda võtnud ja
katseliseltki proovinud? Rudolf Steineri kohta avalikkuse jaoks 20. sajandi teisel
poolel kirjutatud monograafia ei saa teisiti, kui lõppeda nende kibe-tõsiste
küsimustega.

AJATABLOO

Esimene eluperiood: 1861–1879

LAPSEPÖLV JA NOORUS

- 1861 Sündis 27. veebruaril 1861 Kraljevecis Muri saarel, mis asus tolle-aegses Ungaris, tänapäeval aga Jugoslaavias⁴⁵. Isa Johann Steiner (1829–1910) oli Austria Lõunaraudtee ametnik. Mõlemad vanemad olid pärit nn Waldviertelist⁴⁶, Gerase ja Horni küladest Alam-Austrias.
- 1862 Isa viidi lühikeseks ajaks üle Mödlingisse Viini lähedal.
- alates 1863 Lapsepõlv Pottschachis, ühes raudteejaamas Semmeringi-raudteel (Steiermarkis).
- alates 1868 Noorusaeg Neudörflis Leitha ääres, Burgenlandis.
- 1872 Õppis Wiener-Neustatti reaalikoolis.
- 1879 Lõpetas gümnaasiumi kiitusega.

Teine eluperiood: sügis 1879–1890

ÕPINGUD VIINIS

- 1879 Isa viiakse üle Inzersdorfi Viini lähedal. Studium Tehnikaülikoolis. Peamised õppeained: matemaatika, bioloogia, füüsika, keemia. Humanitaarainete õpetajad: Karl Julius Schröer (saksa kirjandus), Robert Zimmermann ja Franz Brentano (filosoofia), Otto Karl Lorenz (ajalugu). Põhjalik Goethe-studium.
- 1882 21-aastane noormees saab ülesandeks avaldada „Goethe loodusteaduslikud kirjutised” „Kürschneri rahvusliku kirjanduse” sarjas.
- 1886 *Goethe maailmavaate tunnetusteooria põhijooned.*
- 1888 „Deutschen Wochenschrift” toimetaja.
Steiner peab Viini Goethe-ühingus ettekande: *Goethe kui uue esteetika isa.*
- 1889 Esimene külaskäik Weimarsse, Eisenachi ja Berliini, leping Suphaniga.

---

⁴⁵ Pärast Horvaatia iseseisvussõda 1991–1995 asub Horvaatias.

⁴⁶ Alam-Austria loode osas asuv Waldvierteli (Metsaveerandiku) piirkond. Vt. ka märkus 1 peatükis „Lapsepõlv ja noorus“.

Kolmas eluperiood: 1890–1896

WEIMARI AEG

- 1890 Sügisel kolimine Weimari. Alaline kaastöötaja Goethe ja Schilleri Arhiivis. Goethe loodusteaduslike kirjutiste avaldamine Sophieväljaandes. Kohtumised isiksustega nagu: Herman Grimm, v. Loeper, Erich Schmidt, Heinrich von Treitschke, Hermann Helmholtz, Ernst Haeckel. Sõprus Ludwig Laistneri ja Gabriele Reuteriga, esimene tutvumine Otto Erich Hartlebeniga.
- 1891 Promotsioon filosoofiadoktori kraadiga Rostocki Ülikoolis prof. Heinrich von Steini juhendamisel, teemaga: „*Tunnetusteooria põhiküsimus, erilise tähelepanuga Fichte teadusõpetusel.*“
- 1892 „*Tõde ja teadus*“
- 1894 „*Vabaduse filosoofia*“. Haige Friedrich Nietzsche külastamine Naumburgis. Fritz Koegel ja Elisabeth Förster-Nietzsche.
- 1895 „*Friedrich Nietzsche, võitleja oma aja vastu.*“
- 1897 „*Goethe maailmavaade.*“

Neljas eluperiood: 1897–1901

ESIMESED BERLIINIAASTAD

- 1897 Kolimine Berliini.
- 1897–1900 Ajakirja „Magazin für Litteratur“ ja „Dramaturgische Blätter“ toimetaja koos Otto Erich Hartlebeniga. Tegevus Vabas Kirjandusseltsis, Vabas Draamaseltsis, „Kommende“ ringis, Vabas Ülikoolis, Giordano Bruno Ühingus. Sõprus John Henry Mackay ja Ludwig Jacobowskiga. Suhted Bruno Wille ja Wilhelm Bölschega.
- 1899 31. oktoober abiellumine Annaga, lesena Eunike, neiupõlve nimega Schultz (sünd. 8. mai 1853 Beelitzis).
- 1899–1904 Õpetaja Töölisshariduskoolis. Loengud, kursused, kõneharjutused.
- 1900 „*Haeckel ja tema vastased.*“ Loengud ja Nietzsche mälestusüritus Kunstide Edendamise Ühingus. Loeng „Kõrgkoolipedagogika Ühingus“. Nietzsche mälestusüritused. Pidukõne Gutenbergi 500 aasta juubeli puhul 7000 trükkalile ja ladujale Berliini tsirkuses (17. juuni): „*Gutenbergi tegu kui kultuuriarengu versta-post*“. Esimesed ettekanded Teosoofilises Raamatukogus krahv ja krahvinna Brockdorffi majas. „*Maailma- ja eluvaated 19. sajandil*“, pühendatud Ernst Haeckelile.

- 1901 Edasised ettekanded „Teosoofilises raamatukogus” teemal „*Kristlus kui müstiline tõsiasi*” (25 ettekannet). Pidulik ettekanne „Töölisklassi Naiste ja Tütarlaste Ühingu” asutamise aastapäeva puhul (9. märts). Ludwig Jacobowski mälestamispüha (9. mai). Loengusari „Kommende“ ringis teemal „*Buddhast Kristuseni*” (24 loengut). Loeng tehnikaülikooli üliõpilastele Hegelist (22. november).

Viies eluperiood: 1902–1923

ANTROPOSOOFIA VÄLJAARENDAMINE

Antroposooftia esimene arengufaas 1902–1909

- 1902 Liitumine Teosoofilise Seltsiga. Töö jätkamine Töölisshariduskoolis, „Teosoofilises raamatukogus”, „Kommende” ringis, Giordano Bruno Ühingu. Osalemine Teosoofilise Seltsi Euroopa sektsiooni 13. aastakoosolekul Londonis koos Marie von Siversiga (juulis). Teosoofilise Seltsi Saksa sektsiooni asutamine (oktoobris) — Rudolf Steiner on selle peasekretär. Loengud Vabas Ülikoolis. Schilleri-Teatris: „Ferdinand Freiligrathi õhtu”. Ajakirja „Lucifer”, hiljem „Lucifer-Gnosis” toimetaja.
- 1903 Senise tegevuse jätkamine Berliinis (kuni 1914). Avaliku tegevuse algus teosoofia suunal Weimaris, Kölnis ja Hamburgis. Tegel⁴⁷: kõne Giordano Bruno Ühingu pööripäeva pidustuste raames Humboldtite haudade juures. London.
- 1904 Esineb esimest korda Stuttgartis: „*Goethe kui teosoof*”, (22. aprill) ning Luganos, Nürnbergis, Hannoveris, Münchenis, Dresdenis, Regensburgis, Karlsruhe, Heidelbergis, Düsseldorfis. Teosoofiline kongress Amsterdamis: *Matemaatika ja okultism* (21. juuni).
- 1905 „Töölisshariduskooli asutamise 12. aastapäeva peokõnega” lõpeb Steineri tegevus selles koolis (22. jaanuar). Teosoofilise Seltsi laiendamine ja loengutegevus Berliinis ja Saksamaa suurlinnades, muuhulgas Johannese evangeeliumi teemal.
- 1906 Esimesed suured loengutsüklid väljaspool Berliini: Pariisis (18 loengut). Esimene kohtumine Edouard Schurega. Leipzigin (14 loengut). Stuttgartis augustis: „Tsükkel nr. 1” „*Teosoofia väravate ees*.” Haruseltside asutamine, muuhulgas Frankfurdis ja Breemenis. Loengud Johannese evangeeliumist Münchenis (8 loengut).
- 1907 Loengusarjad, igas 14 loengut, Münchenis, Kasselis, Hannoveris ja Baselis (8 loengut).

⁴⁷ Linnaosa Berliinis Tegeli järve ääres. Seal asub Humboldti perekonna loss ja ka hauakabel.

- 1908 Esimene Skandinaavia reis märtsis-aprillis: Lund, Malmö, Stockholm, Uppsala, Kristiaania (Oslo), Göteborg, Kopenhaagen. 12 loengut Johannese evangeeliumist Hamburgis (mais). 12 loengut Nürnbergis „*Teosoofia seoses Johannese Ilmutusraamatuga*“ (juuni). Teine Skandinaavia reis. 15 loengut Johannese evangeeliumist Kristiaanias (juulis). Loengutsüklid Stuttgartis ja Leipzigis.
- 1909 Esimene kohtumine Christian Morgensterniga Berliinis. Rudolf Steiner hakkab osutama „Kristuse taastulekule“. Seitse loengut Roomas. Loengutsüklid Düsseldorfis, Kristiaanias, Budapestis (10 loengut), Kasselis, Münchenis. Baselis: *Luuka evangeelium*.
- Antroposoofia teine arengufaas 1910–1916
- 1910 Aasta algus üheteistkümneme loenguga Johannese evangeeliumist Stockholmis. Loengutsükkel Viinis (märtsis). Reis Klagenfurti kaudu Rooma - Palermosse (aprillis). Tsüklid Hamburgis, Kristiaanias, Münchenis, Bernis (*Matteuse evangeelium*). München: esitatakse esimene müsteeriumi-draama.
- 1911 Praha: *Okultne füsioloogia* (8 loengut) (märts). Anna Steiner (lesena Eunike) sureb 19. märtsil. Steiner esineb rahvusvahelisel filosoofide kongressil Bolognas teemal: *Teosoofia psühholoogilised alused ja tunnetusteoreetilised asend*, tsüklid Kopenhaagenis, Münchenis, Karlsruhe ja Hannoveris. Üksikloengud muu hulgas Luganos, Locarnos, Milanos, Neuchâtelis, Bernis jm. München: etendub teine müsteeriumi-draama.
- 1912 Eurütmia loomine (september). Ettevalmistused Antroposoofilise Seltsi asutamiseks (september). Firenze külastamine. Loengutsüklid Helsingis, Norköppingis, Kristiaanias, Münchenis, Baselis. *Markuse evangeeliumi loengud* (Köln). Üksikloengud muu hulgas St. Gallenis, Viinis, Klagenfurtis, Grazis, Prahas, Stockholmis, Kopenhaagenis, Milaanos, Bernis. München: lavale on toodud kolmas müsteeriumi-draama.
- 1913 Antroposoofilise Seltsi asutamine (2./3. veebruar). Loengutsüklid Haagis, Helsingis, Münchenis, Kristiaanias, Leipzigis. Dornachi hoone nurgakivi asetamine (20. september). Üksikloengud muuhulgas Viinis, Grazis, Klagenfurtis, Linzis, Prahas, Tübingenis, Augsburgis, Zwolles, Breslaus, Erfurtis, Essenis, Elberfeldis, Londonis, Pariisis, Strassburgis, Stockholmis, Bergenis, Kopenhaagenis. München: etendub neljas müsteeriumidraama.
- 1914–1923 Rudolf Steiner elab vaheldumisi Dornachis ja Berliinis.

- 1914 Loengutsükkel Viinis. 1. aprill 1914: esimese Goetheanumi sarika-
pidu. Christian Morgenstern sureb 31. märtsil.
Pariis-Chartres, Norrköping: „*Kristus ja inimhing*“. Sõja puhke-
misel Bayreuthis „Parsifalil“ (juuli). Loengud Hamburgis, Berlii-
nis ja Münchenis. „*Barbarid*“ - , *Schilleri ja Fichte rahvas*. Abielu
sõlmimine Marie von Siversiga (24. detsember).
- 1915–1916 Goetheanumi väljaehitamine. Loengud Saksamaal, Austrias ja
Šveitsis. Esimene kõne-eurütmi kursus (september).
- Antroposoofia kolmas arengufaas 1917–1923
- 1917 Loengutsükkel Berliinis: *Ehituskivid Kolgata müsteeriumi tunne-
tuse tarvis*. Dornachis: *Materialismi karma*.
- 1918 Alates jaanuari keskpaigast Saksamaal (Berliinis). Teine pool-
aasta Dornachis. Sotsiaalse organismi kolmeks liigendamise
liikumine.
- 1919 Dornachi loengusarjad sotsiaalsete küsimuste teemal. *Üleskutse
saksa rahvale ja kultuurmaailmale, “Sotsiaalse küsimuse põhi-
punktid”*. Steiner kõneleb Boschi, Delmonte ja Daimleri tehaste
töölisele. Waldorfkooli asutamine Stuttgartis. Pedagoogilised
kursused ja seminarid. „Fausti“ etendused Goetheanumis.
- 1920 Dornachis: Kolm loengut Thomas Aquino kohta. Stuttgarti
Waldorfkooli juhtimine, eelkõige pidev osalemine õpetajate kol-
leegiumi konverentsidel (1919–1924). Esimene ja teine loodus-
teaduste kursus: valgusõpetus (10 loengut), soojusõpetus (14
loengut), keeleteaduste kursus. Kursus arstidele ja meditsiini-
üliõpilastele (20 loengut). Pedagoogiline kursus Baselis (14
loengut).
- 1921 „*Erinevate loodusteaduse valdkondade suhe astronoomiasse*“
(Stuttgart). Kõnekursus, Stuttgart. Hollandi-reis. „*Matemaatika,
teaduslik eksperiment, vaatlus ja tunnetustulemus antroposoofia
vaatekohast*“ (Stuttgart). Teine meditsiini-kursus. Ravieürütmi
kursus. Esimene ja teine teoloogide kursus. „*Antroposoofia ja
teadus*„ (kõrgkooliüritus Darmstadtis). Avalik tegevus Kristiaa-
nias: muu hulgas loengud „Pedagoogilises ühingus“, „Teoloo-
gilises ühingus“, „Riigi-majanduse ühingus“. „Jõulukursus“ õpe-
tajatele (16 loengut, Dornachis).
- 1922 „Antroposoofiline kõrgkoolikursus“ (Berliinis) — „*New Ideals in
Education*“ („*Uued ideaalid hariduses*“). Stratfordis: Shakespeare'i
pidustused. Lääne-Ida-kongress Viinis. Rahvamajanduskursus.
Oxford-Holiday-Conference: „*Spiritual Values in Education and
Social Life*“ („*Vaimsed väärtused hariduses ja ühiskonnaelus*“) (12

- loengut). Kristlaste Osaduse asutamine (septembris). *Semaines Francaises (Prantsuse nädalad)*. Pedagoogiline noortekursus Stuttgartis. Reisid Hollandisse ja Inglismaale.
 Vanaaastaõhtul: esimese Goetheanumi hävitamine süütamise läbi.
- 1923 Antroposoofilise Seltsi sisemine uuesti kujundamine, et valmistada ette Üldise Antroposoofilise Seltsi asutamine Saksamaal, Norras, Šveitsis, Inglismaal, Hollandis, Austrias. Pedagoogilised kursused Šveitsi õpetajatele ja Ilkleys/ Inglismaal.
 25. detsember 1923 – 1. jaanuar 1924: Üldise Antroposoofilise Seltsi jõulukonverents. Vaba Vaimuteaduse Kõrgkooli asutamine.
- 1923–1925 „*Minu elukäik*“ ilmub iganädalase jätkuna ajakirjas „Das Goetheanum“. Kirjad liikmetele. „*Juhtlaused*“.
- VIIMASED AASTAD 1924-1925
- 1924 Kursus noortele arstidele. Karma-loengud Dornachis, Prahas, Bernis, Breslaus, Arnheimis, Londonis. Pedagoogilised kursused Stuttgartis, Bernis, Arnheimis, Torquays/ Inglismaal.
 Helieurütmia kursus. Põllumajanduskursus Koberwitzis (Sileesias). Kõne-eurütmia kursus. Töölise-loengud. Kõnekujunduse ja draamakunsti kursus. Viimane teoloogide kursus teemal „Apokalüpsis“. Viimane loeng liikmetele: 28. september.
- 1925 30. märts: Rudolf Steiner sureb.
 „*Põhjapanevat ravikunsti laiendamiseks vaimuteadusliku tunnetuse alusel*“ kirjutatud koos dr. Ita Wegmaniga.
- 1943 4. märts: sureb dr. med. Ita Wegman.
- 1948 27. detsember: sureb Marie Steiner sünd. von Sivers.
- 1963 13. juuli: sureb Albert Steffen, Rudolf Steineri järglane Üldise Antroposoofilise Seltsi juhatajana

TUNNISTUSED

CHRISTIAN MORGENSTERN

Rudolf Steineri tõelist, inimlikus mõttes kõrgeimat loovat tegevust suudab kord avada ajaloolane, kes on kutsutud kirjeldama seda ülevat elukäiku. Ja siis tajutakse sügava imestusega, mis seal vaikuses inimese, kui sellise, arenguks üldse toimub ja toimunud on, ning millist asendamatu abi ning toetust talle on andnud selle vaimu elutöö, ajal, mil see sajand jätkab kiirustamist veel ikka kaugemale hirmuäratavasse materialismi kõrbesse.

SELMA LAGERLÖF.

See mees on kindlasti üks kummaline fenomen, keda peaks proovima tõsiselt võtta. Ta kuulutab õpetusi, mida ka mina olen kaua uskunud, muu hulgas seda, et meie ajal ei saa enam pakkuda religiooni, mis on täis tõestamata imesid: vaid et religioon peab olema teadus, mida saab tõestada, enam ei maksa uskumine, vaid *teadmine*. Lisaks sellele, et inimesel on võimalik kindla, teadliku, süstemaatilise mõtlemisega vaimumaailma kohta teadmisi saavutada. Ei tohi paigal istuda nagu undnägev müstik, vaid kogu oma mõtlemisjõu pingutamise tules jõuda selleni, et nähakse seda maailma, mis muidu on meie eest varjatud. See on ju tõene ning õige, ja sealjuures on kõik tema puhul usaldusväärne ning tark ja ilma igasuguse šarlataanluseta. Mõningate aastate pärast kuulutatakse tema õpetust kantslitest.

LUDVIG BERGER.

Emil Bocki nime tagant tõusis üles teine, veelgi tähtsam, esimene: Rudolf Steiner. Tema piibli-uurimine ning teksti tõlgendamine äratasid minus ellu peaaegu juba uinunud armastuse. Ma olen talle tänulik, et nende sõjaööde jooksul said mulle arusaadavaks „Nathanael, iisraellane”, „Nicodemus, kes tuli öösel” ja „Laatsarus, keda Issand armastas”, ja et ma võisin lõpuks mõelda Jitro seitsme tütre kohta midagi, mis andis muinasjutule nendest kohtumistest usutava mõtte. Kui väljas lõhkesid pommid, hakkas minus helisema aukartuse laul. Meie nooruses kinkis

Johann Sebastian Bach meile evangeeliumid, kaua enne seda, kui me veel mõista suutsime, mida me armastame. Nendel öödel avas Rudolf Steiner minu jaoks Piibli uuesti.

Summe eines Lebens. 1953

(Ühe elu summa)

RUSSEL W. DAVENPORT.

Kui saaks taas elustada usu inimeste hinges, peatuks lääne tsivilisatsiooni silmanähtav lagunemine. Aga see „kui” toob endaga kaasa mõned põhimõttelised küsimused. Kõigepealt küsimus, mille pärast on inimesed usu kaotanud? Ja edasi, kui sellele küsimusele suudetakse vastata, siis: mille läbi võis üldse selline usk tekkida?

See küsimus juhib mind selleni, et mul tuleb tänu avaldada kahele õpetajale, kes oma mõtlemisviisi poolest on nii lähedased, isegi nii, et neid võib justkui ühena vaadata. Esimene neist on Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ja teine tema väljapaistvaim tõlgendaja Rudolf Steiner (1861-1925). Nende kahe kokku viimine erilise vaimse tänuavalduse mõttes võib üllatada, sest Goethe on tuntud eelkõige luuletaja ja kirjanikuna ning Steinerit peetakse müstikuks, kelle teosed tunduvad arusaamatud ning paistavad olevat täiesti väljaspool meie ajastu joont. Kes on aga siiski nende kahe mehe teostega tuttav, mõistab, miks me nende suhtes erilisel tänu tunneme...

Et akadeemiline maailm on hakkama saanud sellega, et on Steineri teosed kui tõestamatud ja ebaolulised kõrvale heitnud, on üks 20. sajandi intellektuaalsetest imedest. Kes iganes ka võtab ette seda tohutut tööd avatud meelega uurida (ütlemine vähemalt sada köidet), seisab silmitsi ühe kõigi aegade suurima mõtlejaga, kelle kaasaegsete teaduste tundmine on niisama imetlusväärne kui tema teadmised vanade teaduste valdkonnas. Steiner ei ole rohkem müstik kui Albert Einstein; ta oli esmajoones teadlane, ent *teadlane, kes julges tungida elu saladustesse...*

Goethe-Steineri seos viib meid tagasi küsimuse juurde: milliste vahenditega saab 20. sajandil usku taas elustada. Rudolf Steineri vastus: Usk saab meie aega tagasi tulla ainult läbi edusammude tunnetuspiiride laiendamisel.

The Dignity of Man. 1955

(Inimese väärikus.)

A. P. STEPHERD.

Ainus vastus, mis suudaks inimkonna praeguse segadusega toime tulla, peaks olema üks teaduslik seletus inimese ning universumi kohta, mis vastaks inimese instinktiivsele usaldusele individuaalse isiksuse tingimatu väärtuse suhtes ja näeks religiooni kui selle seisukoha täiendust, mitte aga religiooni üleloomulike usunõuete eitamise kaudu, vaid nende lülitamise kaudu teaduslikku maailmapilti. Sellise vastuse leidmine tundus olevat enamikule teadlastest võimatu ning paljudele religioossetele mõtlejatele liigambitsioonika ootusena.

On fakt, et selline vastus on antud ühe mehe poolt, kelle mõtlemine suurimal määral rajanes teaduslikul alusel, kes kõigis asjus mõtles, kõneles ja kirjutas nagu teadlane. See mees oli Rudolf Steiner.

A Scientist of the Invisible, 1954
(Nähtamatuse teadlane)

BRUNO WALTER

Veel kõrges vanaduses sai mulle osaks õnn tutvuda antroposoofia maailmaga ning nende viimaste aastate jooksul süveneda Rudolf Steineri õpetustesse. Siin elab ja toimib too päästja Hölderlini mõttes; tema õnnistus on langenud ka minu peale, ja nii peab selle raamatu lõpetuseks kõlama antroposoofia tunnustamine. Pole ühtegi ala minu sisemaailmas, mis poleks Rudolf Steineri kõrge õpetuse poolt saanud uut valgust ja otsustavat edasiviivat jõudu ... suur on minu tänulikkus selle mõõtmatu rikkuse eest ... See on suurepärane, minu aastates veel kord õpilaseks saada. Ma tunnen kogu oma olemuses noorenemist, mis mõjub jõuduandvalt ja uuendavalt ka mulle kui muusikule, ja muidugi minu musitseerimisele.

Von der Musik und vom Musizieren, 1957
(Muusikast ja musitseerimisest)

BIBLIOGRAAFIA

Mis puudutab Rudolf Steineri elusaatust, siis peaaegu kõik tsitaadid selles monograafias on võetud raamatust „*Mein Lebensgang*” („Minu elukäik”). Järgmiseks allikaks on loeng 4.-st veebruarist 1913, „*Skizze eines Lebensabrisses*” („Visand ühest elukäigust”), mis on trükitud Rudolf Steineri „*Kirjade*“ esimese köite sissejuhatusena. Peaaegu kõik siin esitatud kirjad on võetud „*Kirjade*“ I ja II köitest. Osaliselt esmakordselt avaldatud käsikirjalised originaalid on avaldatud Rudolf Steiner Nachlaßverwaltungil, kellele kuulub eriline tänu toetuse eest selle monograafia valmimisel.

Üksikasjalikud bibliograafiad Rudolf Steineri kirjandusliku ja kunstilise elutöö kohta:

C.P. PICT 1926, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag, Dornach, Šveits

HELLA WIESBERGER 1961, välja andnud Rudolf Steiner Nachlaßverwaltung, Dornach, Šveits

Siin on võimalik esitada vaid väljavõtte. Aastanumbrid ja kohanimed viitavad reeglina esmatrükile. Hilisemad trükid ilmusid erinevates kirjastustes. Alates 1956. aastast avaldab kirjastus Rudolf Steiner Verlag, Dornachis, Šveitsis Rudolf Steineri teoste koguväljaannet „Rudolf Steiner Gesamtausgabe“ (umbes 300 köidet). Ülevaate ilmunud köidetest annab kirjastuse kataloog.

1. Raamatud ja kirjutised

Goethes naturwissenschaftliche Schriften. Von Rudolf Steiner mit Einleitungen, Fußnoten und Erläuterungen im Text herausgegeben. Berlin und Stuttgart 1884—1897

1. Auflage in «Deutsche Nationalliteratur». Historisch kritische Ausgabe, herausgegeben von Joseph Kürschner. 114.—117. Band

Herausgabe von Goethes naturwissenschaftlichen Schriften Weimarer Sophien-Ausgabe: II. Abtlg. 6.—12. Band (1891—1896)

Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller, zugleich eine Zugabe zu Goethes naturwissenschaftlichen Schriften in Kürschners Deutscher Nationalliteratur. Berlin-Stuttgart 1886

Die Natur und unsere Ideale. Sendschreiben an die Dichterin des «Hermann» (M. E. delle Grazie). Wien 1886

Goethe als Vater einer neuen Ästhetik. Sonderabdruck aus der Zeitschrift «Deutsche Worte». Wien 1889

Wahrheit und Wissenschaft, Vorspiel einer «Philosophie der Freiheit». Weimar 1892

Die Philosophie der Freiheit. Grundzüge einer modernen Weltanschauung. Seelische Beobachtungsergebnisse nach naturwissenschaftlicher Methode. Berlin 1894

Einleitung zu «Arthur Schopenhauers sämtliche Werke in zwölf Bänden». «Cottasche Bibliothek der Weltliteratur», Stuttgart 1894

Friedrich Nietzsche, ein Kämpfer gegen seine Zeit. Weimar 1895

Goethes Weltanschauung. Weimar 1897

Einleitung zu «Jean Pauls ausgewählte Werke in acht Bänden», «Cottasche Bibliothek der Weltliteratur». Stuttgart 1897

Goethes geheime Offenbarung. Separatdruck aus «Das Magazin für Litteratur». Berlin 1899

Haeckel und seine Gegner. Minden i. W. 1900

Lyrik der Gegenwart. Minden i. W. 1900

Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geisteslebens und ihr Verhältnis zur modernen Weltanschauung. Berlin 1901

Das Christentum als mystische Tatsache und die Mysterien des Altertums. Berlin 1902

«Uhlands Werke in drei Bänden. Mit einer biographischen Einleitung von Dr. Rudolf Steiner». «Berliner Klassiker Ausgaben». Berlin 1902

Wie Karma wirkt. Berlin 1903

Theosophie. (Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung). Berlin 1904

Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten? Zuerst erschienen in der Zeitschrift «Lucifer-Gnosis», Berlin 1904, in Buchform 1909

Aus der Akasha-Chronik. Zuerst erschienen in der Zeitschrift «Lucifer-Gnosis», Berlin 1904—1908, in Buchform 1939

«Wielands Werke. Ausgabe in fünf Büchern. Mit einer biographischen Einleitung von Dr. Rudolf Steiner». «Berliner Klassiker Ausgaben». Berlin 1905

Haeckel, die Welträtsel und die Theosophie. Berlin 1906

Die Erziehung des Kindes vom Gesichtspunkte der Geisteswissenschaft. Berlin 1907

Die Geheimwissenschaft im Umriss. Leipzig 1910

Vier Mysteriendramen: «Die Pforte der Einweihung» (Initiation). Ein Rosenkreuzermysterium. — «Die Prüfung der Seele». Szenisches Lebensbild als Nachspiel zur «Pforte der Einweihung». — «Der Hüter der Schwelle». Seelenvorgänge in szenischen Bildern. — «Der Seelen Erwachen». Seelische und geistige Vorgänge in szenischen Bildern. Berlin 1910—1913

Die geistige Führung des Menschen und der Menschheit. Berlin 1911

Anthroposophischer Seelenkalender. Berlin 1912

Ein Weg zur Selbsterkenntnis des Menschen. In acht Meditationen. Berlin 1912

Die Schwelle der geistigen Welt. (Aphoristische Ausführungen). Berlin 1913

Die Rätsel der Philosophie in ihrer Geschichte als Umriss dargestellt. Band I und II. Berlin 1914

Gedanken während der Zeit des Krieges. Für Deutsche und diejenigen, die nicht glauben, sie hassen zu müssen. Berlin 1915
 Vom Menschenrätsel. (Ausgesprochenes und Unausgesprochenes im Denken, Schauen, Sinnen einer Reihe deutscher und österreichischer Persönlichkeiten). Berlin 1916
 Von Seelenrätseln. (Anthropologie und Anthroposophie). Max Dessoir über Anthroposophie. Franz Brentano. Ein Nachruf. Berlin 1917
 Goethes Geistesart in ihrer Offenbarung durch seinen «Faust» und durch das Märchen «Von der Schlange und der Lilie». Berlin 1918
 Die Kernpunkte der sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft. Basel 1919
 In Ausführung der Dreigliederung des sozialen Organismus, Stuttgart 1920
 Anthroposophische Leitsätze. Das lebendige Wesen der Anthroposophie und seine Pflege. Der Erkenntnisweg der Anthroposophie. Das Michaelismysterium. Dornach 1925
 Mein Lebensgang. Herausgegeben von Marie Steiner. Dornach 1925
 Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen. Dr. Rudolf Steiner und Dr. Ita Wegman. Dornach 1925

2. *Raamatutena avaldatud loengutsükliid*

Tervikülevaate ca 6000 loengust ja vestlusest annab:
 «Das Vortragswerk Rudolf Steiners», bearbeitet von HANS SCHMIDT mit einem Geleitwort von Dr. Hermann Pöppelbaum. 1950 Philosophisch-Anthroposophischer Verlag am Goetheanum, Dornach.

Siin vaid üks valik:

Das Johannes-Evangelium. Hamburg 1908
 Welt, Erde und Mensch. Stuttgart 1908
 Ägyptische Mythen und Mysterien. Leipzig 1908
 Apokalypse des Johannes. Nürnberg 1908
 Das Johannes-Evangelium im Verhältnis zu den drei anderen Evangelien. Kassel 1909
 Der Orient im Lichte des Okzidents. München 1909
 Das Lukas-Evangelium. Basel 1909
 Die Offenbarungen des Karma. Hamburg 1910
 Die Mission einzelner Volksseelen. Kristiania 1910
 Die Geheimnisse der biblischen Schöpfungsgeschichte. München 1910
 Das Matthäus-Evangelium. Bern 1910
 Der Christus-Impuls und die Entwicklung des Ich-Bewußtseins. Berlin 1908 bis 1910
 Von Jesus bis Christus, Karlsruhe 1911
 Das Markus-Evangelium. Basel 1912
 Das Leben zwischen dem Tode und der neuen Geburt. Berlin 1912/13

Die Bhagavad Gita und die Paulusbriefe. Köln 1912/13
Die Mysterien des Morgenlandes und des Christentums. Berlin 1913
Christus und die geistige Welt. Suche nach dem heiligen Gral. Leipzig 1913 bis 1914
Christus und die menschliche Seele. Norrköping 1914
Die Erkenntnis der Seele und des Geistes. Berlin u. München 1907/08

Järelkirjutuste põhjal trükitud loengusarjad olid osaliselt avaldatud, osaliselt kättesaadavad ainult Antroposofiilise Seltsi liikmetele. 1924. aastast alates on neid avaldatud raamatutena esmalt kirjastuse Philosophisch-Anthroposophischer Verlag poolt ja hiljem Rudolf Steineri Pärandihalduse poolt kirjastuses Rudolf Steiner Verlag.

3. Kogutud artiklid

Välja antud koguteoste raames kirjastuse Rudolf Steiner Verlag poolt, Dornachis, Šveitsis

Gesammelte Aufsätze zur Dramaturgie. 1889—1900
Methodische Grundlagen der Anthroposophie. 1884—1901
Gesammelte Aufsätze zur Kultur- und Zeitgeschichte. 1887—1901
Gesammelte Aufsätze zur Literatur. 1886—1902
Biographien und biographische Skizzen. 1894—1905
Lucifer-Gnosis. Grundlegende Aufsätze zur Anthroposophie und Berichte aus der Zeitschrift «Lucifer» und «Lucifer-Gnosis», 1903—1908
Philosophie und Anthroposophie. 1904—1918
Das lebendige Wesen der Anthroposophie und seine Pflege. Zur Geschichte der anthroposophischen Bewegung und der Anthroposophischen Gesellschaft. 1902—1925
Der Goetheanumgedanke inmitten der Kulturkrise der Gegenwart. Aus der Wochenschrift «Das Goethenaum», 1921—1925

4. Pärandi väljaanded

Koguteostes osaliselt avaldatud:

Briefe aus der Zeit von 1881—1925 / Wahrspruchworte 1900—1925 / Übertragungen aus dem Alten und Neuen Testament — Mantrische Sprüche 1904—1914 / Anweisungen für eine esoterische Schulung. Aus den Inhalten der esoterischen Schule 1904—1914 / Bühnenbearbeitungen 1907 bis 1917 / Entwürfe zu den vier Mysteriendramen — Anthroposophie. Ein Fragment. 1910 / Gesammelte Skizzen und Fragmente. Aus verschiedenen Zeiten, teilweise nicht datierbar / Aus Notizbüchern und Notizblättern bis 1925

5. Kunstiline looming

Maalid ja graafilised tööd, visandid ja kavandid. Väljaantud originaalitrüude reproduktsioonidena mappides või üksiklehtedena koguteoste raames.

6. Teosed Rudolf Steineri ja antroposoofia kohta

- RITTELMAYER, FRIEDRICH: Vom Lebenswerk Rudolf Steiners. Aufsätze von 10 Mitarbeitern. München 1921
- LAUER, HANS ERHARD: Rudolf Steiners Lebenswerk. Basel 1926
- RITTELMAYER, FRIEDRICH: Meine Lebensbegegnung mit Rudolf Steiner. Stuttgart 1928 ;
- TROBERG, GUSTAV: Rudolf Steiner und die Anthroposophie. Heidelberg 1949
- LEINHAS, EMIL: Aus der Arbeit mit Rudolf Steiner. Basel 1960
- WACHSMUTH, GUENTHER: Rudolf Steiners Erdenleben und Wirken. Dornach 1951
- STEFFEN, ALBERT: Begegnungen mit Rudolf Steiner. Dornach 1955
- FRÄNKEL-LUNDBORG, OTTO: Die Anthroposophie Rudolf Steiners, Dornach 1957
- KRÜCK VON POTURZYN, M. J.: Wir erlebten Rudolf Steiner, Stuttgart 1957
- POEPPIG, FRED: Rudolf Steiner. Wien 1960
- Goetheanum, Freie Hochschule für Geisteswissenschaften: Rudolf Steiner 1861—1925. Eine Erinnerung an die Rudolf Steiner-Ausstellung des Jahres 1961 (Franz Carlgren und Arne Klingborg)
- HAHN, HERBERT: Rudolf Steiner, wie ich ihn sah und erlebte. Stuttgart 1961
- MEYER, RUDOLF: Wer war Rudolf Steiner? Stuttgart 1961
- ZEYLMANS VAN EMMICHOVEN, F. W.: Rudolf Steiner. Stuttgart 1961
- BECK, WALTER: Beiträge zum Lebensgang Rudolf Steiners. Stuttgart 1965
- HIEBEL, FRIEDRICH: Rudolf Steiner im Geistesgang des Abendlandes. Bern 1965
- HEMLEBEN, JOHANNES: Rudolf Steiner und Ernst Haeckel. Stuttgart 1965
- STEINER, MARIE: Die Anthroposophie Rudolf Steiners, Einleitungen und Vorworte zu Erstveröffentlichungen von Steiners Werken. Dornach 1967
- ARENSON, ADOLF: Leitfaden durch 50 Vortragszyklen Rudolf Steiners. 4. Aufl. Stuttgart 1969

7. Rudolf Steineri õpilaste antroposoofilised teosed (valik)

- ADAMS, GEORGE: Die Pflanze in Raum und Gegenraum. Stuttgart 1960
- BARAVALLE, HERMANN VON: Physik als reine Phänomenologie. 3 Bde. Stuttgart 1951—55
- BAUER, MICHAEL: Christian Morgenstern's Leben und Werk. München 1933
- BECKH, HERMANN: Buddhismus. 2 Bde. Sammlung Göschen
Indische Weisheit und Christentum. Stuttgart 1938
- BINDEL, ERNST: Pythagoras. Stuttgart 1962
- BOCK, EMIL: Das Alte Testament und die Geistesgeschichte der Menschheit. 3 Bde.
Stuttgart 1934 f. Urchristentum. 4 Bde. Stuttgart 1937 f. Apokalypse. Stuttgart 1951

- BOIE, DIETRICH: Mistel und Krebs. Stuttgart 1970
- CLOOS, WALTER: Lebensstufen der Erde. Stuttgart 1958
- ENGLERT-FAYE, CURT: Vom vergessenen Goethe. Basel 1952
- FRIELING, RUDOLF: Aus der Welt der Psalmen. Stuttgart 1948
Christentum und Wiederverkörperung. Stuttgart 1974
- GLEICH, SIGISMUND VON: Der Mensch der Eiszeit und Atlantis. Stuttgart 1936
- GOEBEL, ROBERT, und EMIL BOCK: Die Katakomben. Stuttgart 1961
- GROHMANN, GERBERT: Die Pflanze. 2 Bde. Stuttgart 1951, Freiburg/Brg. 195
- HAHN, HERBERT: Vom Genius Europas, 2 Bde. Stuttgart 1963–1964 — 2. Auf 1969
- HARTMANN, OTTO J.: Erde und Kosmos. Eine philosophische Kosmologie. Frankfurt a. M. 1938
- HAUSCHKA, RUDOLF: Substanzlehre. Frankfurt a. M. 1942 f
- HEMLEBEN, JOHANNES: Paracelsus. Frauenfeld und Stuttgart 1973
Jenseits. Reinbek 1975
- HEYDEBRAND, CAROLINE VON: Vom Seelenleben des Kindes, Stuttgart 1939
- HEYER, KARL: Das Wunder von Chartres. Basel 1926
- HIEBEL, FRIEDRICH: Die Botschaft von Hellas. Bern 1953. Novalis. Bern 1971
- HUSEMANN, FRIEDRICH: Das Bild des Menschen als Grundlage der Heilkunst.
I. Band zur Anatomie und Physiologie. II. Band zur Pathologie und Therapie.
Stuttgart 1956
- KARUTZ, RICHARD: Die Ursprache der Kunst. Stuttgart 1934
- KELBER, WILHELM: Die Logoslehre. Stuttgart 1958
- KIRCHNER-BOCKHOLT: Heileurythmie. Dornach 1962
- KNAUER, HELMUT: Erdenantlitz und Erdenstoffe. Dornach 1961
- KÖNIG, KARL: Die ersten Jahre des Kindes. Stuttgart 1957
- LAUENSTEIN, DIETHER: Der Messias. Stuttgart 1971
- LEHRS, ERNST: Mensch und Materie. Frankfurt a. M. 1953
- LOCHER, LOUIS: Raum und Gegenraum. Dornach 1957
- MEYER, RUDOLF: Goethe der Heide und der Christ. Stuttgart 1936
- MORGENSTERN, CHRISTIAN: Wir fanden einen Pfad. München 1914
(Mit Widmung: Für Dr. Rudolf Steiner)
- OTT, GERHARD: Grundriß einer Chemie nach phänomenologischer Methode. Basel 1960
- PELIKAN, WILHELM: Heilpflanzenkunde. Dornach 1958
- PFEIFFER, EHRENFRIED: Gesunde und kranke Landschaft. Berlin 1942
- POPPELBAUM, HERMANN: Mensch und Tier. Basel 1928 f
Tier-Wesenskunde. Dresden 1937 f.
- SCHWENK, THEODOR: Das sensible Chaos. Stuttgart 1962
- SIEWEKW, HERBERT: Anthroposophische Medizin. Dornach 1959
- STEFFEN, ALBERT: Dramen, Gedichte, Essays, Romane, Merk- und Tagebücher. Dornach
- UEHLI, ERNST: Nordisch-Germanische Mythologie als Mysteriengeschichte. Basel 1926
Mythos und Kunst der Griechen im Geiste ihrer Mysterien. Dornach 1958

UNGER, GEORG: Vom Bilden physikalischer Begriffe. Band I und II. Stuttgart 1961
VREDE, ELISABETH: Anthroposophie und Astronomie. Freiburg/Brg. 1954
WACHSMUTH, GUENTHER: Die ätherischen Bildekräfte in Kosmos, Erde und Mensch.
Band I: Stuttgart 1924. Band II: Dornach 1927
Erde und Mensch. Band I: Zürich 1945. Band II: Dornach 1950
WILKEN, FOLKERT: Selbstgestaltung der Wirtschaft. Stuttgart 1949
WOHLBOLD, HANS: Mysterienweisheit. München 1927

8. Saksakeelsed antroposoofilised ajakirjad

Das Goetheanum. Wochenschrift für Anthroposophie. Dornach
Die Drei. Zeitschrift für Anthroposophie und Dreigliederung. Verlag Freies
Geistesleben, Stuttgart
Erziehungskunst. Monatsschrift zur Pädagogik Rudolf Steiners. Hg. vom Bund der
Waldorfschulen. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart
Die Menschenschule. Allgemeine Monatsschrift für Erziehungskunst und
Lehrerbildung im Sinne Rudolf Steiners. Basel
Lebendige Erde. Zweimonatsschrift des «Forschungsrings für biologisch-dynamische
Wirtschaftsweise». Darmstadt
Das seelenpflege-bedürftige Kind. Herausgegeben im Auftrage der Vereinigung der
Heil- und Erziehungsinstitute von Dr. med. G. Starke. Bingenheim über
Friedberg/Hessen
Mitteilungen aus der Anthroposophischen Arbeit in Deutschland. Anthroposophische
Gesellschaft, Stuttgart
Gegenwart. Bern
Abhandlungen zur Philosophie und Psychologie. Herausgeber Dr. H. Büchenbacher,
Dornach
Die Kommenden. Unabhängige Zeitschrift für freies Geistesleben. Herausgeber F. H.
Hillringhaus. Freiburg/Brg.
Mensch und Baukunst. Stuttgart
Beiträge zu einer Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen
Erkenntnissen. Stuttgart
Weleda-Nachrichten. Weleda-A.G. Schwäbisch Gmünd
Korrespondenzblätter für Ärzte. Wissenschaftl. Mitarbeiterkreis der Weleda A.G.
Schwäbisch Gmünd, Arlesheim (Schweiz)
Elemente der Naturwissenschaft. Philos.-Anthrop. Verlag am Goetheanum. Dornach
Die Christengemeinschaft. Monatszeitschrift zur religiösen Erneuerung. Herausgeber
Dr. Rudolf Frieling. Verlag Urachhaus, Stuttgart
Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe. Herausgeber Rudolf Steiner-
Nachlaßverwaltung, Dornach